

BÖLGESEL GELİŞME ARACI OLARAK KÜMELENME YAKLAŞIMI VE

TÜRKİYE İÇİN KÜMELENME DESTEK MODELİ ÖNERİSİ

Filiz ALSAÇ

DPT-Uzmanlık Tezleri
Ankara 2010

T.C. BAŞBAKANLIK
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI
BÖLGESEL GELİŞME VE YAPISAL UYUM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

BÖLGESEL GELİŞME ARACI OLARAK KÜMELENME YAKLAŞIMI ve TÜRKİYE İÇİN KÜMELENME DESTEK MODELİ ÖNERİSİ

Planlama Uzmanlığı Tezi

Filiz ALSAÇ

Ankara 2010

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma aşamasında bana rehberlik yapmayı kabul eden Devlet Planlama Teşkilatı Daire Başkanı Sayın Deniz AKKAHVE'ye her zaman sağlamış oldukları destek ve yönlendirmeden dolayı teşekkür ederim.

Teze ilişkin yaptığı değerlendirmeler ile bana yol gösteren ve değerli fikirlerini benimle paylaşan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Yardımcısı Sayın Ahmet YAMAN'a teşekkür ederim.

Teze ayırdıkları zaman ve yaptıkları değerli katkıları için Planlama Uzmanı arkadaşlarım Kadriye Gül YEŞİLKAYA, Celil YAMAN, Kadir BAŞBOĞA, Volkan İdris SARI, Funda KÜLERÜ ve Fulya EVREN'e,

Tezin hazırlanma sürecinde verdikleri destekleri için değerli arkadaşlarım Ahmet ÖZTÜRK, Duygu TANRIKULU, Serdar POLAT, Sırma DEMİR ŞEKER ve Özcan TÜRKOĞLU'na;

Manevi destekleri ile her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkür ederim.

Filiz ALSAÇ

ÖZET

Planlama Uzmanlığı Tezi

BÖLGESEL GELİŞME ARACI OLARAK KÜMELENME YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE İÇİN KÜMELENME DESTEK MODELİ ÖNERİSİ

Filiz ALSAÇ

Teknolojik gelişmeler sonucu yaşanan değişimler ve küreselleşme sürecinde artan uluslararası ticaret, sosyal ve ekonomik olarak çeşitli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerden birisi olarak yerel/bölgesel ekonomiler uluslararası ölçekte rekabet edebilen birimler olarak gelişmiştir. Bölgelerin rekabet gücü ise işletmelerin performansı ile beraber yenilik yapma kapasitesi, farklı aktörler arası işbirliğinin sağlanması ve sosyal sermayenin geliştirilmesi gibi unsurlarla belirlenmeye başlanmıştır.

Bu doğrultuda, bölgesel gelişme politikaları da yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yeni bölgesel gelişme politikaları kapsamında sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanması için yerelin kendine özgü yönleri ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca, işletmelerin, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve eğitim kurumlarının işbirliği anlayışı çerçevesinde bir araya gelmesinin önemi net bir şekilde ortaya konmuştur. Son dönemlerin popüler kavramı olan kümelenme yaklaşımı ile aktörler arası işbirliğinin gelişmesinin, işletmelerin ve bölgelerin daha rekabetçi ve yenilikçi olmalarının önü açılmaktadır. Bu itibarla, kümelenme oldukça cazip bir bölgesel gelişme politikası aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de son dönemde özelikle sektörel yoğunlaşma olan bölgelerde kümelenme yaklaşımının benimsenmesi ve uygulanması yönünde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar, Türkiye'de kümelenme potansiyeli taşıyan yerlere ve aktörler arasında kümelenmeye ciddi bir merak ve istek olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Türkiye'de kamu politikalarına bakıldığında ise son yıllarda kümelenme kavramına önem verildiği ancak kümelenmenin net bir çerçeveye oturtulmadığı görülmektedir. Önümüzdeki süreçte kamu politikaları açısından kümelenme yaklaşımının nasıl benimseneceğine karar verilmesi beklenmektedir. Türkiye'de kümelenme yaklaşımının özellikle bölgesel gelişme politikası açısından nasıl kullanılacağını araştıran yol gösterici bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada ilk olarak kümelenme kavramının gelişimi konusunda literatür taraması yapılmış ve değişen bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde kümelenme kavramının konumuna değinilmiştir. Ayrıca, kümelenmelerin desteklenmesi için benimsenen modellere ve farklı ülke uygulamalarına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, Türkiye'de kümelenme kavramına verilen önem ve hâlihazırda kümelenme yönünde verilen destekler değerlendirilmiştir. Çalışmanın neticesinde ise, Türkiye'de farklı politikalar arası uyum sağlanması ihtiyacına, kümelenme oluşumlarının desteklenmesi gerekliliğine ve bölgesel düzeyde kalkınma ajanslarının bu konuda neler yapabileceğine yönelik model önerisi geliştirilmiştir. Modelde kümelenme yaklaşımı politika, program ve bölgesel düzeyde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küme-Kümelenme, Bölgesel Gelişme Politikası, Rekabet Avantajı, Kümelenme Destek Modelleri, Yenilik, Ağ Yapılanması.

ABSTRACT

Planning Expertise Thesis

CLUSTERING APPROACH AS A REGIONAL DEVELOPMENT TOOL AND A CLUSTER SUPPORT MODEL PROPOSAL FOR TURKEY

Filiz ALSAÇ

The changes brought about by the technological developments and increasing volume of international trade during the globalization process have been accompanied by various changes in social and economic spheres. Among these changes comes the development of local/regional economies as competing units at international scale. The competitiveness of the regions have started to be defined by innovation capacity, collaboration of various stakeholders, enhancement of social capital in addition to the performance of the enterprises.

In this regard, regional development policies have been reshaped. Within the context of new regional develeopment policies, the specific characteristics of the localities have come to the fore to ensure sustainable competitive advantage. Furthermore, the importance of the collaboration among the enterprises, public institutions and non-governmental organizations was clearly set out. With the clustering concept, which has been popular recently, collaboration among stakeholders, competitiveness and innovation capacities of enterprises and regions are promoted. In this respect, clustering has come to agenda as a very attractive regional development policy tool.

Recently in Turkey, various studies are made concerning the adoption and implementation of clustering approach especially in the regions which have sectoral agglomerations. These studies draw special attention as they indicate the presence of a serious inquiry and motivation related to territorities and actors with clustering potential in Turkey. When public policies in Turkey are examined, it is seen that clustering concept has been attached importance recently but it has not been elaborated in a clear-cut framework. It is expected that how the clustering approach will be adopted in public policies will be determined in the forthcoming process. There is a need for a guiding study in Turkey which explores how the clustering approach will be used especially in regional development policy field.

In this study, firstly a literature survey was made on the clustering concept and the stance of clustering within the context of changing regional development policies is described. In addition, models supporting clustering and different country implementations in this field are reviewed. In the last part of the study, the importance attached to the clustering approach in Turkey and the relevant supportive measures at present are evaluated. As a conclusion, a model was proposed concerning, the need for integration among various policy fields, the necessity to support the clustering formations in Turkey, and the role of development agencies at the regional level in this field. The clustering approach was covered in policy, program level and at the regional level in the model.

Key Words: Cluster, Regional Development Policy, Competitive Advantage, Cluster Support Models, Innovation, Network.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **i**
ÖZET ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLOLAR ..... **viii**
ŞEKİLLER ..... **viii**
KUTULAR ..... **ix**
HARİTALAR ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **x**
GİRİŞ **1**
1 KÜMELENME KAVRAMININ GELİŞİMİ VE KÜMELENMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ **7**
1.1 Küme-Kümelenme Tanımları **8**
1.2 Kümelenmenin Literatürde Gelişimi (Coğrafi Yakınlık ve İlişki Ağları) **10**
1.3 Porter'ın Kümelenme Yaklaşımı **15**
1.3.1 Elmas Modeli 17
1.3.1.1 Girdi (Faktör) Koşulları 17
1.3.1.2 Talep Koşulları 18
1.3.1.3 İlgili ve Destekleyici Sanayiler 19
1.3.1.4 Firma Yapısı, Stratejisi ve Rekabet Durumu 20
1.3.1.5 Elmas Modelinde Unsurların Birbirlerine Etkileri 20
1.3.2 Rekabet Avantajının Diğer Unsurları: Küresel Gelişmelerin ve Devletin Rolü 22
1.3.3 Elmas Modeli ve Kümelenme 25
1.4 Kümede Yer Alan Temel Aktörler **32**
1.5 Bölüm Sonu Değerlendirmesi **34**
2 BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDE KÜMELENMENİN YERİ **36**
2.1 Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim **37**
2.1.1 1940-1970: Geleneksel Politikalar Dönemi 37
2.1.2 1970-1990: Geçiş Dönemi 38

2.1.3 1990'dan Günümüze: Bilgi Ekonomisi, Küresel Rekabet, Ağ Tarzı Yapılanmalar Dönemi ... 43
2.2 Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ... 47
2.2.1 Kümelenme ve Bölgesel Rekabet Avantajı ... 48
2.2.1.1 Kümelenme ve Verimlilik ... 48
2.2.1.2 Kümelenme ve Yenilik ... 50
2.2.1.3 Kümelenme ve Yeni İş İmkânlarının Geliştirilmesi ... 54
2.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi ... 54
3 KÜMELENME DESTEKLERİ ... 57
3.1 Uygulamada Kümelenme Destek Modelleri ... 58
3.1.1 Ulusal Düzeyde Kümelenme Destek Modeli (Ulusal Rekabet Avantajı Modeli) ... 59
3.1.2 Bölgesel Düzeyde Kümelenme Destek Modeli ... 60
3.1.3 KOBİ Ağ Yapılanması (*Network)* Modeli ... 61
3.1.4 Üniversite - Sanayi İşbirliği ile Kümelenme Geliştirme Modeli ... 63
3.2 Kümelenme Destek Modeli Geliştirme Süreci ... 65
3.2.1 Kümelenme Analizi ve Küme Seçimi ... 67
3.2.2 Model Geliştirilmesi ve Uygulanması ... 70
3.2.3 Değerlendirme Aşaması ... 76
3.3 Kümelenmelerin Desteklenmesi Açısından Kamunun ve Özel Sektörün Rolü ... 77
3.3.1 Kümelenmelerin Desteklenmesi Açısından Kamunun Rolü ... 77
3.3.2 Kümelenmelerin Desteklenmesi Açısından Özel Sektörün Rolü ... 79
3.3.2.1 İşletmeler ... 79
3.3.2.2 Birleştirici Rol Oynayan Kurumlar: Meslek Kuruluşları (Sanayi ve Ticaret Odaları, Meslek Birlikleri vb.) ... 80
3.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi ... 81
4 ÜLKE ÖRNEKLERİ ... 83
4.1 Fransa ... 84
4.1.1 Bölgesel Rekabet Edebilirlik Politikası ve Kümelenme Programları ... 85
4.1.1.1 Yerel Üretim Sistemleri Programı ... 86
4.1.1.2 Rekabet Odakları Programı ... 90
4.2 İsveç ... 97

4.2.1 İsveç Bölgesel Gelişme Politikası 97
4.2.2 Kümelenme Programları 99
4.2.2.1 Vinnvaxt Programı 100
4.2.2.2 Visanu Programı 102
4.2.2.3 Bölgesel Kümelenme Programı 107
4.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi 109
5 TÜRKİYE'DE YENİ BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARI VE KÜMELENME UYGULAMALARI 113
5.1 Bölgesel Gelişme Politika Araçlarında Dönüşüm 113
5.2 Temel Politika Belgelerinde Kümelenme Kavramının Yeri 118
5.3 Türkiye'de Kümelenme Çalışmaları 121
5.3.1 Kümelenme Yaklaşımının Yaygınlaştırılmasında Etkili Olan Aktörler 121
5.3.2 Türkiye'de Kümelenmeye Yönelik Verilen Destekler 123
5.3.2.1 KOBİ Ağ Yapılanması Kurulması Yönünde Destekler 123
5.3.2.2 Üniversite-Sanayi İşbirliği Kurulması Yönünde Destekler 128
5.3.2.3 Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Sağlanan Destekler 133
5.3.2.4 Kalkınma Ajansları ile Bölgesel Düzeyde Kümelenmeye Sağlanacak Destekler 136
5.3.3 Türkiye'de Sektörel Yoğunlaşmalar 138
5.3.3.1 Türkiye'de Sektör-Bölge Yoğunlaşmaları Çalışması 138
5.3.3.2 Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tarafından Yapılan Çalışmalar 140
5.3.3.3 Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi 141
5.3.4 Türkiye'de Bazı Kümelenme Uygulama Örnekleri 142
5.3.4.1 Türkiye'de Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi 143
5.3.4.2 GAP Girişimci Destekleme Merkezleri Tarafından Yürütülen Kümelenme Çalışmaları 145
5.3.4.3 Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi 149
5.3.4.4 Diğer Çalışmalar 151
5.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi 153
6 GENEL DEĞERLENDİRME VE KÜMELENME DESTEK MODELİ ÖNERİSİ 156
6.1 Genel Değerlendirme 156
6.2 Kümelenme Destek Modeli Önerisi 161

6.2.1 Kümelenme Destek Programı Uygulanması 163
6.2.2 Kümelenme Destek Programı Danışma Komitesi Oluşturulması 166
6.2.3 Bölgesel Düzeyde Kümelenmelerin Desteklenmesi..... 169
KAYNAKÇA..... 171

TABLOLAR

Tablo 2.1. Dönemler İtibarıyla Bölgesel Gelişme Yaklaşımında Değişimler 42
Tablo 2.2. Dönemler İtibarıyla Rekabet Avantajının Değişimi 43
Tablo 3.1. Küme Destek Modelleri 65
Tablo 4.1. Fransa'da Uygulanan Kümelenme Programlarının Temel Özellikleri 97
Tablo 4.2. İsveç'te Uygulanan Kümelenme Programlarının Temel Özellikleri 108
Tablo 5.1. KOSGEB ORTKA ve ORTLAB Destekleri 127
Tablo 5.2. Türkiye'de Yürütülen Kümelenme Çalışmalarının Karşılaştırılması 149

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Coğrafi Yakınlığın Avantajları 14
Şekil 1.2. Elmas Modeli 17
Şekil 1.3. Elmas Modelinde Unsurlar Arası Etkileşim 22
Şekil 1.4. Kümelerin Oluştuğu Ortam 24
Şekil 1.5. Elmas Modeli ve Kümelenme İlişkisi 27
Şekil 1.6. Küme Aktörleri 32
Şekil 1.7. Bir Kümelenmenin Yapılanması 35
Şekil 2.1. Kümelenme Kavramının Gelişim Süreci 45
Şekil 3.1. Kümelenme Destek Modeli Geliştirme Süreci 66
Şekil 3.2. Kümelenme Analiz Süreci 67
Şekil 3.3. Kümelenmelerin Gelişmesinde Kamunun Rolü 78
Şekil 3.4. Kümelenmelerin Gelişmesinde Özel Sektörün Rolü 80
Şekil 4.1. Fransa'da Uygulanan Kümelenme Programlarının Yönetim Çerçevesi ... 94
Şekil 4.2. İsveç Kümelenme Programlarının Kurumsal Yapılanmaları 100
Şekil 4.3. İsveç'te Kümelenme Programlarının Uygulanma Süreci 109
Şekil 4.4. İsveç ve Fransa'da Uygulanan Programların Politikalarda Yeri 112
Şekil 5.1. İstanbul Moda ve Tekstil İş Kümelenmesinin Yapılanması 144
Şekil 6.1. Kümelenme Destek Modeli Önerisi 162

KUTULAR

Kutu 1.1. Bazı Yazarların Küme-Kümelenme Tanımları 9
Kutu 1.2. Kümelenme ile Benzer Anlamda Kullanılan Bazı Kavramlar 31
Kutu 1.3. İtalya Deri Modası Kümelenmesi Örneği 33
Kutu 2.1. Kümelenme İçin Anahtar Unsur: Sosyal Sermaye 53
Kutu 5.1. Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi 132

HARİTALAR

Harita 4.1. Fransa Yerel Üretim Sistemleri 89
Harita 4.2. Fransa Rekabet Odakları 92
Harita 4.3. İsveç Kümelenme Haritası 105
Harita 5.1. Türkiye'de Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Sektörel Yığınlaşmalar 139
Harita 5.2. Türkiye'de Coğrafi Yoğunlaşma Gösteren Sektörlerden Örnekler 140
Harita 5.3. Türkiye'de Bazı Kümelenme Örnekleri 142

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ATEKS	Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Kümelenme Derneği
ATEM	Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Merkezi
BGA	İsveç Bölgesel Gelişme Anlaşmaları
BGP	İsveç Bölgesel Gelişme Programları
BROP	Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CIACT	Fransa Bakanlıklar Arası Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve Kalkınma Komitesi
CITER	Emilia-Romagna Tekstil Bilgi Merkezi
DATAR	Fransa Mekânsal Planlama Ajansı
DIACT	Fransa Bakanlıklar Arası Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve Mekânsal Planlama Kurumu
GAP-GİDEM	Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimci Destekleme Merkezi
IPA	Katılım Öncesi Mali Araç
IYA	İsveç Yatırım Ajansı
İTKİB	İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöre
MTK	Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi
Nutek	İsveç Ekonomik ve Bölgesel Gelişme Ajansı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ORTKA	Ortak Kullanım Atölyeleri
ORTLAB	Ortak Kullanım Laboratuvarları
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
RO	Fransa Rekabet Odakları
SÇB	Stratejik Çerçeve Belgesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TEKMER	Teknoloji Geliştirme Merkezi
TTGV	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınaî Kalkınma Teşkilatı
Vinnova	İsveç Yenilik Sistemleri Ajansı
YÜS	Fransa Yerel Üretim Sistemleri

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde uluslararası ticaretin önündeki engellerin azalmasına paralel olarak, ürün, hizmet, sermaye ve işgücü dolaşımı da hız kazanmıştır. Bu süreçte, kalkınma ekonomisinde en önemli kavram olarak kabul edilen "mukayeseli üstünlük" yerini "sürdürülebilir rekabet avantajı"na bırakmıştır. Bu durum, ülkelerin rekabet güçlerini sürekli olarak geliştirme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Yaşanan değişim, ulusal ekonomiler için olduğu kadar yerel/bölgesel ekonomiler için de etkileyici olmuştur. Mesafelerin kısaldığı bu ortamda, bölgeler de uluslararası ölçekte rekabet eden birimler olarak gelişmiştir. Bu çerçevede, bölgelerin rekabet gücü yalnızca işletmelerin performansı ile değil, yenilik yapma kapasitesi, farklı aktörler arası işbirliğinin sağlanması ve yeni piyasalara erişim imkânları gibi unsurlarla belirlenmeye başlanmıştır.

Her ne kadar küreselleşme sürecinin coğrafi uzaklığın önemini azalttığı düşünülse de işletmelerin rekabetçi bir yapıya ulaşmalarında ve bu durumlarını sürdürebilmelerinde yakın çevrelerinin etkisi yeni bir anlam ve boyut kazanmıştır. Bu süreçte bilgi ekonomileri ön plana çıkmış ve özellikle teknoloji yoğun sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler açısından pazara ve hammaddeye yakınlık gibi konuların önemi azalmıştır. İşletmelerin küresel piyasada rekabet edebilmeleri ancak eğitim ve öğretim kurumları, yerel yönetimler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde bilgi, iletişim ve teknoloji altyapılarını geliştirmelerine bağlı hale gelmiştir. Bu çerçevede yerel ilişkiler ve sosyal sermaye gibi unsurlar da rekabet gücünün geliştirilmesi açısından etkili unsurlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Yerelleşme ve küreselleşme kavramlarının etkileşimi işletmelerin yer seçimi kararını etkileyecek temel değişiklikler yaratmıştır. Özellikle, seçim kriterlerini etkileyen işgücü, sermaye, mal ve hizmet tedariği dışında yerelle ilgili nitelikli bilgi de bir yere yatırım yapmada etkili olan faktörler arasına girmiştir. Küreselleşme ve yerelleşme arasındaki bu ilişkinin işletmelerin yer seçimindeki etkisinin tezahürü ise bazı bölgelerde alışılmışın dışında rekabetçi başarı gösteren "sanayi kümelenmeleri" olarak karşımıza çıkmıştır.

Kümelenmenin kavramsal olarak oldukça geniş bir konu olmasından ötürü, kümelenme yaklaşımı bir taraftan fazlaca ilgi çeken, bir taraftan da gerek

tanımlamada gerekse politika geliştirmede netliği olmayan bir konudur. Her ne kadar Micheal Porter'ın 1990 yılında yayınlanan çalışması bu konuda daha sonradan yapılmış pek çok çalışmayı etkilemiş olsa da, "kümelenme" kavramından politika yapıcıların, akademisyenlerin ya da özel sektör temsilcilerinin ne anlamış oldukları tartışmalıdır. Bu bağlamda, kümelenmeyi neyin oluşturduğuna ilişkin olarak, temel teşkil edecek birleştirici bir teorik fikir birliğinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, konuya ilişkin tanımlamaların çoğunda kümelenme kavramının "coğrafi yakınlık" ve "ilişki ağları" etrafında ele alındığı görülmektedir. Bu özellikler ise ilk defa Alfred Marshall'ın 1920'lerde yayınlanan sanayi bölgeleri çalışmaları ile gündeme gelmiştir. Daha sonra, 1970'lerde yaşanan petrol krizlerinin ardından Kuzeydoğu İtalya'da esnek uzmanlaşma ile rekabetçi başarı gösteren yeni sanayi bölgeleri ile bu iki özellik tekrar gündeme gelmiştir.

Kümelenme kavramı, literatürde ilk defa Michael Porter'ın 1990 yılında yayınlanan çalışması ile kullanılmıştır. Porter bu çalışmasında uluslararası düzeyde rekabet gücünün unsurlarını araştırmıştır. Porter, farklı ülke ve sektörlerden örnekleri incelediği bu çalışmasında ülkelerin rekabetçi sektörlerinin kümelenme eğilimi gösterdiğini tespit etmiştir. Porter'ın bu çalışmasının en önemli bulgularından birisi de uluslararası düzeyde rekabet gücünün bölgesel faktörlere bağlı olarak geliştiğini ortaya çıkarması olmuştur. Porter'ın çalışması, ekonomik gelişme ve rekabet edebilirlik yaklaşımlarına yeni bir vizyon katmıştır. Nitekim, bu çalışma ile sürdürülebilir rekabet avantajının genel iş ortamında içsel ve dışsal kaynakların başarılı bir şekilde birleşimi ile gelişebileceğinin altı çizilmiştir. Kümelenme esas olarak bir yaklaşım ya da yeni bir düşünme şekli olarak kabul edilmiş ve kümelenme yaklaşımı sanayi politikası, bölgesel gelişme politikaları, yenilikçilik ve KOBİ politikalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Porter'ın literatürde kümelenme kavramının unsurlarına, başarı faktörlerine ve ulusal rekabet avantajının unsurlarına yer verdiği Elmas Modeli çalışması sonrasında, modelin farklı bölge, ülke ya da sektörlere uygulanması şeklinde çalışmalar yapılmış ve halen yapılmaktadır.

Diğer taraftan, yaşanan değişim sürecinde bölgesel gelişme politikaları da yeni strateji ve araçlar ile tekrar ele alınmaya başlanmıştır. Bölgesel gelişme politika yaklaşımlarındaki değişimler ışığında, işletmelerin yatırım kararlarını etkilemeyi

hedefleyen politikaların yanında işletmeler ve yerel aktörler arası işbirliğinin ve etkileşimin artırılmasına yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanmasında işletmelerin, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve eğitim kurumlarının bir araya gelerek işbirliği anlayışı çerçevesinde çalışmalarının önemi tüm taraflarca benimsenen bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Son dönemlerde oldukça popüler bir kavram olan kümelenme yaklaşımının benimsenmesi ile bu işbirliği yapıları daha kolay oluşmakta ve işletmelerin daha verimli, yenilikçi ve rekabetçi olmaları sağlanmaktadır.

Kümelenme, bölgesel gelişme politikalarına ait pek çok önemli aracı bir araya getirmesi yönüyle oldukça cazip bir politika aracı olarak gelişmektedir. Zira bu yaklaşım ile bölgelerin en rekabetçi olduğu alanlara odaklanılarak bölgesel ekonominin temel itici unsurlarının uyum içerisinde değerlendirilmesi sağlanmaktadır.

Kümelenmenin bölgesel gelişmeye katkısının artırılması için iki farklı boyutta ele alınması gerekmektedir. Bunlar; birinci olarak genel anlamda iş ortamının iyileştirilmesi yönünde politikaların kümelenme oluşumlarını desteklemesi amacıyla makro düzeyde politikaların uyumunun sağlanması; ikinci olarak da yerelde işbirliğini ve rekabet gücünü artırmaya yönelik uygulamaya dönük bir model geliştirilerek bir program dâhilinde kümelenme oluşumlarının desteklenmesidir.

Çalışmaya başlamadan önce Türkiye'deki mevcut durumun kısa bir özetinin verilmesinde fayda görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de çok sayıda sektörel yoğunlaşmaların bulunduğunu ve bu yapıların kümelenme yaklaşımının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de sektör-bölge yoğunlaşmalarını gösteren araştırmalara bu çalışmada yer verilmiştir. Diğer taraftan özel sektör temsilcileri ve akademisyenlerce yürütülen münferit kümelenme çalışmalarının ve projelerin varlığı Türkiye'de kümelenme konusuna olan ilgi ve merakı ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Türkiye'de kamu politikalarında kümelenme kavramının yerine bakıldığında ise 2007-2013 dönemini kapsayan temel politika belgesi olan Dokuzuncu Kalkınma

Planında kümelenmelerin desteklenmesi hususu hem rekabet gücünün artırılması hem de bölgesel gelişmenin sağlanması gelişme eksenlerinde vurgulanmaktadır.

Planın bölgesel gelişmenin sağlanması ekseninde, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması önceliği altında özellikle az gelişmiş bölgelerde yerel düzeyde uzmanlaşmayı destekleyecek şekilde beşeri kaynaklar ve sosyal sermayenin geliştirilmesine yönelik politikalar yer bulmaktadır. Bu çerçevede, sürükleyici sektörler liderliğinde kümelenmelerin destekleneceği ve yerel kümelenme alanlarını destekleyici, kümedeki aktörler arasında işbirliğini artırıcı, kümenin dünya piyasaları ile entegrasyonunu sağlamaya yönelik mekanizmaların özendirileceği belirtilmektedir.

Kümelenme yaklaşımının Türkiye'de nispeten yeni bir politika aracı olarak gelişmesi bu konudaki beklentileri de artırıcı bir etki yaratmaktadır. Bölgesel düzeyde kümelenme ile ilgili ilk uygulamaların başarılı olması bundan sonrakiler için de önemli bir örnek teşkil edecek ve diğer başarılı uygulamaları da devamında getirecektir. Ancak gelinen aşama itibarıyla kümelenme kavramı Türkiye'de net bir çerçeveye oturtulamamış olup bu konuda yapılan çalışmalar ve verilen destekler birbirinden bağımsız olarak yürütülmektedir. Bu yönden, ülke genelinde yürütülecek bir uygulama öncesinde politika tasarımının iyi yapılması ve karar alıcılara yol gösterilmesi oldukça önemli bir konudur. Bu bağlamda, Türkiye'de farklı politikalar kapsamında ele alınan desteklerin kümelenme yaklaşımı çerçevesinde uyumlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Bu noktada çalışma, bölgelerin rekabet gücünün artırılması için kümelenme yaklaşımının Türkiye'de nasıl desteklenmesi gerektiğine cevap aramaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'de kümelenme yaklaşımının bölgesel gelişme açısından etkin bir araç olarak kullanılmasına ve bölgesel/yerel kümelerin Türkiye'de etkin bir şekilde desteklenmesine yönelik olarak öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın amacına yönelik olarak yöntem açısından literatür taraması seçilmiş ve farklı ülke örnekleri incelenmiştir. Ayrıca, her ülkenin kendine özgü koşullarının kümelenme sürecinin gelişimi üzerinde belirleyici olacağı gerçeğinden hareketle Türkiye'nin mevcut durumu ortaya konularak değerlendirme yapılmıştır.

Bu çerçevede, çalışmanın birinci bölümünde, kümelenme yaklaşımının literatürde gelişim süreci irdelenmektedir. İlk olarak farklı yazarlarca benimsenen küme/kümelenme tanımlarına yer verilmektedir. Bu bağlamda, farklı tanımlamalarda küme/kümelenme kavramının ortak olarak coğrafi yakınlık ve ilişki ağları çerçevesinde ele alındığı belirlenmiştir. Bu nedenle, coğrafi yakınlık ve ilişki ağları konularının literatürde gelişimi incelenmektedir. Marshall sanayi bölgeleri ve 1970'lerde kuzeydoğu İtalya'da görülen yeni sanayi bölgelerine yer verilmektedir. Daha sonra kümelenme kavramını literatüre kazandıran Porter'ın çalışması dâhilinde geliştirdiği Elmas Modeli ve modelin kümelenme ile ilişkisi ele alınmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde kümelenme yaklaşımının nerede durduğu tartışılmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, dünyada bölgesel gelişme politikalarında yaşanan değişim ve buna bağlı olarak politikaların şekilleniş süreci üç dönem itibarıyla incelenmektedir. Buna ek olarak, değişen politikalar çerçevesinde kümelenme kavramının yeri ve kümelenme ile bölgesel rekabet avantajı ilişkisinde yenilikçilik, verimlilik ve yeni iş imkânlarının geliştirilmesi alt başlıklarına yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde kümelenme destek modelleri analiz edilmektedir. Bu kapsamda, ulusal ve bölgesel düzeyde küme geliştirme modelleri ile KOBİ ağ yapılanması ve üniversite-sanayi işbirliği geliştirme modelleri incelenmektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel düzeyde kümelenme destek sürecinin gelişimi ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, kümelenmelerin farklı ülkelerde nasıl bir çerçevede ele alındığını ortaya koymak üzere, bu konuda başarılı iki ülke olan Fransa ve İsveç incelenmektedir. Bu kapsamda, ülke örneklerinin farklı politika alanlarının kümelenme yaklaşımı etrafında nasıl ele alındığını ve kümelenmelerin gerek politika gerekse program düzeyinde nasıl desteklendiğini göstereceği düşünülmektedir.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise ilk olarak Türkiye'de bölgesel gelişme politikalarında yaşanan değişim ve temel politika belgelerinde kümelenme yaklaşımının yeri incelenmektedir. Bunun devamında, Türkiye'de hâlihazırda kümelenme yönünde verilen destekler, KOBİ ağ yapılanması ve üniversite-sanayi

işbirliği başlıkları altında sınıflandırılmaktadır. Diğer taraftan, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde sağlanan destekler ile kalkınma ajanslarının sağlayabileceği desteklere yer verilmektedir. Bu bölümde ayrıca Türkiye'de sektör-bölge yoğunlaşmalarını gösteren araştırmalara ve Türkiye'de uygulanan kümelenme programlarına da yer verilmekte ve bu programların bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde genel değerlendirme yapılarak, Türkiye'de kümelenme yaklaşımının bölgesel gelişme politikaları kapsamında etkin bir araç olarak kullanılması yönünde farklı politikalar arası uyum sağlanmasını, kümelenmlerin bir program dahilinde desteklenmesini ve bölgesel düzeyde kalkınma ajansları tarafından yapılması gerekenleri içeren bir destek modeli önerisi geliştirilmektedir.

1 KÜMELENME KAVRAMININ GELİŞİMİ VE KÜMELENMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İngilizce'de isim ya da fiil olarak kullanılan "cluster" kelimesi Türkçe'de isim olarak "küme" ya da "kümelenme", fiil olarak ise "kümelenmek" olarak çevrilmektedir. Konuya ilişkin yapılan akademik çalışmalarda küme ya da kümelenme kelimelerinin kullanılması yazarların tercihleri doğrultusunda belirlenmekte olup, genel kabul görmüş bir kullanım bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak "cluster" kelimesinin nasıl Türkçeleştirileceğinin netleştirilmesinde fayda görülmektedir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ***küme*** kelimesi "birbirine benzer veya aynı cinsten olan şeylerin oluşturduğu bütün, takım, öbek, grup" olarak, ***kümelenme*** kelimesi ise "kümelenmek işi" olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda "cluster" kelimesinin, mevcut bir oluşum, grup ya da genel bir yapıyı ifade etmesi durumunda ***küme*** olarak; küme oluşumuna yönelik bir girişim, politika geliştirme ya da bir süreç ifade edilmek istenildiğinde ise ***kümelenme*** olarak çevrilmesinde fayda görülmektedir. Bu itibarla çalışmada "cluster" kelimesinin cümlede taşıdığı anlam doğrultusunda kavramsallaştırılacağı anlaşılabilir.

Farklı yazarlar tarafından kabul edilen küme-kümelenme tanımları ortaya konulduğunda, kümelerin coğrafi yakınlık, yoğunlaşma ve ilişki ağları gibi kavramlar etrafında ele alındığı görülmektedir. Bu kavramların tartışılması ise Alfred Marshall'ın 1920'lerde sanayi bölgelerine yönelik çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Söz konusu kavramlar, Marshall'ın çalışması sonrasında, 1970'li yıllarda kuzeydoğu İtalya'da ön plana çıkan yeni sanayi bölgeleri ile tekrar gündeme gelmiştir.

Bunların devamında Amerika'da Harvard Üniversitesi İşletme Fakültesi Profesörlerinden Michael Porter 1990 yılında yayınladığı çalışması ile bazı ülkelerin rekabet gücüne sahip olduğu sektörleri incelemiş ve bir ülkedeki rekabetçi sektörlerin kümelenme eğilimi gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Porter'ın bu çalışması sonrasında ise, kümelenme kavramı çok sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

1.1 Küme-Kümelenme Tanımları

Kümelenme kavramını akademik anlamda ele alan ilk kişi olan Michael Porter kümelenmeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

> *"Kümelenme birbiriyle bağlantılı olan işletmelerin ve kurumların belirli yerlerde coğrafi olarak yoğunlaşmalarıdır. Kümelenmeler, rekabet açısından önemli olan birbiriyle bağlantılı endüstrileri ve diğer kurumları içine alır. Bunlar bileşen, makine ve hizmet sağlayan ihtisaslaşmış tedarikçileri ve ihtisaslaşmış altyapı sağlayıcıları kapsar. Kümelenmeler genelde dikey olarak tedarik kanallarını ve müşterileri, yatay olarak tamamlayıcı ürünler üretenleri ve yetenekler, teknoloji veya ortak girdi kullanımı yönünden ilgili olan sanayilerdeki işletmeleri kapsayacak şekilde genişler. Son olarak, kümelenmeler kamu kurumlarını ve üniversiteleri, standart belirleyici ajansları ve danışmanları, mesleki eğitim kurumlarını ve sendikalar gibi ihtisaslaşmış eğitim, öğretim, araştırma, bilgi ve teknik destek sağlayan diğer kurumları kapsar."*[1]

Kümelenme konusuna önem veren uluslararası kuruluş olan OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) tarafından ise kümelerde *bilgi* boyutuna daha fazla vurgu yapılmakta ve küme şu şekilde tanımlanmaktadır: *"Kümeler, birbirlerine katma değer sağlayan bir üretim zincirinde, birbirlerine güçlü bir şekilde bağlı olan firmaların, bilgi üreten ajansların ve müşterilerin üretim ağıdır.* "[2]

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kümelenme projelerine destek sağlayan, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) ise kümelenmeyi şu şekilde tanımlamaktadır: "*Kümelenme, birbirleri ile ilişkili veya birbirlerinin tamamlayıcısı olan ürünleri üreten ve satan kuruluşların sektörel ve coğrafi temelde yoğunlaşmalarıdır."*[3]

Kümelenme için ağırlıklı olarak Porter'ın tanımlaması kullanılmakla birlikte kavrama ilişkin olarak konunun uzmanları arasında tanım birliği bulunmamaktadır. Bunun bir göstergesi olarak Kutu 1.1'de bu alanda önde gelen bazı yazarların küme-kümelenme tanımlarına yer verilmektedir.

[1] Porter,1998a:78
[2] OECD,1999:157
[3] Gençyılmaz, G. 2007,xiv

Kutu 1.1. Bazı Yazarların Küme-Kümelenme Tanımları

- **Crouch et al**. (2001, s.163) "Genel manada kümelenme; benzer faaliyetler yürüten firmaların, belirli bir alanda herhangi bir zorunluluk olmaksızın, birbirine yakın kurulma eğilimidir."
- **Rosenfeld** (1997, s.4) "Kümelenme en basit anlamda, coğrafi yakınlıklarından ve bağımlılıklarından dolayı sinerji yaratabilecek firmaların, istihdam düzeyi her ne kadar yüksek ya da kayda değer olmasa da, yoğunlaşması olarak tanımlanabilir."
- **Feser** (1998, s. 26) "Ekonomik kümeler sadece ilgili ve birbirine destek olan sanayiler ve kuruluşlar değildir, daha ziyade birbirleriyle ilişkilerinden dolayı daha rekabetçi olan, ilgili ve birbirine destek olan kuruluşlardır."
- **Swann and Prevezer** (1996, s.139) "Kümeler, bir sanayi içerisinde belirli bir coğrafi alanda kurulmuş firma grupları olarak tanımlanmıştır."
- **Swann** (1998, s. 1) "Küme belirli bir yerde ilgili sanayilerdeki büyük firma grubudur."
- **Simmie and Sennett** (1999, s. 51) "Yenilikçi küme, genelde tedarik zinciri vasıtasıyla yüksek derecede işbirliği içerisinde olan ve aynı piyasa şartları altında çalışan, çok sayıda, bağlantılı sınai ve/veya hizmet şirketleri olarak tanımlanabilir.
- **Roelandt and den Hertog** (1999, s.9) "Kümeler, birbiriyle katma değer yaratan üretim zinciri içerisinde bağlantılı, güçlü bir şekilde bağımlı olan firmaların (uzmanlaşmış tedarikçiler dahil) ve üreticilerin ağı olarak tanımlanabilir."
- **Van den Berg, Braun and van Winden** (2001, s.187) "Popüler bir tanım olan küme en fazla yerel ve bölgesel ağlarla ilgilidir."
- **Enright** (1996, s.191) "Bölgesel küme, üye firmaların birbirine yakın olduğu sinai kümedir."

Kaynak: Martin 2002:15, Lublinski'den 2002:24 uyarlanmıştır

Tanımlar incelendiğinde çoğunda kümelerin; üretim süreçleri, mal, hizmet ve/veya bilginin değişimi vasıtasıyla yakından bağlantılı, uzmanlaşmış organizasyonların yerel ağı şeklinde tarif edildiği görülmektedir.

Diğer taraftan, Porter'ın ve diğer yazarların küme-kümelenme tanımlamaları birbirinin aynısı olmasa da tamamında ortak olarak ön plana çıkan iki temel özellik vardır.[4] Bunlar;

- Kümedeki firmaların coğrafi yoğunlaşmaları ve yakınlıkları,
- Kümede birbirine yakın olan firmaların bir şekilde birbirlerine bağlı ve/veya ilişkili olmalarıdır.

Küme-kümelenme tanımlamalarında coğrafi yakınlık, bu yakınlığın ortaya çıkardığı artan yüz yüze iletişim ve değer yaratan etkileşim ön plana çıkmaktadır. Kümeler coğrafi olarak birbirine yakın işletmelerin olduğu yerlerde oluşmaktadır.

[4] Asheim at all, 2006:3

Birbirine yakın yer seçimi, firmalar arasında doğrudan ve dolaylı iletişimden ortaya çıkan katma değer sağlayan faydaların oluşmasını ve gelişmesini teşvik etmektedir. Kümeler birbirlerine benzerlikleri ve tamamlayıcılıkları ile bağlı olan firmalar ve ilişkili kurumlardan oluşmaktadır. Bu bağlar; alım ve satım şeklinde tedarik zincirleri ile dikeyde ve/veya tamamlayıcı ürün üretilmesi, hizmetlerin sağlanması, benzer girdilerin, teknolojilerin ve iş gücünün kullanılması ile yatayda olmaktadır.[5]

1.2 Kümelenmenin Literatürde Gelişimi (Coğrafi Yakınlık ve İlişki Ağları)

Kümelerin yukarıda değinilen iki temel özelliği olan coğrafi yakınlık ve ilişki ağları konuları ilk olarak **Alfred Marshall'ın** 1920'lerde yaptığı yerelleşme ekonomilerine[6] ilişkin çalışmalarında yer almıştır. Marshall; bir alanda faaliyet gösteren firmaların neden birbirlerine yakın yerleşerek daha verimli olduklarına ilişkin üç sebep tanımlamıştır. Bunlar, *Marshall Dışsallıkları* olarak da bilinen işgücü havuzu, ihtisaslaşmış tedarikçiler ve bilginin yayılmasıdır.[7]

Marshall; benzer işletmelerin bir yerde yoğunlaşmalarının; ortak özelliklere sahip işgücünü buraya çekeceğini ve geliştireceğini gözlemlemiştir. Çalışanlar ise kendi yeteneklerine uyan kişileri arayan işverenlerin olduğu bir mekânda yerleşerek bireysel olarak ekonomik risklerini asgari düzeye indirgemektedir. Marshall, bu yoğunlaşmanın tedarikçiler için de iyi bir pazar oluşturduğunu ve onların da ihtisaslaşmak için ihtiyaç duydukları ölçeği sağladığını belirtmektedir. Bölgedeki uzmanlaşmış tedarikçiler ve artan ihtisaslaşma uzun vadede girdi fiyatlarını düşürmekte ve üretkenliği artırmaktadır. Böylece artan verimliliğin sağladığı avantajlar müşterilere de yansımaktadır. Marshall bunlara ek olarak sanayi bölgelerinde yeni fikirlerin ve bilginin de "dışsal ekonomi" yoluyla işletmeler arasında çok kolay yayıldığını ifade etmiştir[8].

Marshall'ın bilginin yayılması olarak ifade ettiği ve bir yerde uygulanan yeni yaklaşımların, üretim süreçlerinde veya kullanılan makinelerde yapılan

[5] Asheim at all, 2006:3
[6] Yerelleşme ekonomileri, aynı sektörde faaliyet gösteren firmaların belirli bir mekanda toplanmaları sonucu oluşacak dışsallıklar yoluyla elde edilen faydaları ve avantajları içeren ekonomiler anlamında kullanılmaktadır. (Yavan, N. 2006:134)
[7] Cortright, 2006:8
[8] Cortright, 2006:8-9

geliştirmelerin ya da bir kişinin yeni fikirlerinin artan kişisel iletişim yoluyla diğerleri tarafından tavsiyelerle ve yeni fikirlerle geliştirilmesi şeklinde ilerlemeyi anlatan dışsal etkileşimin, aslında yenilik (inovasyon) süreçlerinin de temellerini atmakta olduğu söylenebilir.[9]

Marshall'ın sonrasında yapılan çalışmalar, genelde işletmelerin kuruluş yeri seçimine odaklanmış ve işletmelerin kuracağı ilişkiler ağı ile ortaya çıkacak pozitif dışsallıklar 1970'lere kadar çok da dikkate alınmamıştır. Örneğin; Weber çalışmasında işletmelerin belirli yerlerde yoğunlaşmasının düşük ulaşım ve üretim maliyetlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Weber'e göre üretimin coğrafi durumu, girdilerin ve piyasanın mekânsal konumuna bağlıdır. Weber'in yer seçimine ilişkin temel vurgusunun "en düşük maliyet olan yer" olması Lösch tarafından eleştirilmiş ve Lösch işletmelerin belirli yerlerde yoğunlaşmasında ölçek ekonomilerinin de önemli olduğuna ilişkin görüşü savunmuştur.[10] Weber'in ve Lösch'ün çalışmaları işletmelerin neden belirli yerlerde yoğunlaştıklarını, yani yer seçim kararlarını açıklasa da kümelenme tanımlarında vurgulanan "işletmeler arası ilişki ağlarından oluşan pozitif etkileşim" gibi hususlar söz konusu çalışmalara dahil edilmemiştir.

Marshall'ın sanayi bölgeleri yaklaşımı 1970'lerde yaşanan krizlerin ardından gösterdikleri performans ile ilgi çekmeye başlayan ve Üçüncü İtalya[11] olarak da adlandırılan bölgeler ile tekrar gündeme gelmiştir.[12] Bu bölgeler, yoğunlukla geleneksel sektörlerde faaliyet gösteren küçük işletmeleri barındırmasına rağmen kaydettikleri hızlı büyüme, küresel piyasalardan pay alma ve sağladıkları istihdam ile *"yeni sanayi bölgeleri"* adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu bölgeler, temelde Marshall'ın çalışmasının bir uzantısı gibi dursa da, farklı olarak bunlar *esnek ihtisaslaşmanın* bir örneği olarak gelişmiştir.[13]

[9] Öz, 2004:1
[10] Öz, 2004:35
[11] Kitlesel üretim yapan kuzey İtalya'dan ve az gelişmiş güney İtalya'dan farklı olan merkezi ve kuzey doğu İtalya'da bulunan yerler için kullanılan kavramdır (European Commission 2002:9). Toscana, Umbria, Trentino, Alto-Adige, Fruili-Venezia-Guilia, Veneto, Emilia-Romagna ve Marche bölgelerini içerir.
[12] Morgan, 2004:38
[13] Morgan, 2004:38

Yeni sanayi bölgelerinin temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:[14]

- Bu bölgeler, doğrudan ya da dolaylı olarak aynı pazar için üretim yapan ve yüksek derecede ihtisaslaşmış küçük ölçekli işletmelerin mekansal olarak yoğunlaşmış ağ yapılarıdır.
- Bölgedeki işletmeler arasında geniş bir işbölümü vardır.
- Bölgede, paylaşılan değerler ve kültürel ortam ile müşterek bilgi havuzu bulunmaktadır.
- Firmalar arası karşılıklı güvene dayalı ilişkiler gelişmiştir.
- Ürünlerde hızla değişiklik yapabilecek şekilde en yeni üretim teknikleri kullanılmaktadır.
- Bölgedeki işletmeler arası işbirliğini ve rekabeti artıracak ve bölgenin gelişmesini teşvik edecek destekleyici bölgesel kurumlar bulunmaktadır.

Sanayi bölgelerinde yukarıda sıralanan özellikler çerçevesinde işletmelerin mekânsal yakınlığı, onların üretim sürecinin belirli aşamalarında ihtisaslaşmasını teşvik etmektedir. Her işletme en iyi olduğu alana odaklanmayı tercih etmekte, böylece oluşacak işbölümü bireysel işletme sınırlarının ötesine geçmektedir. Bu durum, her bir işletmenin potansiyelinin bölgedeki diğer işletmelerin yeteneklerine de bağlı olduğu bir ortam oluşturmaktadır. Bu şekilde, büyük ölçekli işletmelerin içsel ekonomilerinden elde ettikleri avantajlardan küçük işletmeler de sanayi bölgelerinde yer alarak faydalanabilmektedir.[15]

İtalya'da görülen yeni sanayi bölgeleri ile Marshall'ın 1920'lerde incelediği sanayi bölgeleri, coğrafi yakınlığın, yoğunlaşmanın ve sınai ihtisaslaşmanın önemini vurgulamaları yönünden benzemektedir. Bu benzerliklerin yanında, bu iki sanayi bölgesi, yeni sanayi bölgelerinde sosyal ilişkilere Marshall sanayi bölgelerine kıyasla

[14] Sternberg, 1996; Plummer ve Taylor 2001; Piotrobelli 1998; Morgan'dan 2004:39
[15] Feser, 1998; Sforzi,2002; Morgan'dan, 2004:37

daha fazla vurgu yapılması yönünden farklılık taşımaktadır. Özellikle İtalya'da görülen başarı bu bölgelerde kurulan sosyo-kültürel ilişkilere bağlanmaktadır.[16]

Buraya kadar ele alınan ve 1920'de İngiltere'de 1970'lerden sonra İtalya'da incelenen benzer sanayi bölgeleri çalışmalarının devamında, bu konuda yeni bir çalışma 1990 yılında Michael Porter tarafından yapılmıştır. Porter coğrafi yakınlık ve ilişki ağları temelinde oluşan rekabet avantajını incelemiştir.

Porter, 1990 yılında yayınlanan Ulusların Rekabet Üstünlüğü (*The Competitive Advantage of Nations)* isimli kitabında kümelenme (***cluster)*** kavramına yer vermiştir. Porter, farklı ülkelerden çeşitli örneklerle yürüttüğü çalışmasında bir ülkenin rekabet avantajının sürdürülebilmesi için gerekli olan unsurları Elmas Modeli[17] ile ortaya koymuş ve bu unsurların etkileşimleri çerçevesinde kümelenme yaklaşımını geliştirmiştir.

Porter çalışmasında klasik yer seçimi teorileri ile de bağlantılar kurmuştur. Klasik yer seçimi teorilerinin çoğu firmaların geniş bir müşteri kitlesine ulaşmak ve ulaşım maliyetlerini en aza indirmek amacıyla birbirlerine yakın yerleştiklerini vurgulamaktadır. Marshall'ın çalışmasında ve yeni sanayi bölgelerinde olduğu gibi Porter'ın çalışmalarında da coğrafi yakınlık ve yoğunlaşma temel faktör olarak ortaya çıkmıştır. Şekil 1.1'de coğrafi yakınlığın avantajları özetlenmektedir.

Coğrafi yakınlık bir kümede yer alan işletmelerin düzenli olarak sosyal etkileşimde bulunmalarını böylece aralarında güvenin ve işbirliğinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede gelişen karşılıklı güven ve işbirliği ortamında, işletmeler birbirleriyle fiyat yerine kalite konusunda rekabet etmeye yönelmektedir.[18]

Porter, kümelenmenin belirli bir coğrafi mekânda oluşan ağ yapılanması[19] çeşidi olduğunu belirtmiş, firmaların ve kurumların coğrafi yakınlığının ise bunlar arasındaki etkileşimi artırarak müşterek iş yapma imkanlarını geliştirdiğini vurgulamıştır.[20] Bu çerçevede; birbirlerine yakın yerleşmiş firmalar arasında

[16] Zeitlin, 1992:281; Morgan 2004:39'dan
[17] Elmas Modeli 1.3.1 bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.
[18] Harrison, 1992:115
[19] Ağ yapılanması Kutu 1.2'de ele alınmaktadır.
[20] Porter,1998b:206

doğrudan ve dolaylı iletişimin artması ile güven sağlayan sosyal ilişkilerin de geliştiği görülmektedir.

Şekil 1.1. Coğrafi Yakınlığın Avantajları

Kaynak: Lublinski 2002:28'den uyarlanmıştır.

Tüm bu süreçten de anlaşıldığı üzere, farklı yazarların küme tanımları coğrafi yakınlık ve firmaların bağlantıları temelinde bir araya gelmiş ve kümelerin bu özellikleri literatürde *Marshall Sanayi Bölgeleri* ya da Üçüncü İtalya'da *Yeni Sanayi Bölgeleri* şeklinde farklı tanımlamalarla da tartışılmıştır. Ancak, gerek yapılan tanımlamalar gerekse literatürde yapılan çalışmalar kümelenmenin bazı özelliklerini net bir çerçeveye oturtamamıştır. Örneğin, bu tanımlama va çalışmalarda coğrafi yakınlığın ölçüsünün ne olması gerektiğine ilişkin net bir cevap bulunmamaktadır. Rosenfeld bu ölçünün çalışanların ve işletme sahiplerinin iletişim ve ağ yapılanması kurabilecekleri ve iş imkânları için seyahat edebilecekleri düzeyde makul mesafe olarak ele alınabileceğini ifade etmektedir.[21]

Çalışmanın bu bölümünde, küme-kümelenme tanımlarından hareketle kümelenme yaklaşımının temelini atan özelliklerin literatürdeki yerleri ele alınmıştır. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere kümelenme (cluster) kavramı literatürde ilk

[21] Rosenfeld, 2005:11

defa M. Porter'ın 1990 yılında yayınladığı çalışma ile kullanılmıştır. Porter'ın bu çalışması, kümelenme oluşumlarında etkili olan dinamikleri ortaya koyan Elmas Modeli'ni geliştirmesi ve modeldeki değişkenlerin rekabet gücü üzerindeki etkilerini ortaya koyması açılarından oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bu itibarla, Porter'ın geliştirdiği Elmas Modeli'ne ve bu modelin kümelenme oluşumları üzerindeki etkisine yer verilecektir.

1.3 Porter'ın Kümelenme Yaklaşımı

Porter bir ülkenin uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip olduğu sektörleri ve bu sektörlerin oluşumunda etkili olan dinamikleri tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmış ve söz konusu çalışmayı 1990 yılında "Ulusların Rekabet Üstünlüğü" isimli kitabıyla yayınlamıştır. Çalışma kapsamında Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Danimarka, Güney Kore, İngiltere, İtalya, İsveç, İsviçre, Japonya ve Singapur'daki 100'den fazla sektör incelenmiş ve ülkelerin ihracat rakamları esas alınarak ülkelerin rekabet avantajına sahip oldukları sektörler belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen sektörler detaylı olarak incelenmiş ve bu inceleme sonucunda Porter, rekabet gücünün belirleyicileri olarak aşağıdaki unsurları belirlemiştir:

- Girdi (faktör) koşulları
- Talep koşulları
- İlgili ve destekleyici sanayilerin durumu
- Firma yapısı, stratejisi ve rekabet durumu

Porter çalışmasında ülkelerdeki rekabetçi sektörlerin yerleşiminin ülke genelinde coğrafi olarak dağınık bir yapıda olmadığını tespit etmiştir. Bu kapsamda Porter yukarıda sayılan unsurları belirli bir sistematik içerisinde tanımlamış ve bu sistematiğin (ya da etkileşimin) ülkedeki rekabetçi sektörleri kümelenmeye yönelttiğini ortaya çıkarmıştır. Porter geliştirmiş olduğu bu sistematiği "Elmas Modeli" olarak adlandırmıştır. Şekil 1.2'de Elmas Modeli ve Modelin unsurları verilmiştir.

Bu kapsamda, rekabet gücüne sahip sektörler, müşteri-tedarikçi ilişkileri ile dikey olarak (elmas modelinde destekleyici sanayiler) ve ortak müşteriler, teknoloji ya da üretim kanallarının paylaşımı ile de yatay olarak (elmas modelinde ilgili sanayiler) gelişme eğilimi taşımaktadır. Çalışma kapsamında, bu eğilimler de gözetilerek, yapılan incelemelerde ülkelerin rekabet avantajına sahip oldukları sektörlerin nihai ürünlerinde, bu ürünlerin üretilmesinde kullanılan makinelerde, üretimde ihtiyaç duyulan ilgili girdi ve hizmetlerde de rekabet avantajına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Örneğin, İsveç'in kâğıt ve kâğıt hamuru, kereste işleme makineleri, kâğıt yapma ve kâğıt kurutma makineleri konularında rekabet avantajına sahip olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, İsveç'in genel olarak kimyada rekabet avantajına sahip değilken, yalnızca kâğıt hamuru ve kâğıt yapma ile ilgili olan kimyasallarda uluslararası düzeyde rekabet avantajını geliştirmiş olması bu duruma örnek olarak değerlendirilmiştir.[22]

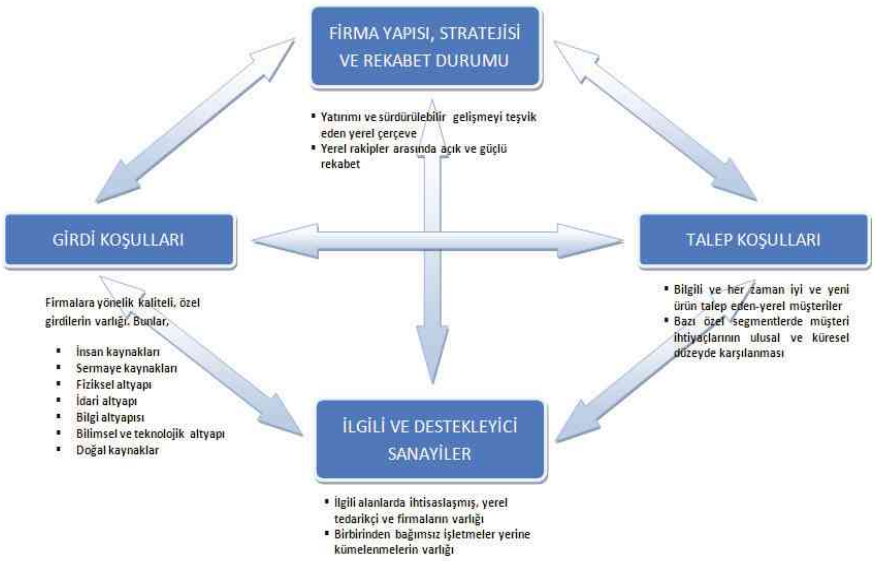
Özetlemek gerekirse; Porter tarafından yapılan çalışmanın neticesinde, ülkelerin rekabet avantajına sahip oldukları sektörlerin Elmas Modeli'ndeki unsurlar ile belirlendiği ve bu unsurların da sektörlerin kümelenmeleri yönünde itici bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Porter'ın çalışması literatürde kümelenme kavramını kazandırmakla kalmamış, devamında bu konuda hazırlanan pek çok çalışmaya da konu olmuştur. Esasen, Porter'ın bu çalışmasından sonra yapılan çalışmaların birçoğu, kümelenme kavramının unsurlarını irdeleyen, geliştiren ve Elmas Modeli'nin farklı ülke ve sektörlere uygulanmasını ele alan çalışmalardır.

Bu itibarla; ilk olarak Elmas Modeli'ndeki unsurların altını nelerin doldurduğunun, daha sonra da Elmas Modeli'nin kümelenme yönündeki etkisinin detaylı olarak incelenmesinde fayda görülmektedir.

[22] Porter, 1990:149

Şekil 1.2. Elmas Modeli

Kaynak: Porter, 1990:72; Porter, 2001: xiv

1.3.1 Elmas Modeli[23]

Porter, elmas modeli ile firmaların rekabet avantajı geliştirmelerinde etkiye sahip dört temel faktörü açıklamaktadır. Elmasın dört köşesinde "girdi koşulları", "talep koşulları", "firma yapısı stratejisi ve rekabet durumu" ve "ilgili ve destekleyici sanayiler" vardır. Porter, Elmas Modeli'ni hangi sanayi ve sektörlerin rekabet avantajına sahip olduğunu tespit etmekte kullanmıştır. Bu kapsamda, Elmas Modeli'nde yer alan bu dört unsur ve bu unsurların detayları incelenecek, daha sonra Elmas Modeli ile kümelenme ilişkisine yer verilecektir.

1.3.1.1 Girdi (Faktör) Koşulları

Girdi koşulları; ülkelerin eğitimli işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve altyapı gibi sanayilerin rekabet gücünün gelişmesinde rol oynayan üretim faktörlerindeki durumunu kapsamaktadır. Porter; bu üretim faktörleri arasında insan kaynakları, fiziki altyapı, bilimsel ve teknik bilgi ile piyasa bilgisi sağlayan kurumları da değerlendirmiştir.

[23] Bu bölüm Porter, 1990 temel alınarak hazırlanmıştır.

Geleneksel ticaret teorisine göre, bir ülkenin belirli bir alanda sahip olduğu rekabet avantajı, ilgili girdilerin o ülkedeki mevcudiyetine dayanmaktadır. Ancak günümüzde, girdilerin bir ülkede bulunması rekabet avantajını açıklamada tek başına yeterli değildir. Nitekim gelişmiş ülkelerin rekabet avantajı, mevcut girdilerden ziyade bu girdilerin ne ölçüde verimli kullanıldığına ve gelişmiş olduğuna bağlıdır.

Bu yönden, Porter çalışmasında girdi koşullarını temel girdiler ve gelişmiş girdiler olarak sınıflandırmıştır. Temel girdiler basit teknoloji kullanılan tarıma dayalı ya da geleneksel sektörlerde kullanılmaktadır. Gelişmiş girdiler ise yüksek teknoloji kullanılan sektörlerdeki rekabet avantajı açısından daha önemli olan, nitelikli işgücü, modern altyapı, üniversite ve araştırma kurumları gibi unsurları içermektedir.

Ülkenin bir alanda kazanacağı rekabet avantajının, ilgili girdi koşullarının gelişmiş ve ihtisaslaşmış olmasından olumlu olarak etkilendiği söylenebilir. Belirli sektörlerde ihtiyaç duyulan vasıflı işgücünün yetiştirilmesi, gelişmiş ulaştırma altyapısının sağlanması, üniversitelerin bilimsel ve teknolojik çalışmalar yapması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu yönden, Porter rekabet gücünün sağlanmasında ve sürdürülebilmesinde girdi koşullarının ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilebilmesi yeteneğinin, mevcut faktör stoğundan daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Neticede, ülkelerin üretim faktörlerinin gelişme hızının yüksek olduğu sektörlerde rekabet gücü kazanması beklenmektedir. Aynı şekilde firmalar; faaliyet alanlarında sıklıkla kullandıkları girdi faktörlerine ne kadar yüksek kalitede ve düşük maliyetle sahip olurlarsa rekabet avantajı elde etme şansları o nispette artmaktadır.

Ancak Elmas Modeli'nin sistematiği gereği, bir sektörde rekabet avantajı sağlanılmasında yalnızca girdi koşullarının geliştirilmesi ve etkin kullanımı düzeyinde kıyaslama yapmak yerine, modelin diğer unsurlarıyla beraber incelenmesinin gerektiği hatırlanmalıdır.

1.3.1.2 Talep Koşulları

Talep koşulları, toplam talep büyüklüğünü ve artış hızını, talebin farklı ürün grupları arasındaki dağılımını, müşterilerin özelliklerini ve sayısını kapsamaktadır.

Bir ülkedeki yerel talep, firmaları ve üreticileri yeni ürün ve hizmetler konusunda diğer ülkelerden daha önce yönlendirebiliyorsa ülkenin o sektörde rekabet avantajı sağlaması beklenmektedir. Aynı durum müşterilerin firmalar üzerinde, ürün ve hizmetlerinde yenilik yapma hususunda baskı unsuru olduklarında da görülmektedir. Bu durumda sürekli olarak yenilik, çeşitlilik ve kalite arayan bilinçli müşterilerin olduğu bir piyasanın firmalara yeni ihtiyaçlar konusunda ışık tuttuğu düşünülebilir. Böyle bir talep yapısı, firmaların ürünleri taklit ederek üretmekten ya da düşük kaliteli ürün ve hizmet sunmaktan vazgeçmesinde ve ürünlerinde farklılaştırmaya giderek rekabet etmelerinde etkili olmaktadır.

Diğer taraftan; bir piyasadaki talep miktarı ne kadar fazlaysa firmaların ölçek ekonomilerinden faydalanma imkanı o kadar artmaktadır. Bu durum, firmaların ilgili piyasada yatırım yapma kararlarında da etkili olmaktadır. Örneğin, müşteri sayısının fazla olması ve talebin hızlı büyümesi, firmaları atıl yatırım yapma korkusundan kurtararak, yeni teknolojileri daha kolay adapte etme konusunda cesaretlendirmektedir. Benzer şekilde, piyasada yeni ürün ve hizmetlerin diğer piyasalara kıyasla daha erken talep edilmesi de firmaların daha erken tedbir almalarını sağlamaktadır.

Özetlemek gerekirse, piyasadaki talebin kompozisyonunun, büyüklüğünün ve büyüme oranının ilgili sektörde yatırımcıların kararlarını, zamanlamasını ve motivasyonunu etkileyerek ulusal rekabet avantajına yön verebileceği söylenebilir.

1.3.1.3 İlgili ve Destekleyici Sanayiler

Porter Elmas Modeli'nde, *ilgili* sanayiler kavramı ile bir sanayinin mevcut imkânlarını ve kaynaklarını ortak kullanan sektörleri; *destekleyici* sanayiler kavramı ile belirli bir sektörün üretim yapması için ihtiyaç duyacağı girdileri sağlayan tedarikçi sektörleri ifade etmektedir.

Uluslararası düzeyde rekabet edebilir tedarikçi sektörlerin varlığı, ilgili olduğu diğer sektörleri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Örneğin rekabet gücü olan bu tedarikçiler, yeni girdilere maliyet etkin, verimli ve hızlı bir şekilde erişim imkanı sunmaktadır. Benzer şekilde, gelişmiş tedarikçilerin faydaları; yenilik süreçlerinde de görülmektedir. Tedarikçiler, firmalara yeni bilgileri kullanmaları ve yeni teknolojileri

uygulamaları yönünde yardımcı olmaktadır. Tedarikçiler firmalar arası yeni bilginin aktarılmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu faydalar, tedarikçilerin müşteri firmalara mekânsal olarak yakın olmaları durumunda daha da artmaktadır.

Diğer taraftan, ülkedeki rekabetçi sektörler, ortak girdi ve kaynak kullandıkları ilgili sektörlerin de gelişmesinde etkili rol oynamaktadır. Ancak, diğer unsurlarda olduğu gibi, ilgili ve destekleyici sanayilerin rekabet avantajı üzerindeki etkisi, Elmas Modeli'ndeki diğer unsurlar ile arasındaki etkileşime bağlıdır.

1.3.1.4 Firma Yapısı, Stratejisi ve Rekabet Durumu

Bir alandaki ulusal rekabet avantajının dördüncü unsuru, firmaların kurulduğu, örgütlendiği, rekabet ettikleri ve yönetildikleri yurtiçi piyasa ortamıdır. Piyasadaki firmaların örgütlenme şekli, hedefleri ve stratejileri ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

Ülkedeki rekabet yapısı, piyasanın tam rekabetçi ve dışa açık olması durumunda uluslararası rekabet gücü üzerinde etkili olmaktadır. Piyasada güçlü rakiplerin varlığı, diğer firmaların gelişmesi ve yenilik yapmaları konusunda etkili olmaktadır. Rakipler, maliyetlerin azaltılmasında, hizmet kalitesinin artırılmasında, yeni ürünlerin geliştirilmesinde baskı unsuru oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, piyasadaki firmaların yapısı ve stratejileri, firmaların yönetim ve rekabet etme biçimi ülkelerin özelliklerinden etkilenmektedir. Eğitim, oryantasyon, grup çalışması, inisiyatif alma, karar alma, müşterilerle ilişkiler, koordinasyon, uluslararası faaliyetlere yönelik tutumlar, çalışan-işveren ilişkileri gibi yönetim yaklaşımlarında ülkeler arasında farklılıklar görülmektedir. Bu tür farklılıklar, sektörler arasında avantaj ya da dezavantaja dönüşebilmektedir. Örneğin, rekabet avantajı sağlanabilecek alanlarda firmaların amaçları, çalışan ve yöneticilerin motivasyonları gibi konularda uyum sağlanabiliyorsa başarılı olma olasılığı da artmaktadır.

1.3.1.5 Elmas Modelinde Unsurların Birbirlerine Etkileri

Porter, Elmas Modeli ile rekabetin temel unsurlarını girdi koşulları, firma yapısı, stratejisi ve rekabet durumu, ilgili ve destekleyici sanayiler ile talep koşulları olarak belirtmiş ve bu unsurların iş ortamını oluşturarak yerel firmaların rekabet

avantajını geliştirici ya da azaltıcı etkisine değinmiştir. Modeldeki unsurlar, yurt içi piyasanın bir sektör için nasıl bir çerçeve oluşturduğunu göstermektedir. Bu unsurlar, tek başına ya da sistem olarak işletmelerin kuruldukları, faaliyet gösterdikleri ve rekabet ettikleri ortamı temsil etmektedir.

Rekabet avantajının oluşmasının başlangıç aşamasında Elmas Modeli'ndeki unsurların tamamı ihtiyaç duyulan düzeyi sağlamasa da zaman içerisinde karşılıklı etkileşim ile modeldeki unsurlar gelişmektedir. Bu şekilde bir unsurda ortaya çıkacak üstünlük, diğerleri üzerinde de olumlu etki göstermekte ya da bir unsurdaki zayıflık sektörün tüm gelişme potansiyelini kısıtlamaktadır. Şekil 1.3'de Elmas Modeli'ndeki unsurlar arası etkileşim görülmektedir. Örneğin girdi koşullarındaki avantajlar, rekabet düzeyi yeterli olmadıkça firmaları yenilikçi olmaya teşvik etmeyecektir. Benzer şekilde, talep koşulları ancak rekabet yapısının buna cevap vermesi ile avantaja dönüşmektedir[24].

Bir veya iki unsurdaki avantaj, doğal kaynaklara dayalı sanayilerde ya da düşük teknoloji ya da yetenek gerektiren alanlarda rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak, bu durum sürdürülebilir değildir ve rakipler tarafından kolayca uygulanabilir niteliktedir. Elmas Modeli'ndeki unsurların değerlendirilerek ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi ile gelişmiş ekonomilerin temelini oluşturan bilgi yoğun alanlarda rekabet avantajını sağlamak ve sürdürmek mümkün olmaktadır[25].

Porter 1990'daki çalışmasında rekabet gücünü uluslararası boyutta ele almış ve rekabet gücü olan sektörlerdeki temel özellikleri Elmas Modeli ile incelemiştir. Elmas Modeli ile ortaya çıkan sonuç ise rekabet gücünün geliştirilmesi için yerel özelliklerin öneminin altını çizmiştir. Yani uluslararası rekabet gücü temelde **yerel dinamiklerle** beslenmektedir. Uluslararası piyasalarda rekabetçi işletmelerin belirli bölgelerde toplanmış olması bunun bir göstergesidir[26]. Özetle; Porter bu çalışmasında Elmas Modeli'ni, hangi sanayilerin rekabet avantajına sahip olduğunu irdelemek amacıyla kullanmıştır.

[24] Porter, 1990:71-72
[25] Porter, 1990:73
[26] Ayaş, 2003:10

Şekil 1.3. Elmas Modelinde Unsurlar Arası Etkileşim

Kaynak: Porter, 1990: 133-141 uyarlanmıştır.

1.3.2 Rekabet Avantajının Diğer Unsurları: Küresel Gelişmelerin ve Devletin Rolü

Elmas Modeli'nde yer alan unsurlar ile bir sanayi kümesinin içerisinde faaliyette bulunduğu ortam temsil edilmektedir. Porter buna ilave olarak, küresel gelişmeler ve devletin konumunu Elmas Modeli'ndeki unsurlar üzerinde etkili olan dışsal faktörler olarak tanımlamaktadır. Küresel gelişmeler, firmaların kontrolleri dışında olan ancak bir sanayinin rekabet pozisyonunu etkileyebilen ve sanayinin yapısını değiştirebilen etkilerde bulunabilmektedir. Devlet müdahaleleri ve politikaları ise Elmas Modelindeki dört unsur üzerinde dolaylı etkilerde bulunarak bir sanayinin rekabet gücünü etkileyebilmektedir.[27]

Bir kümenin dolayısıyla, işletmelerin faaliyetleri üzerinde etkili olan küresel etkiler ise şunlar olabilir[28];

- petrol piyasası gibi temel girdi piyasalarındaki dalgalanmalar

[27] Öz, Ö: 2002:510
[28] Erkan,C:1993; Ayaş'dan, 2003:27

- sermaye piyasalarındaki dalgalanmalar ve döviz kurlarındaki değişimler
- yabancı ülkelerin aldıkları siyasi kararlar
- mikro elektronik, biyo-teknoloji gibi bazı alanlarda yenilikler

Küresel gelişmelere bağlı olarak işletmeler için yeni fırsat ve tehditler doğmaktadır. Örneğin, yenilik yapılan dönemlerde girdi maliyetlerindeki ya da döviz kurlarındaki değişim dezavantaj olmakta ya da savaş dönemleri bilimsel yatırımların miktarını ve aciliyetini artırmakta (girdi oluşumu) ve müşteri ilişkilerini azaltmaktadır (talep koşulları). Yenilikçilik ve girişimcilik bir ülkenin rekabet üstünlüğünün temeli olup, bu iki özellik de tesadüfî olarak oluşmamaktadır. Talep koşulları nerelerde ne tür girdilere ve iş gücüne ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Bir ülkenin rekabet avantajında devletin rolü incelendiğinde ise devletin dört unsur üzerinde de etkili olduğu ve devlet politikalarının da aynı şekilde bu dört unsurdan etkilendiği görülmektedir. Devletin girdi koşulları üzerindeki etkisi teşvik verilen alanlar, sermaye piyasalarına yönelik politikalar ve eğitime yönelik politikalar ile olmaktadır. Örneğin, devlet tarafından yapılan ulaşım, altyapı, eğitim ve sağlık yatırımları bir bölgede oluşacak girdi faktörlerini ve bölgeye yapılacak yatırımları etkilemektedir.

Devlet talep koşullarını da doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Örneğin; savunma sanayi ihtiyaçları, iletişim ekipmanları, ulusal havayolları için uçaklar vb pek çok konuda devlet ürünlerin doğrudan alıcısı konumundadır. Devlet, dolaylı olarak ürün standartlarını ya da düzenlemelerini, gelir ve ücret politikalarını etkileyerek müşterilerin talep durumları ve ihtiyaçları üzerinde etkili olmaktadır.

Devletin üretim koşullarını iyileştirmeye yönelik en önemli işlevi, gelişmiş ve uzmanlaşmış üretim girdileri kullanan sektörler ile bu sektörlerle ilgili ve bu sektörleri destekleyici sektörler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesini teşvik etmektir. Güçlü sektörlerin belirlenerek teşvik edilmesi, bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesini de sağlamaktadır.[29]

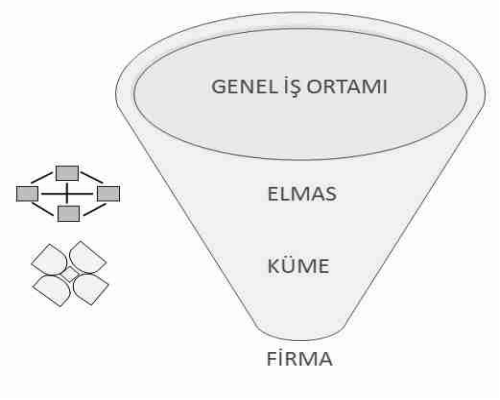
[29] Ayaş, 2003:26

Devlet, rekabet yapısı ve ilgili ve destekleyici sanayilerin durumlarını düzenlemeler yoluyla dolaylı olarak kontrol edebilir ya da etkileyebilir. Devletin rekabet koşullarının önündeki hukuki engellerin kaldırılması, sermaye piyasası düzenlemeleri, vergi politikası ve tekelcilik karşıtı düzenlemelerle bu unsur üzerinde de etkileri olmaktadır.

Diğer taraftan, bilim ve teknolojiye verilen destekler aktörlerin bilgi altyapısının gelişmesinde etkilidir. Ulaşım ve iletişim altyapısının durumu aktörlerin faaliyetlerini kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı etkilerde bulunmaktadır.

Elmas Modeli'ndeki unsurlar üzerinde etkili olan devlet politikaları o ülkenin genel iş ortamını yansıtmaktadır. Genel iş ortamı ile, Porter'ın Elmas Modeli ile çizdiği mikroekonomik çerçeveyi de içine alan, hukuki ve düzenleyici mevzuatın yapısı, kültürel yapı, sosyal sermaye, Ar-Ge, bilim ve teknoloji altyapısı, ulaşım ve iletişim altyapısı ve coğrafi konum gibi ülkenin makro düzeyde sosyo-ekonomik durumu anlatılmaktadır. Kümelenmelerin oluştuğu ve geliştiği çerçeve Elmas Modeli; Elmas Modelini kapsayan çerçeve ise genel iş ortamıdır.[30] Şekil 1.4'de kümelerin oluştuğu ortam görülmektedir.

Şekil 1.4. Kümelerin Oluştuğu Ortam

Kaynak: Sölvell at all, 2003:22

Kümelerin başarısı için bu faktörlerin iyi analiz edilerek hangilerinin ne yönlerden etkili olacağının ve varsa eksikliklerin ve ihtiyaçların tespit edilmesi ve bu

[30] Sölvell at all, 2003:22; Anderson at all, 2004:31

duruma yönelik tedbirler alınması önem taşımaktadır.[31] Sosyal sermaye aktörler arasındaki bağlantıları, işbirliğini, rekabeti, iletişimi ve etkileşimi geliştirir. Sosyal bağlantılar ve işbirliği kültürü olmadan kümelerin bölgeye ekonomik değer katacak faaliyetlerde bulunması zorlaşmaktadır.[32]

Elmas Modelindeki unsurların devlet politikası üzerinde de etkileri olduğu söylenebilir. Örneğin, bir ürüne yurtiçi talebin fazla olması, devletin kalite ve güvenlik standartlarını daha erken geliştirmesini sağlayabilir. Devletin ulusal rekabet avantajı üzerinde önemli etkisi olmakla birlikte bu alandaki rolü dolaylıdır. Temelde politikaların başarısı, ulusal avantajı belirleyen etmenlerin mevcut durumuna ve devletin de bu durumu destekleyici tedbirler almasına bağlıdır. Elmas Modeli'ndeki unsurların sürekli olarak ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi için genel iş ortamının dinamik bir yapıda olması gerekmektedir. Politika tercihleri Elmas Modeli'ndeki unsurları güçlendirmeli, böylece rekabet avantajının gelişebileceği sektör ve bölgelerde firmaların ve ilgili kurumların kümelenmesi teşvik edilmelidir.

Bu itibarla, kümelenmeler geliştikçe kaynakların da buralara yönelmesi beklenmektedir. Nitekim, ulusal rekabet avantajının temelinin küme düzeyinde atıldığı düşünüldüğünde kamu politikalarının da kümelenmeleri destekleyici bir niteliğe sahip olması gerekeceği aşikardır.

1.3.3 Elmas Modeli ve Kümelenme

Marshall'ın yerelleşme ekonomileri ile ortaya koyduğu avantajlar, işletmelerin ölçek ekonomisine ya da düşük girdi maliyetlerine dayanmaktadır. Günümüz rekabet koşullarında ise mekânın rolü değişmiş ve işletmelerde yenilikçiliğin gelişmesinde yakın çevrenin etkisi artmıştır. Bu çerçevede, yerel aktörler arasındaki ilişkilerin; rakipler, müşteri ihtiyaçları ve yeni teknolojiler gibi konularda bilgi alınması için önem kazandığını söylemek mümkündür. Fiziksel ve kültürel yakınlık ile sağlanan bu bilgi akışı ise gelişme için teşvik edici bir unsur olmaktadır.

[31] Anderson at all, 2004:30
[32] Morgan, 2004: 48

Belirli bir faaliyet alanı için ihtisaslaşmış ve uzmanlıkları sürekli geliştirilen bir işgücü havuzu, uygulamalı teknolojiler, özel fiziki altyapı, sermaye ve diğer girdi kaynakları ile kaliteli ürün talep eden müşteriler, ürünün ya da sürecin gelişmesinde etkili olacak parça, makine ya da hizmetlerin yerel tedarikçileri ve gelişmeyi teşvik edecek yerel rakipler, Elmas Modeli'nde de bahsedildiği üzere rekabet avantajının temel unsurlarıdır. Bu tip yerel unsurların ortaya çıkardığı en önemli sonuç, birbiriyle ilişkili iş alanlarında oluşan ***kümelenmelerdir***.[33]

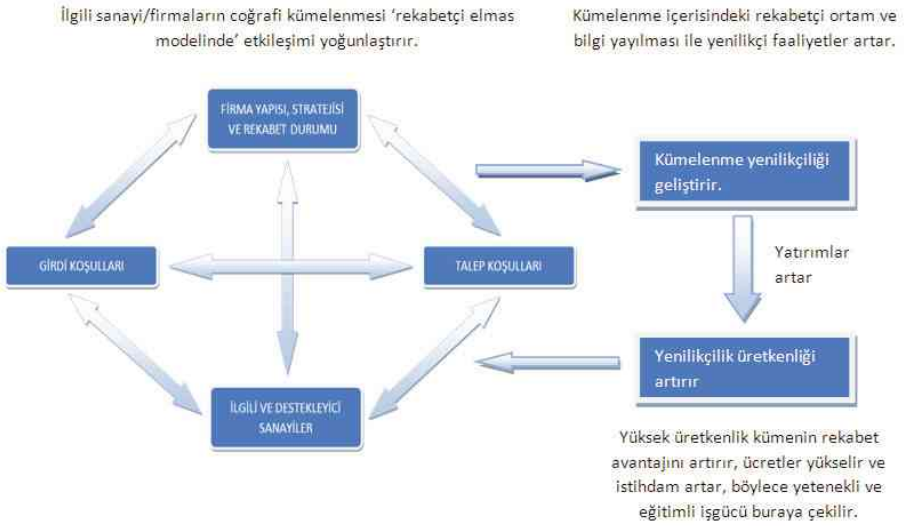
Elmas Modeli'ndeki dört unsur arasında yoğun ve gelişmiş bir etkileşim sağlandıkça, ilgili alanda faaliyet gösteren firmaların üretkenlikleri ve dolayısıyla rekabet güçleri artacaktır. Firmalar, coğrafi olarak birbirlerine yakın ya da kümelenmiş ise, rekabetçi Elmas Modeli'nde etkileşim daha yoğun olacaktır. Coğrafi kümelenmeye dayalı dışsallıklar ve artan getiri; yerel koşulların ve firmaların sürekli olarak gelişmesini sağlayacaktır. İhtiyaçlar doğrultusunda yatırımları destekleyen yerel iş ortamının sağlanması ile bu gelişme daha da artacaktır. Porter'a göre bir ülkedeki en rekabetçi sanayiler, coğrafi olarak kümelenmeye meyillidir. Bunun nedeni de Elmas Modeli'ndeki unsurlar arasında karşılıklı etkileşim ve uyumun kümelenme için itici bir güç haline gelmesidir. Kümelenme ise bir coğrafi alandaki rekabet avantajının mekânsal yansımasıdır[34].

Elmas Modeli'nin sistematiği ile bir yerde işletmeler yoğunlaştıkça, modelin unsurları arasında etkileşim artacak ve kümelenme süreci başlayacaktır. Kümelenmeler Elmas Modeli'nin uygulamada ortaya çıkan bir sonucudur[35]. Porter'a göre Elmas Modeli şu şekilde işleyecektir. Bir kümelenme oluşmaya başladığında bundan tüm sanayi grubu karşılıklı olarak etkilenmektedir. Fayda ileri, geri ve yatay olarak akış sergileyerek ve rekabet avantajı; pazarlama gücü, yan ürün ve farklılaşma ile kümedeki tüm aktörlere yansıyacaktır. Farklı işletmelerin kümeye girişleri, Ar-Ge yaklaşımlarında farklılaşma ve yeni strateji ve kişiler ile kümede gelişme sağlanacaktır. Tedarikçilerin bağlantıları ve birden fazla firma ile iletişim halinde olan müşteriler sayesinde bilgi akışı ve yenilikçilik hızlanacaktır. Küme içerisindeki

[33] Porter, 1994:37
[34] Asheim at all, 2006:10
[35] Porter, 1998a:90

diğer bağlantılar ile yeni rekabet fırsatları da daha iyi algılanacaktır[36]. Şekil 1.5'de Elmas Modeli ve kümelenme ilişkisi özetlenmiştir.

Şekil 1.5. Elmas Modeli ve Kümelenme İlişkisi

Kaynak: Asheim at al, 2006:10

Şekilde görüldüğü üzere, unsurlar arası etkileşim bulunan bir Elmas Modeli, kümelenmelerin gelişmesi ve büyümesi, aynı zamanda yenilikçiliğin de gelişmesi için itici güç oluşturmaktadır.

Porter'a göre kümelenmeler bütün gelişmiş ekonomilerin en belirgin özelliğidir ve kümelerin oluşturulması iktisadi kalkınmada etkili bir araçtır. Birbirinden bağımsız ve rastgele alıcı ve satıcı ilişkilerinin olduğu bir piyasaya kıyasla, birbirine yakın işletmelerin ve kurumların düzenli be bilinçli ilişkilerine sahne olan bir piyasa için koordinasyon ve güven ortamı daha kolay tesis edilecektir. Küme içi rekabet ve işbirliği, aynı anda farklı aktörler arasında ve farklı boyutlarda olabilmektedir. Birbirinden bağımsız ancak, gayri resmi bağları olan işletme ve kurumlardan oluşan kümeler, verimlilik, etkinlik ve esneklik gibi avantajlar sunmaktadır. Kümelenmenin temel amacı ise, firmaların destekleyici kurumlarla işbirliği yaparak piyasada rekabet avantajı sağlamalarıdır[37]. Böylece kümelenmeler;

[36] Porter, 1990:151
[37] Porter, 1998a:78

müşterilere, tamamlayıcı ürünlerin üreticilerine, ortak teknoloji, uzmanlık ya da hammadde kullanan sanayi kollarına kadar uzanmaktadır.

Porter kümelenme kavramını, firmaların rekabetçi stratejilerinin geliştirilmesine yönelik bir genel çerçeveye yerleştirmektedir. Söz konusu çerçeve bir teori ya da model olmaktan ziyade ulusal, bölgesel/ yerel ekonomiler hakkında yeni bir düşünme şekli ve politika yaklaşımı olarak kabul edilmektedir. Porter küme oluşmasında yerel çevrenin önemine işaret etmiş ve rekabet ortamı ile bilgi transferi yoluyla yenilikçiliğin bu çevrede geliştiğini ve desteklendiğini ifade etmiştir. Ayrıca; kümelenmeler ile rekabet edebilirliğin ve yenilikçiliğin öneminin anlaşılması ve desteklenmesi için ekonominin farklı sınai-coğrafi gruplara ayrılmasının önemine değinmektedir[38].

Porter çalışması ile, bölgelerin uluslararası rekabet yeteneği ile beraber sektörlerin de rekabet yeteneği konusunda yol gösterici olmuştur. Porter'ın kümelenme yaklaşımı özetle *bir yerin rekabet yeteneğine sahip olduğu bir sektörde yoğunlaşması* olarak ifade edilebilir. Porter'ın araştırmasından sonra, sektörel yoğunlaşmanın bölgesel ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu literatürde kabul görmüştür.[39]

Porter, ulaştırma ve iletişim maliyetlerindeki azalmanın ve uluslararası ticaret ve yatırımın önündeki engellerin azaltılmasının işletmeler için yer seçiminin önemini azalttığı yönündeki görüşlere katılmamaktadır. Porter belirli kümelere odaklanarak özel koşullar sunan ihtisaslaşmış bölgelerin, düşük maliyet ile ekonomik faaliyetleri çeken bölgelere kıyasla daha fazla gelişeceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme sürecinin coğrafi yer seçimini daha da önemli hale getirdiği sonucuna ulaşılabilir. Zira, **artık rekabet edebilirlik bölge düzeyinde ortaya çıkmaktadır.**[40] Bu çıkarımlar gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki rekabetin yapısı hakkında da ipuçları vermektedir. Nitekim az gelişmiş ülkelerin ucuz işgücü ya da hammadde temini şeklindeki rekabeti, gelişmiş ülkelerde kalifiye işgücü ya da teknolojik yenilik şeklinde ortaya çıkmaktadır.

[38] Asheim at all, 2006:16
[39] Brunch ve ark, 2000; Strittmatter, 2002; Mercan ve ark.'dan, 2007:169; çevrimiçi; http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/04-03.pdf, 26.07.2007
[40] Ketels; 2006:118

Porter'a göre günümüz küresel rekabet koşullarında temel avantajlar bilgi, ilişkiler ve motivasyon gibi uzaktaki rakiplerin kolayca erişemeyecekleri ve yerele özgü olan koşullara bağlıdır. Rekabet avantajı yaratmada işletmelerin içsel dinamikleri önemli olmakla birlikte, işletmeleri çevreleyen dışsal ortamın da önemli bir rol oynadığı kümelenmeler ile ortaya çıkmıştır. [41]

Özetle, kümelenmeler Elmas Modeli'ndeki unsurların bir sonucu ve modelin sistematik işleyişinin de bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Yani bir rekabetçi sektör, karşılıklı fayda sağladıkları başka bir sektörün de gelişmesine ön ayak olmaktadır. Bu durum, İtalya deri ürünleri kümesi örneği ile Kutu 1.3'de ele alınmıştır. Yeni gelişen sektör de genellikle ürün ve hizmet tedarik edilen ilgili ya da destekleyici bir sektör olmaktadır. Bu kapsamda gelişen sürecin neticesi kümelenmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Elmas Modeli'ndeki unsurların durumunun kümelenme sürecini belirlediği söylenebilir. Yukarıda yer verildiği gibi modeldeki her bir unsur diğeri üzerinde etkiye sahiptir. Neticede model bir sektör için ne kadar elverişli koşullar taşıyorsa o nispette kümelenmelerin gelişmesi beklenmelidir.

Porter sonrası çalışmalar da genel olarak küme aktörleri, kümelerin örgütlenmesi, kümedeki firmaların yoğunluğu gibi konularda küme niteliklerinin tartışılması şeklinde gelişmiştir.[42]

Porter'ın geliştirdiği Elmas Modeli'ne yönelik çeşitli eleştiriler geliştirilmiştir. Bu eleştirilerden bazıları, devletin rolünün Elmas Modeli'nde yeterince yansıtılmadığı ve devletin de beşinci unsur olarak modele eklenmesi gerektiği yönündedir.[43] Elmas Modeli'ne yönelik geliştirilen eleştirilerden bir diğeri de Elmas Modelinin statik bir yapıda olduğu ve teknolojik gelişmelerin bu modele yansıtılamadığı yönündedir.[44] Porter 1990'daki çalışmasının ardından 1998'de yayınladığı "Clusters and the New Economics of Competition" isimli makalesi ile Elmas Modeli, kümelenme, rekabet gücü, üretkenlik ve yenilikçilik ilişkisine değinmiş ve aslında bu sistemin başarılı işlemesi ile oluşan kümelenmelerin

[41] Porter, 1998a:78
[42] Taylor ve Rainess, 2001:7
[43] Stopford ve Strange 1991; Van den Bosch ve De Man 1994; Öz, 2002:511'den
[44] Narula 1993; Öz, 2002:511'den

işletmelerin ve bölgelerin teknolojik olarak gelişmelerine de etkisi olduğunu ifade etmiştir.[45] Son olarak modele yapılan diğer eleştiriler, bir ülkedeki kültürün rekabet üzerine etkisinin, uluslarası ticari faaliyetlerin ve çok uluslu şirketlerin rolünün modelde yer almadığı şeklindedir.[46] Elmas Modeli akademisyenlerce tartışılmakla birlikte, özellikle kümelenme çalışmalarında bir bölgenin ya da sektörün rekabet gücünün tespit edilmesinde sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak halen önemini korumaktadır.

Gelinen noktada, Porter'ın kümelenme yaklaşımının, Üçüncü İtalya'daki sanayi bölgelerinden, yüksek teknoloji bölgelerine ya da ihracata yönelik uzmanlaşmış coğrafi yığınlaşmalara kadar farklı şekillerdeki sanayi yoğunlaşmalarına uygulanabilir nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan; sanayi bölgeleri, ağ yapılanması ve bölgesel yenilik sistemleri terimlerinin kümelenme ile yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kutu 1.2'de kümelenme ile ilgili olan bu tanımlara yer verilmektedir.

[45] Porter, 1998:83
[46] Öz 2002:511

Kutu 1.2. Kümelenme ile Benzer Anlamda Kullanılan Bazı Kavramlar

Kümelenme kavramının, bölgesel ekonomik gelişme literatüründe yakın anlamda kullanılan bazı kavramların burada tanımlanarak kümelenme ile aralarındaki farklılıkların ortaya konulmasında fayda görülmektedir.

Sanayi bölgesi (*industrial district*) terimi bazen kümelenme ile yakın anlamlı olarak kullanılabilmektedir. Pyke ve Spengenberger sanayi bölgesini şu şekilde tanımlamaktadır: "Sanayi bölgeleri, çok sayıda firmanın homojen bir ürünün üretim sürecinde farklı safhalarda ve farklı yöntemlerle dahil oldukları coğrafi olarak tanımlanmış üretim sistemleridir." Becattini'nin sanayi bölgesi tanımı ise şu şekildedir. "Marshall sanayi bölgeleri, birbirleriyle bağlantılı sanayilerin zaman içerisinde istikrarlı bir şekilde yerelde yoğunlaşmış ilişkilerinden oluşur". Asheim sanayi bölgesini "coğrafi olarak belirli bir üretim sisteminde yer alan küçük ve orta ölçekli işletmelerin ağ yapılanmaları" olarak tanımlar. Brusco "sanayi bölgeleri, bir şekilde homojen olan bir ürünü üreten ve piyasada kendilerini farklı konumlandıran firmalar kümesi" şeklinde tanımlar. Sanayi bölgelerinde de firmalar arası bağlılıklar, işbirliği ve dışsal ekonomiler yoluyla rekabet edebilirliğin geliştirilmesi gibi özellikler bulunmaktadır.

Kümelenme ve sanayi bölgeleri tanımları birbirlerine oldukça yakın görünmektedir. Enright tarafından bu iki kavram arasındaki fark şu şekilde ortaya konmaktadır: "Sanayi bölgelerinin merkezinde çoğunlukla bir sanayi ya da bir sanayi bölümü bulunurken, bölgesel kümeler genellikle bir dizi ilgili sanayiyi içermektedir." Bu yönden, kümelenmelerin sanayi bölgelerine kıyasla daha geniş bir sektörel yapılanmayı kapsamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Burada yapılan tanımlardan sanayi bölgelerinin de kümelerin temel özellikleri olan coğrafi yakınlık ve firmalar arası ilişki ağları gibi özellikleri taşıdıkları görülmektedir. Ancak, sanayi bölgelerinde ifade bulan ilişkiler ağı, genel olarak üretim sürecindeki ticari ilişkilerle oluşan dışsallıklara vurgu yapmaktadır. Kümelenme yaklaşımının temel vurgusu olan; firmaların rekabet ve işbirliğini aynı anda sağladıkları ve diğer ilgili kurumlarla da işbirliği yaptıkları ve böylece tek başlarına olduklarına kıyasla küme olarak hareket ederek piyasada daha fazla rekabet avantajı sağladıkları bir ilişki şeklinin sanayi bölgelerinde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Tanımlamalarda göze çarpan diğer bir fark da kümelenmelerde üniversiteler, meslek liseleri gibi eğitim kurumlarının, kamu kurumlarının, işbirliği sağlayan kurumların bulunmasına vurgu yapılırken sanayi bölgeleri tanımlamalarında yalnızca üretim sisteminde yer alan firmalara vurgu yapılıyor olmasıdır.

Ağ yapılanması (*network)* kavramı da tıpkı sanayi bölgesi gibi zaman zaman kümelenme yerine kullanılan bir tanımdır. Ağ yapıları genel olarak sözleşmelere dayalı ve böylece yüksek derecede güven veren sürekli ilişki ve etkileşim biçimleridir. Kümelenmelerin aksine ağ yapılarında bir grup işletme belirli bir işi tamamlamak için işbirliği yapmaktadır. Ağ yapılanmasına üye olan işletmeler arası ilişkilerde işbirliği hâkimdir ve kümelerdeki işbirliği halinde rekabet ilişkisi burada bulunmamaktadır. Diğer bir farklılık da kümelerde ve sanayi bölgelerinde önemi tekrarlanan dışsal ekonomilerin ağ yapılarında bulunmamasıdır. Ağ yapılanmalarında kümelerden farklı olan bir diğer yön de coğrafi yakınlığın gerekli olmamasıdır.

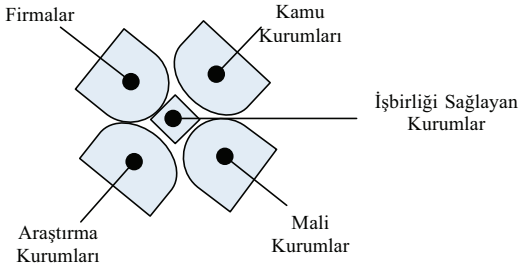
Bölgesel yenilik sistemi kavramı Lundvall tarafından yeni ve ekonomik açıdan faydalı içerikteki bilginin üretimi, yayılımı ve kullanımı süreci ve ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem, ortak ya da bağımsız olarak çalışan ve yeni teknolojilerin gelişmesi ve yayılmasına katkıda bulunan farklı kurumlardan oluşur. Bu kurumsal yapı, yenilik sürecini etkileyebilecek politikaların oluşturulduğu ve uygulandığı bir çerçeve sağlar. Bu sistemlerde sürecin merkezinde firmalar yerine bilgi bulunmaktadır. Paylaşılan deneyimler, ortak beklentiler ve değerler bilginin yayılması için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Bölgesel yenilik sistemi de kümelere benzer şekilde coğrafi olarak tanımlı olan bir bölgedeki yenilik ağlarına odaklanır. Yenilik için gerekli olan bilgi, mali kaynak ve diğer girdilerin oluşması ve sağlanmasına yönelik bütün kurumsal düzenlemeler, oluşumlar ve aktörler arası ilişki biçimleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Genel olarak bölgesel yenilik sistemleri bir bölgede yer alan bütün yenilikçi ağ yapılarını ve yenilikçi yöntemler geliştiren kümeleri içerisine aldığı söylenebilir. Yani bir bölgesel yenilik sisteminin içerisinde birden fazla kümenin yer aldığı söylenebilir.

Kaynaklar: Öz, 2004; Belussi, 2006; OECD, 2007; Morgan, 2004; Kara, 2008 ve Andersson 2004'den derlenmiştir.

1.4 Kümede Yer Alan Temel Aktörler

Küme tanımlarından hareketle kümelerin merkezinde bulunan aktörlerin firmalar olduğu açıkça görülmektedir. Ancak, kümelenme yaklaşımının doğasında yer alan işbirliği, etkileşim ve ağ yapılanması çok aktörlü bir oluşum gerektirmekte ve sadece firmaların olduğu bir yapı küme için yeterli görülmemektedir. Bu itibarla, kümelenmeler bir bölgenin rekabet avantajını artırmaya katkıda bulunacak temel aktörler olan kamu kurumlarını, eğitim ve öğretim kurumlarını (meslek okulları, üniversiteler) ve mali kurumları da içermektedir. Bu aktörlerin yanında, küme oluşumlarında yer alan bir diğer önemli aktör işbirliğini sağlayan meslek kuruluşları (odalar, birlikler, kooperatifler) gibi yapılardır.[47] Bu kapsamda, kümeyi oluşturan aktörler Şekil 1.6'da görülmektedir.

Şekil 1.6. Küme Aktörleri

Kaynak: Sölvell at all, 2003:18

Ayrıca; sürekli yeni ve kaliteli ürün talep eden bilinçli müşterilerin varlığının Elmas Modeli üzerindeki etkisi çalışmada daha önce ele alınmıştır. Her ne kadar Şekil 1.6'da yer almasa da müşteriler de kümelenmelerde yer alan bir diğer aktör olarak değerlendirilebilir.

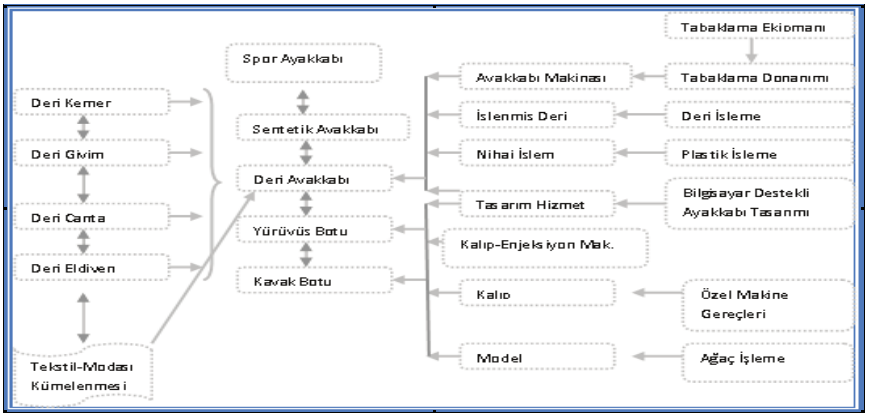
Kümelenmelerde kamu kurumları genel olarak aktörleri teşvik edici ve yönlendirici rol üstlenmektedir[48]. Eğitim kurumları, üniversiteler ve araştırma enstitülerine yakınlık ve bunlarla işbirliğinin geliştirilmesi ise hem yeni teknolojilerin geliştirilmesi hem de işgücü havuzuna ihtiyaçlar doğrultusunda nitelik kazandırılması yönlerinden önem taşımaktadır. Birleştirici rol oynayan kurumlar olan

[47] Sölvell at all, 2003:18
[48] Kamu kurumlarının rolleri bölüm 3.3.1'de incelenecektir.

meslek kuruluşları, kooperatifler, birlikler ve odalar da firmalar arası işbirliğinin geliştirilmesi ve güven unsurunun pekiştirilmesi, özellikle de küme kimliğinin oluşturulması ve korunması açılarından aktif görev üstlenmektedirler.

Son olarak, mali kurumlar da mevcut ve yeni kurulacak işletmeler için sağlayacakları kredi ve girişim (risk) sermayesi gibi uygulamalar ile kümelerin gelişmesi ve büyümesi yönünden destek sağlamaktadır.[49] Özetle, ideal bir kümenin rekabet gücünün geliştirilmesinde katkısı olabilecek ilgili tüm aktörleri kapsadığı söylenebilir.

Kutu 1.3. İtalya Deri Modası Kümelenmesi Örneği

Yukarıda ilgili ve destekleyici sanayilerin kümenin gelişmesindeki rolüne örnek olarak İtalyan deri modası kümesi verilmektedir. Bu örnekteki küme, tekstil kümesinde üretilen farklı türde deri ürünleri ile deri ayakkabı üreten işletmeler ve bunlarla ilgili bir dizi yan sanayi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Yan sanayi işletmeleri, ayakkabı üretim sürecinin bir ya da birkaç safhasında ihtisaslaşmıştır. Şekilde deri işleme, tasarım, kalıp ve model destekleyici sanayiler olarak görülmektedir.

Diğer taraftan; giyim, örtü ve aksesuar da dahil olmak üzere tekstil alanında faaliyet gösteren farklı bir küme de, ortak üretim kanallarını kullanarak tamamlayıcı ürünler üretmektedir. İlgili sektörlerde; yani farklı türde deri eşyalar ve ayakkabılar üreten işletmeler (ortak üretim kanalları, girdiler ve teknoloji kullanımı) arasında bağlantılar mevcuttur. Zira bu küme, ortak üretim kanallarını kullanan giysi, atkı, takı, çanta gibi tamamlayıcı ürünleri de içermektedir. İtalyan deri modası kümelenmesinin rekabet avantajı, kümelenmede yer alan işletmelerin kullandıkları çok sayıdaki bağlantılara ve yarattıkları sinerjiye dayanmaktadır.

Bu örnekte de görüldüğü üzere ilgili ve destekleyici sanayilerin gelişmesi bir kümenin faaliyet alanının genişlemesinde ve firmaların belirli alanlarda ihtisaslaşmasında etkili olmaktadır. Elmas modelindeki diğer unsurlardan farklı olarak, ilgili ve destekleyici sanayiler rolü kümelerin gelişmesinde bire bir etkili olmaktadır.

Kaynak : Porter, 1998; Mercan ve ark.'dan 2007:170, http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/04-03.pdf, 26.07.2007

[49] Andersson at all, 2004:99

1.5 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

1920'lerde Marshall'ın çalışmaları ile temelleri atılan kümelenme yaklaşımı, 1990'larda Porter'ın çalışmaları sonrasında literatürde sıkça yer bulmaya başlamıştır. Kümelenme yaklaşımına ilişkin konunun uzmanları arasında tanım birliği bulunmamaktadır. Ancak, literatürde en fazla kabul gören tanımlama Michael Porter'ın tanımıdır. Çalışma kapsamında kümelenme yaklaşımı, bölgesel gelişme aracı olarak ele alınıyor olması itibarıyla, çalışmada temel olarak Porter'ın tanımına paralel olarak *küme-kümelenme* kavramı şu şekilde kabul edilmektedir: *"aynı ya da tamamlayıcı sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren ve coğrafi olarak yakın olan, birbiriyle işbirliği, bağlılık ve rekabet ilişkisi içindeki firmaların, ilgili destekleyici kurumlarla bir araya gelerek oluşturduğu örgütlenme biçimleri."*

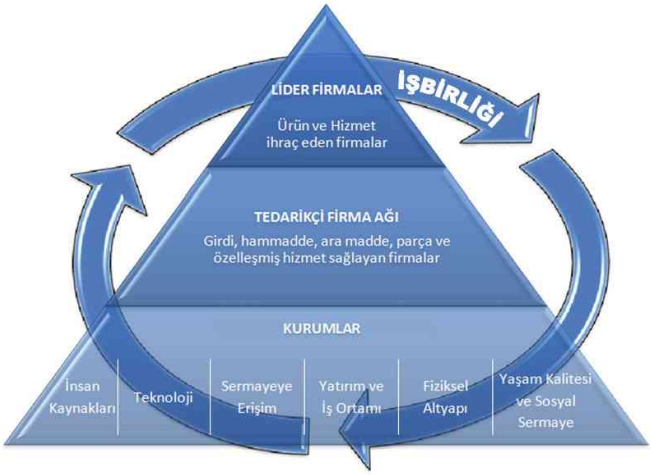
Kümelenme yaklaşımı bir sanayide aynı zamanda rekabet edilen ve işbirliği yapılan bir atmosfer oluşturmaktadır. Kümelenmeler, gerek ilgili sanayilerin gerekse bulundukları bölgelerin rekabet gücünü artırmak amacıyla işbirliği bilinci çerçevesinde ortak hareket eden firmalar ve kurumlardan oluşmaktadır. Kümelenme yaklaşımının temel dayanağı, bu aktörler arasında işbirliği ve koordinasyon yapılarının geliştirilmesidir. Böylece, karşılıklı güven tesis edilecek ve değişim daha hızlı sağlanacaktır. Nitekim kurumların veya işletmelerin bireysel çabalarının bir arada değerlendirilerek müşterek çalışma ile en yüksek katma değerin oluşturulabilmesi için kümelenme yaklaşımı bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Bir bölgenin ekonomik gelişmesinde, kümelenmelerin ötesinde oldukça fazla sayıda faktör olduğu açıktır. Bu kapsamda Porter'ın geliştirdiği Elmas Modeli ve bu modeldeki unsurları çevreleyen genel iş ortamı bir bütün olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim kümelenme yaklaşımı rekabet avantajı ve bölgesel rekabet edebilirlik için gerekli olan genel çerçeveyi çizmektedir. Bu çerçeve Şekil 1.7'de görülmektedir.

Şekil 1.7'de görülen her bir unsur, kümenin etkin bir şekilde işlemesinde önem taşımaktadır. Zira, bir bölgedeki küme içerisinde faaliyet gösteren lider firmalar ihracat potansiyeli olan ve bölgede katma değer yaratan firmalardır. Ancak, rekabet avantajının muhafaza edilmesinde lider firmalar, uzman tedarikçi ağına, hizmet ve altyapı sunucularına ihtiyaç duyarlar. İnsan kaynakları, Ar-Ge, mali

kaynaklara erişim, iş ve yatırım ortamı ve fiziksel altyapı kümenin performansını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir.

Şekil 1.7. Bir Kümelenmenin Yapılanması

Kaynak: Economic Competitiveness Group, 2004; Seattle Regional Ecomonic Strategy'den, 2005:6

Bu çerçevede, kümelenme yaklaşımının benimsenmesi ile bölgeye ilişkin altyapı, mali kaynaklar, eğitim ve beşeri sermaye gibi stratejik konularda alınacak kararlar arasında uyum sağlanması ihtimali artırılmaktadır. Bu bağlamda, firmaların ve kurumların öğrenme kapasiteleri geliştirilerek bölgenin tamamında değişimin önü açılmaktadır. Ayrıca, ticari ve ticari olmayan ilişki ağları ile aktörlerin işbirliği yapmaları teşvik edilerek yenilikçilik anlayışı tabana yayılabilecektir.

Çalışmada yer verilen küme tanımları değerlendirildiğinde, küme oluşumuna yönelik eğilimin geleneksel sektörlerde ya da yüksek teknoloji gerektiren imalat sanayii ya da hizmetler sektörlerinde görülmesi mümkündür. Ancak, bu girişimlerin hangi sektörlerde olduğundan bağımsız olarak bir bölgenin rekabet avantajının geliştirilmesinin içsel ve dışsal faktörlerin başarılı bir şekilde bir araya gelmesine bağlı olduğu ifade edilebilir. Bu yönden makro ve mikro düzeyde ele alınan politika kararları kümelenme dinamikleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

2 BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDE KÜMELENMENİN YERİ

Bölgesel gelişme politikaları, temelde bir ülkenin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesini hedefleyen politikalardır. Bölgesel gelişme politikaların temelini; sosyal adaletin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, refah seviyesinin artırılması ve bölgeler arası gelişmeye bağlı olarak ülke genelinde sürdürülebilir ekonomik gelişmenin sağlanması oluşturmaktadır.

Geleneksel bölgesel gelişme politikaları incelendiğinde firmaların kuruluş yeri kararlarını etkilemek üzere mali teşviklerin kullanılması temelinde uygulandığı görülmektedir. Bu itibarla, firmaların az gelişmiş bölgelerde yatırım yapmalarının teşvik edilmesi ile yerelde işsizliğin azaltılması hedeflenmektedir[50].

Bölgesel gelişme anlayışında zaman içerisinde yaşanan değişim neticesinde politika araçları ve öncelikleri de farklı yaklaşımlarla gelişmiştir. Sanayi toplumu ve ulus devletler dünyasındaki bölgesel gelişme politika anlayışı ile küreselleşen, bilgi toplumuna geçen günümüz dünyasının anlayışı birbirinden oldukça farklıdır[51]. Bir bölgenin gelişmesine yönelik geniş alanda kapsamlı tedbirler öngören geleneksel politikalar yerine zaman içerisinde mekânsal odağı daha belirgin olan çeşitli tedbirler uygulanmaya başlanmıştır.

1970'lere kadar bölgesel gelişme büyük ölçüde kamunun müdahaleleri altında gelişirken, 1970'lerden itibaren gelişen ekonomik ve siyasi koşullar altında değişimler yaşanmış ve içsel büyüme dinamikleri önem kazanmaya başlamıştır. 1990'larla beraber artan küresel rekabet ortamında ağ oluşumu, yenilik ve yönetişim kavramlarına vurgu artmıştır. İşbirliğine dayalı ve katılımcı planlama anlayışı gelişmiş, girişimciliğin desteklenmesi ve yerel güçlerin koalisyonu önem kazanmıştır[52]. Bu çerçevede, uygulanacak politikalarda yerel aktörlerin işbirliğinin sağlanması için farklı politika araçları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu sürecin sonuçlarından birisi de kümelenme yaklaşımının bir bölgesel gelişme aracı olarak tanımlanmaya başlaması olmuştur.

---

[50] Rainess, 2001b:5
[51] Tekeli, 2004:245
[52] Akkahve, 2004:3, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi, çevrimiçi http://ipc.sabanciuniv.edu/tr/?ArastirmaAlanlari/BolgeselYonetisimKonferansi.html, 28.06.2008

Kümelenme yaklaşımı, bölgesel gelişme politika aracı olarak, bölgelerin rekabet avantajına sahip oldukları sektörleri ön plana çıkarmakta ve bu sektörlerdeki rekabet avantajını güçlendirmektedir. Kümelenmenin bölgesel rekabet avantajına etkisi ise üç temel açıdan olmaktadır. İlk olarak, kümede yer almak işletmelere girdi temininde, bilgi ve teknolojiye erişimlerinde kolaylık sağlayarak verimliliklerini artırmak suretiyle olmaktadır. İkinci olarak, kümede yer alan işletmeler ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde yenilik yapma kapasitelerini artırmaktadır. Son olarak, yeni işletmelerin kuruluş yeri kararlarında kümelenme içerisinde yer almak daha avantajlı olacağından girişimciliği ve istihdamı artırıcı etkisi olmaktadır.

2.1 Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim

2.1.1 1940-1970: Geleneksel Politikalar Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist ekonomik uygulamaların olumsuz sonuçlarının görülmesiyle, Keynesyen ekonomik politikalar ve ekonomik büyümede sürekliliğin sağlanması için devlet müdahalesinin gerekliliği benimsenmiştir. Bu politikalar, sosyal devlet anlayışının temelini atmakta ve kamunun özellikle teknik ve sosyal altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesi gereğini savunmaktadır[53]. Devlet toplumsal gelişmeleri yönlendirmenin en güçlü aktörü olarak görülmekte ve refah devletinin toplum içerisindeki eşitsizliklere de duyarlı olması beklenmektedir[54].

Bu dönemde, bölgesel gelişme politikaları da ulusal kalkınmanın bir parçası olarak görülmeye başlanmış ve sosyal nedenlerle bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırılması anlayışı benimsenmiştir. Devletin üretim sistemi içerisinde olması ve ekonomik gelişmenin bir parçası olarak algılanmasıyla beraber bölgesel gelişmeyi sağlayacak yatırımların kamu tarafından yapılması yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu politikaların temelinde bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, yatırımların az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ve altyapının geliştirilmesi bulunmaktadır[55]. Bu politikaların temel araçları ise işletmelere yönelik mali teşvikler, altyapı yatırımları ve kamunun üretici faaliyetlere doğrudan yatırımları şeklinde olmuştur. Yapılacak yatırımların yer seçimi ile ekonomik faaliyetlere yön verilmiş ve az gelişmiş

[53] Eraydın, 2004:129
[54] Tekeli, 2004:250
[55] Eraydın, 2004:137

bölgelerde yatırımın teşvik edilmesi ile yerelde işsizliğin azaltılması amaçlanmıştır. Devlet müdahalesi ile *kalkınma kutuplarının*[56] oluşturulması ve böylece bu yerlerdeki büyüme ve gelişmenin yayılması hedeflenmiştir.

Bu döneme hâkim üretim türü, tek bir üretim biriminin, üretime esas tüm fonksiyonları kendinin icra ettiği ve bunun kârlı olduğu kitlesel üretim modeli olarak şekillenmiştir. Standart bir mal üreten büyük ölçekli firmalar, ölçek ekonomilerine[57] bağlı olarak farklı üretim süreçlerinin tamamını kendi sınırları içerisinde birleştirecek şekilde düşey olarak bütünleşmiş yapıdadır. Mekânın örgütlenmesini, üretim ve girişimlerin işbölümü, işbölümüne bağlı uzmanlaşma, kademelenme ve karar verme temelinde örgütlenmesi şekillendirmiştir.[58]

Bu dönemde uygulanan politikaların temel eksikliği, bölgelerin içsel potansiyellerinin ve kaynaklarının göz ardı edilerek tüm bölgelerde aynı politikaların faydalı olacağının düşünülmesi olmuştur.

1970'lerin ortalarında petrol kaynaklı olarak yaşanan ekonomik bunalımlar sonucunda, bu yıllara kadar oluşturulmuş olan kalkınma ekonomilerinde mevcut modelin yetersizliği ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Keynesgil ekonomik öngörüler artık doğrudan uygulanamaz duruma gelmiş ve büyük ölçekli ve kitlesel üretime dayalı kapitalizm sorgulanmaya başlanmıştır.

2.1.2 1970-1990: Geçiş Dönemi

1970'lerin ortalarında petrol kaynaklı olarak yaşanan bunalım ekonomide, toplumsal ve kültürel yapıda ve kalkınma politikalarında yeniden yapılanma sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde, Keynes'in talep yönetimi temelli ekonomik kuramı yerine, arz yönlü yeni liberal ekonomi teorisi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, üretim süreçlerinde mekânın sağladığı göreceli üstünlükler, ölçek ekonomileri ve yığılma ekonomilerinin yanına, tarihsel olarak oluşmuş üstünlüklere

[56] Kalkınma kutupları; herhangi bir bölgedeki bir merkezde ekonomik ve sosyal hareketliliğin bir defa başlayınca pozitif içsel ve dışsal ekonomilerin de etkisiyle bölgenin tamamının zamanla gelişeceğine dayanan bir yaklaşımdır. (Dinler, 2005:109)
[57] Ölçek ekonomileri; ölçeğe göre artan verim için kullanılmıştır. Üretim ölçeğinin büyümesine bağlı olarak, sabit maliyetlerin birim üretim başına düşen miktarının azalması ve buna bağlı olarak ortalama maliyetteki azalmayı ifade eder. (Dönmez, 2004:268)
[58] Eraydın, 2004:129

dayalı birikim ekonomileri ile beşeri ve sosyal sermayenin sağladığı üstünlükler eklemlenmiştir[59].

Az gelişmiş bölgelere kaynak aktarımından ve bölgelerin altyapı yatırımları ile desteklenmesinden sorumlu olan refah devleti, ekonomik bunalım sonrasında bütçe kısıtları ile işlevlerini azaltmıştır. Bunun sonucu olarak da yerel birimlerin sorumlulukları artmış, bölgeler arasında küresel düzeyde fonksiyonel bir işbölümü doğmuştur. Devletin ekonomiye doğrudan müdahaleleri yerine, özelleştirme ve piyasaların serbestleşmesi gibi konular gündeme gelmiştir[60].

Ulus devletlerin sınırlamaları ve desteği ortadan kalkınca bazı bölgelerin sıçrama yaptığı, bazılarının ise mevcut gelişmişlik düzeylerini koruyamadıkları görülmüş; bu da bölgesel düzeyde müdahale biçiminin sorgulanmasına neden olmuştur[61]. Bu kapsamda, ekonomik kalkınma için yerelin de sorumluluk alması ile "aşağıdan yukarıya" yönlendirme mekanizmaları geliştirilmeye başlanmıştır.

Büyük sanayinin yoğunlaştığı bazı merkezlerde ortaya çıkan ekonomik çöküntü, ölçeğe göre getiri, pazar payını genişletme gibi beklentiler üzerinde sarsıntı yaratmıştır[62]. Daha önce ihmal edilen, küçük ölçekli ve esnek üretim yapan bölgeler, ekonomik büyümenin yeni motorları olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bölgeler bilgi tabanlı üretim sistemleri, ticari ve ticari olmayan bağları ile birbirlerine çok çeşitli kurumsal destek sağlayan küçük yerel işletmelerden oluşmaktadır.[63] Özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren İtalya'daki sınaî bölgelerinde büyük şirketler etrafında büyüyen KOBİ'lerin yüksek uzmanlaşma ve rekabet yetenekleri dikkat çekmeye başlamıştır[64].

Bu dönemde, farklı amaçlara göre programlanabilen makinelerin kullanımı ile birlikte küçük ölçekli işletmeler de düşük maliyetle verimli üretim yapmaya başlamıştır. İşletmeler arası işbölümü üretimin düşey ayrışması biçiminde olmuş ve ekonomik risklerin bölüştürülmesi yönünde örgütsel yapılar ortaya çıkmıştır. Büyük

[59] Tekeli, 2004:252
[60] Özaslan, 2004:69,70
[61] Eraydın, 2002:8
[62] Eraydın, 2004:130
[63] Dinler, 2005:62
[64] Stamer,2000; Mercan ve ark. 2007:168'den, http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/04-03.pdf, 26.07.2007

firmaların küçülmesi sürecine eşlik eden taşeronluk ile farklı türde tedarikçi ilişkileri doğmuştur. Üretimde yatay örgütlenme olarak da açıklanabilecek bu yaklaşımın temel felsefesini, riski paylaşmak, uzmanlaşmayı sağlayarak etkinliği ve verimliliği artırmak ve küçülerek değişen koşullara uyum sürecini hızlandırmak olarak ifade etmek mümkündür.

Bu değişimler ışığında bölgelerin kendine ait kaynaklarının harekete geçirilmesi ve yaratıcılığının geliştirilmesi teması üzerine geliştirilen **İçsel Büyümeye Dayalı Bölgesel Gelişme Yaklaşımı** *(Endogenous Regional Development)* yeni bir alternatif olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yaklaşım, bölgelerin kendilerine özgü bilgi kaynaklarının ve bölgedeki yığılmalarının getirdiği dışsallıkların önemini ortaya çıkarmıştır. 1960'ların bölgesel gelişme anlayışından farklı olarak, bölgeler ulus devlete referansla değil; birbirleriyle etkileşim içerisinde uluslararası sistemin parçaları olarak değerlendirilmiştir[65]. Yerel ekonomilerin uluslararası piyasalarla buluşması ve yerel birimlerin iktisadi aktör ve birim olarak önem kazanmaları ile yerel aktörlerin yakınlaşma ve işbirliği yapma süreci başlamıştır. İşletmeler, değişen teknoloji ve rekabet koşullarına uyum sağlamak için zorunlu bir dinamizm içerisine girmek durumunda kalmıştır. Bununla beraber genişlemek, bütünleşmek, ortaklıklara gitmek gibi mekânsal yönü de olan faaliyetler gelişmeye başlamıştır. Bu kapsamda, işletmeler arası taşeronluk ilişkisi ile yapılacak işlerin birlikte bitirilmesini esas alan yakın işbirliği gelişmiştir.

İçsel büyümeye dayalı bölgesel gelişme yaklaşımı, bölgeleri keşfedilmemiş kaynakları içinde barındıran bir birim olarak görmekte ve bölgesel gelişme politikaları ile bu kaynakların kalkınma için harekete geçirilmesini hedeflemektedir. Bu anlayış çerçevesinde, bölgede kapasitenin geliştirilmesi, aktörlerin bir araya gelerek politika belirlemeleri, böylece bölgenin gelişmesinde yönlendirici olmaları önem kazanmıştır. Diğer taraftan; beşeri sermaye ve teknolojiye önem verilmiş, karşılıklı bağımlılıkların ve işletmelerin belirli bölgelerde yığılmalarının iktisadi kalkınmada önem arz ettiği bir anlayış benimsenmiştir.[66] Bu yeni dönemde ticari olmayan ilişkilerin önemi

[65] Eraydın, 2004: 132
[66] Kara, 2008: 49

gündeme gelmiş ve sosyal sermaye oluşumu değer kazanmıştır. Esasen bu özelliklerin küme anlayışının temelini attığı söylenebilir.

Bu dönemde ayrıca, firmalar arasında stratejik ortaklıklar gündeme gelmiş ve firmalar arası işbölümü yeni örgütlenme modelleri arayışlarının oluşmasını sağlamıştır. Artık üretim, yatayda örgütlenmiş[67] ve özelleşmiş küçük işletmeler aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlamış ve KOBi'ler üretimin temel öznesi haline gelmiştir. KOBİ'lerin gelişimine verilen önemin artmasının bir diğer nedeni de KOBİ'lerin istihdam yaratmadaki öneminin farkedilmesidir. KOBİ'ler, esnek yapıları ve rahat kontrol edilebilir ve yönetilebilir büyüklükleri ile, küreselleşmenin temel getirisi olan hızlı değişime ayak uydurabilecek bir üretim elemanı olmuştur. Böylece girişimcilik kapsamında yeni işletmeler kurulmasına ve KOBİ'lerin büyümelerine yönelik programlar uygulanmaya başlanmıştır.

Endüstriyel faaliyetlerin yoğun olduğu büyük sanayi bölgeleri karşısında daha küçük ölçekli yerleşme merkezlerinin de avantaj kazanmasıyla mekânsal yapılarda da değişimler yaşanmıştır. "Kendi imkânları, birikimleri ve potansiyeline dayalı olarak var olma mücadelesi veren yerel" kavramı gündeme gelmiş ve küreselleşme ve yerelleşme etkileşimi içerisinde yerelin rekabet gücü kavramı ön plana çıkmıştır[68]. Bu dönemde, *Yeni Sanayi Bölgelerinin* ortaya çıkması esnek üretim biçiminin mekânsal anlamda en önemli sonuçlarından birisi olmuştur.

Sonuç olarak; üretimin farklı fonksiyonlarının farklı mekânlarda ayrıştırılarak yapılmasını esas alan esnek üretim, KOBİ'ler, ağ yapıları ve teknolojik gelişme bu dönemin odak noktaları olarak belirmiş; üretim süreçleri, kalkınma ve dolayısıyla bölgesel gelişme arasındaki doğrudan ilişki çerçevesinde, KOBİ'ler bölgesel gelişme için temel aktör olmaya başlamıştır.

Tablo 2.1'de bölgesel gelişme yaklaşımındaki değişimler dönemler itibarıyla özetlenmiştir.

---

[67] Yatayda örgütlenme küçük ölçekli işletmelerin tüm üretim sürecinin bir ya da birkaç aşamasında ihtisaslaşmasını ve bu özelliklerini alıcıların değişen tercihlerine göre hızla ve çok fazla maliyet gerektirmeden değiştirebilecek esneklikte kuran yapıları ifade etmektedir. Bu üretim sürecinde küçük ölçekli esnek işletmeler diğerleri ile alet, ekipman, bilgi paylaşımı ve nitelikli personel konularında işbirliği yaparlar. İşletme düzeyinde ölçek ekonomisi kavramının önemi azalırken, bölge ya da ağ düzeyinde ölçek ekonomisi önem kazanmıştır. (Harrison, 1992:109)

[68] Eraydın, 2004:127

Tablo 2.1. Dönemler İtibarıyla Bölgesel Gelişme Yaklaşımında Değişimler

YILLAR	1940–1970	1970–1990	1990-
ÜRETİM TÜRÜ	Kitlesel Üretim	Esnek Üretim	Farklılaşmış Kitlesel Üretim, Esnek Üretim, Yenilik
BÖLGESEL BÜYÜMENİN KAYNAĞI	Dıştan Belirlenen: Dış Talep, Devletin Yeniden Dağıtıcı Kararları, Ulusaşırı Firmaların Kararları	İçten Gelişen (Tabandan Kalkınma)	İçten Gelişen (Teknik ve Organizasyonel Yenilik)
BÖLGESEL GELİŞME DİNAMİĞİNİN ÖĞELERİ	Sermaye Birikimi, Düşey Olarak Bütünleşmiş Ekonomi, Ticaret Konusu Karşılıklı Bağımlılıklar (Girdi-Çıktı İlişkileri)	İnsan Sermayesinin Gelişimi, Düşey Çözülme, Yatay Olarak Bütünleşmiş Ekonomi, Ticaret Konusu Olmayan Karşılıklı Bağımlılıklar	Teknik ve Organizasyonel Yenilikler, Yarı-Düşey Bütünleşme, Sosyal Sermaye Yaratılması, Ekonomik İlişkilerin Toplumsal İlişkilere Gömülü Olması, Ticaret Konusu Olmayan Karşılıklı Bağımlılıklar
MUKAYESELİ ÜSTÜNLÜK KAYNAKLARI	Verili Üstünlükler (Coğrafi Üstünlükler) Ölçek Ekonomileri, Yığılma Ekonomileri	Tarihsel Olarak Birikmiş Üstünlükler Yığılma Ekonomileri Ortak Kullanılan Altyapılar	Tarihsel Olarak Birikmiş Üstünlükler Ağ Dışsallıkları (Yerel Ağlar ve Yerel-üstü Ağlar)
BÖLGESEL GELİŞME DİNAMİKLERİNİN MEKÂNSAL YANSIMASI	Büyüme Kutbu Yayılma Etkisi	Yeni Sanayi Odakları	Yenilikçi Öğrenen Bölge, Bölgesel Yenilik Sistemleri, Yenilikçi Ortam **Kümelenme**
YÖNETİŞİM BİÇİMİ	Güçlü Ulus Devlet Refah Devleti	Refah Devletinin Krizi, Yerel Yönetimlerin Artan Rolü	Küresel Yönetişimin Ortağı Olarak Ulus Devlet Yeni Aktörler: STK'lar
DEVLETİN POLİTİKA ARAÇLARI	Üretici Faaliyetlere Doğrudan Yatırımlar, Altyapı Gelişmesi, Düzenleyici Önlemler ve Denetim	Altyapı Gelişmesi, Düzenleyici Önlemler, Yerel Kurumlara Verilen Önem	Ulus üstü Ağ Oluşumu, Yerel Ağ Oluşumu, Yenilik Sisteminin Oluşumu

Kaynak: Tekeli, 2004: 252-253

2.1.3 1990'dan Günümüze: Bilgi Ekonomisi, Küresel Rekabet, Ağ Tarzı Yapılanmalar Dönemi

1990'lı yıllarla birlikte, küreselleşmenin etkisi ve teknolojik gelişmeler kalkınma politikalarında dönüşümü hızlandırmıştır. Bu kapsamda, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci başlamıştır. Artan küresel entegrasyon ile ticaret ve üretim faaliyetlerinde küreselleşme; ulaştırma maliyetlerinin ve ticari engellerin azalmasına, şirketlerin yerel dışsal ölçek ekonomilerinden faydalanmasına ve böylece benzer şirketlerin bir araya toplanmasıyla bölgesel ve yerel düzeyde ihtisaslaşmaya yol açmıştır. Neticede, üretimin farklı fonksiyonlarının farklı mekânlarda ayrıştırılarak yapılmasını esas alan esnek üretim yapısı da tek başına gelişme sürecini açıklayamaz duruma gelmiş ve *yenilik* kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin ve bilgi teknolojilerinin etkisiyle rekabet gücü kavramı da, düşük maliyetli imalata değil, teknik, organizasyonel ve yönetim yenilikleriyle geliştirilen verimliliğe bağlı olarak gelişmiştir[69] Söz konusu gelişim dönemler itibarıyla Tablo 2.2'de görülmektedir.

Sermayenin kolay ve hızlı yer değiştirme olanağına kavuşmasının sonucunda, bölgeler ulusal ölçekte rekabetten ziyade dünya ölçeğinde rekabet etmeye başlamıştır. Çok düzeyli ve çok aktörlü karar alma, politika belirleme ve uygulama yaklaşımı önem kazanmıştır. Buna ilaveten, bölgesel rekabet edebilirlik kavramına vurgu artmış ve ülke düzeyinde kalkınmada tüm bölgelerin etkin rol alabilecekleri bir ortam yaratılması gündem maddesi olmuştur.

Tablo 2.2. Dönemler İtibarıyla Rekabet Avantajının Değişimi

DÖNEM	AMAÇ	AVANTAJ	ÖRNEK
1960 ve 1970'ler	Ürünleri ucuza üretmek	Maliyet	İşbölümü, kitlesel üretim
1980 ve 1990'lar	Mevcut ürünleri daha iyi üretmek	Kalite ve hız	Esnek uzmanlaşma, otomasyon, toplam kalite yönetimi, tam zamanında üretim
2000 ve sonrası	Daha iyi yeni ürünler üretmek	Estetik ve kalite	Tasarım, yenilik, farklılık

Kaynak: Rosenfeld, 2005:18

Bu dönemde "yeni" bir ürünü piyasaya sürebilmek ve bu ürünün kendi talebini oluşturabilmesi daha önemli bir konu olmuştur. Bu doğrultuda ekonominin

[69] Bilen, 2007: 257

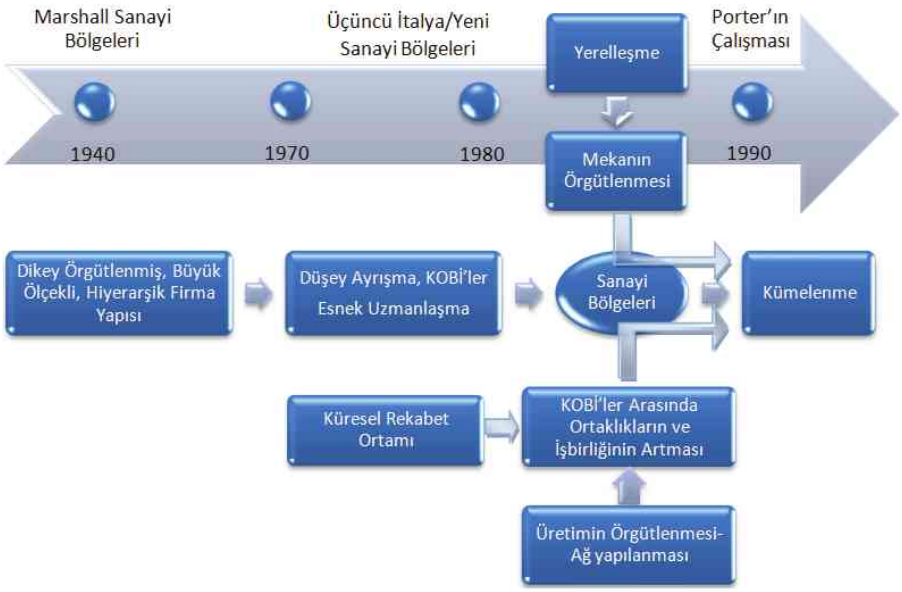
mekânsal yansıması olarak; 1960'lı yılların "Kalkınma Kutupları" ve 1980'li yılların "Sanayi Odakları" yerine yeni dönemde *"Öğrenen Bölge", "Yenilikçi Ortam" ve "**Kümelenme**"* kavramları gündeme gelmiş, yenilik yapmak sürdürülebilir gelişmenin temel anahtarı olmuştur. Üretimin yatayda örgütlenme biçimi farklılaşmış, "ağ tipi" örgütlenme modeli şekillenmeye başlamıştır[70].

Küreselleşmenin de etkisiyle, bölge artık ekonomik sistemin bağımsız bir alt birimi haline gelmeye başlamıştır. Küreselleşme ve yerelleşme ilişkisi, çeşitli üretim birimleri arasındaki yerel ve küresel ağların oluşmasını beraberinde getirmiştir. Ağ-kavramı ise, rekabetten paylaşıma geçişin bir aracı olarak ele alınmış ve aynı ağ içerisinde bulunmak bilgiye ulaşma ve paylaşma imkânı sağlamıştır. Diğer taraftan, ağ yapılarının farklı birimlerin katılımı ile sürekli olarak farklı boyutlar kazanması, birimlerin rollerinin katı bir şekilde tanımlandığı kademelenme kavramının ötesine geçmiştir[71]. Bu dönemde rekabet gücünü oluşturacak birimler, işletmeler veya yerel ağlarla ilişkide olan üretim grupları olarak tanımlanmış ve yerelleşme daha ağırlıklı bir gündem maddesi olmuştur.

Küresel dünya ekonomisinin ağ yapısına bürünmesi, özellikle küresel şehirlerin ve bölgelerin ağın bağlantı noktası olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. Özellikle bilgi ekonomisi ile öne çıkan bölgeler ve yerel sistemler; küresel sistemde daha kolay söz sahibi olmaya başlamıştır. Bir bölgedeki firmalar artık, çeşitli ağlarla aynı şehir ve bölge içerisindeki firmalarla ilişkilerini geliştirerek dünya pazarlarına ulaşabilmektedir. Bu çerçevede yereldeki karşılıklı bağımlılık, firmalar arası bilgi aktarımı ve Ar-Ge kavramları önem kazanmış ve yeni ürün ve üretim süreçlerinin gelişmesi için bilginin mevcut düzende yayılmasını sağlayan yapılar ***sanayi kümeleri*** olarak oluşmuştur[72]. Bu çerçevede kümelenme kavramının gelişim süreci Şekil 2.1'de resmedilmektedir.

[70] Tekeli, 2004: 252
[71] Eraydın, 2002:10
[72] Eraydın, 2004:133

Şekil 2.1. Kümelenme Kavramının Gelişim Süreci

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bölgelerin uluslararası ekonomide söz sahibi olabilmesi ve rekabet edebilmesi, bilgi birikimlerini sürekli olarak artırmalarına ve aktörler arası işbirliğini ve paylaşmayı sağlayacak bir ortam oluşturmalarına bağlıdır. Nitekim, bölgelerin rekabet gücünün artırılması yönünde politikaların belirlenmesi, buna uygun araçların geliştirilmesi ve aktörler arası işbirliğinin artırılması için ortam hazırlanması önem kazanmıştır.

Bu değişim sürecinin yönetim açısından temel sonucu ise, çok farklı aktörlerin yönetim süreçlerinde söz sahibi olduğu "yönetişim" yapısının oluşmuş olmasıdır. Yönetişim; kamu, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve özel sektör temsilcilerinin yönetimi "ortaklık" anlayışı ile birlikte ele almaları sürecidir.[73] Özel sektör, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren politika belirlemede önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, devletin özel sektöre yönelik olarak, özel sektörün gelişimi için oluşturduğu politikalar ve araçlar da çeşitlenmeye başlamıştır.

[73] Tekeli, 2004:251-253

Bu kapsamda, yeni dönemde ekonomik kalkınma alanındaki sorumluluklarda da değişim yaşanmıştır. Eski modelde devlet, belirlediği politikalar ve teşviklerle ekonomik gelişmeyi sürüklerken, yeni modelde ekonomik kalkınma kamu kurumlarının, özel sektörün, eğitim ve araştırma kurumlarının işbirliğine dayanmaktadır[74]. Yerelin ihtiyaçları daha fazla dikkate alınarak bölgesel gelişme araçları da yerelin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır.

Artan küresel rekabet ortamında, bölgelerin rekabet gücü kazanması ve bu gücün korunması ile buna uygun yaklaşımların geliştirilmesi ihtiyacı temel tartışma konusu olmuştur. Ekonomilerin rekabet edebilirliği; işletmeler arası etkileşimin ve öğrenmenin, ağ yapılarını kolaylaştıran ortamların oluşturulmasına ve yenilik yapma yeteneklerinin geliştirilmesine bağlı hale gelmiştir. Teknolojik ve organizasyonel değişiklikler, işletmelerin gerek içsel gerekse tedarikçi ve müşterileri ile olan dışsal faaliyetlerini değişikliğe uğratmıştır.[75]

Ticari engellerin kademeli olarak azaltılması, emek ve sermayenin serbest dolaşımındaki kısıtların kaldırılması ile ekonomik faaliyetlerin yabancı yatırım ve firma birleşmesi ve satın alması şeklinde uluslararasılaşmasını beraberinde getirmiştir. Rekabet avantajı, bölgelerin bilgi ve enformasyon üretimi ve temini ile yetenek ve kapasitelerini yenilik yapma ve pazarlamaya dönük olarak kullanmaları şeklinde düşünülmeye başlamıştır. Bölgesel aktörler arasında bilgi ve araştırma ağlarına, tedarik zincirlerine, KOBİ'ler arası işbirliğine, kamu-özel bağlantılarına katılım gibi mekânsal ilişkiler daha da önem kazanmıştır[76].

Küresel piyasada bölgelerin konumlarını korumaları ve güçlendirmeleri için, ülkeler ve AB, OECD, UNIDO gibi uluslararası kuruluşlar bölgesel gelişme araçlarına daha fazla önem vermiştir. Merkezi ve yerel kurumların gerekli düzenlemeleri yapmaları; ağ yapılarının, ilişkilerin ve teknolojik gelişmenin desteklenmesi konuları gündemde yerini almıştır.

Diğer taraftan, yukarıda da vurgulandığı üzere, 1990'lardan sonra **kümelenme** yaklaşımı gerek kalkınma anlayışında farklı aktörleri bir araya getirmesi

[74] Ketels, 2003:30
[75] Bachtler ve Yuill, 2001:10
[76] Bachtler ve Yuill, 2001:10

gerekse bölgelerin kendilerine özgü yönlerine dikkat çekmesi ile bölgesel gelişme araçları arasında yer almaya başlamıştır.

2.2 Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı

Değişen bölgesel gelişme anlayışları çerçevesinde, artık bölgesel aktörlerin bireysel olarak desteklenmesi yerine, aktörlerin birbirleri ile bağlantıları ve etkileşimi yoluyla bölgenin gelişmesini amaçlayan bütüncül yaklaşımlar geliştirilmiştir. Firmaların daha yenilikçi olması gerekliliği de, yenilikçiliği destekleyen dışsal koşulların sorgulanmasına neden olmuştur. Böylece, işletmelerin iş çevreleriyle olan ilişkilerinin güçlendirilmesi yeni bir politika aracı olarak gelişmiştir[77].

Bu kapsamda kümelenme yaklaşımı gerek bölgelerin içsel potansiyellerine dikkat çekmesi gerekse farklı politika alanlarının bu potansiyellerin geliştirilmesi için uyum sağlaması yönleri ile önemli bir politika aracı olarak kabul edilmiştir. Kümelenme yaklaşımının bölgesel gelişme politikası aracı olarak temelde etkisi ise bölgesel rekabet gücünü artırması ile olmaktadır.

Diğer taraftan, kümelenme kavramı ile ilgili olarak, sanayi kümeleri ile bölgesel/yerel kümeler ayrımının yapılmasında fayda görülmektedir. Bu kapsamda, sanayi kümelenmeleri, sektörler arasındaki rekabet gücü farklılıklarına odaklanmaktadır. Bu tip kümelenmeler çeşitli ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, üretilmesi ve pazarlanmasına yönelik olarak aktörlerin, kaynakların ve faaliyetlerin bir araya gelmesi şeklindedir. Ortak işgücü ve diğer girdi koşullarından faydalanılması firmaların rekabetçi güçlerini artırmaktadır. Sanayi kümelenmeleri mekansal boyut taşımakla birlikte bölgesel gelişme kaygısı taşımayabilmektedir.. Bölgesel/yerel kümelenmeler ise benzer ya da ilgili iktisadi faaliyetlerin mekânsal yığınlaşmaları ile bilginin yayılmasını, öğrenmeyi ve adaptasyonu kolaylaştıran yerel ortamın oluşturulmasını ifade etmektedir. Bu tip kümelenmeler çoğunlukla KOBİ'lerden oluşmakta ve başarının temel faktörü coğrafi yakınlık, ilişki ağları ve sosyal sermayeden kaynaklanmaktadır.[78]

[77] Rainess, 2001b:7
[78] Andersson at all, 2004:31

2.2.1 Kümelenme ve Bölgesel Rekabet Avantajı

Günümüzde rekabet avantajı geçmişte olduğu gibi sadece doğal kaynaklara erişime ya da ölçek ekonomisine bağlı olarak değil, verimliliğe, teknoloji kullanımına ve özellikle yenilik yapma kapasitesine bağlı olarak gelişmektedir. İşletmeler gelişmiş yöntemler ve ileri teknolojiler kullanarak ya da özgün ürün ve hizmetler sunarak faaliyet alanlarında verimliliklerini ve rekabet güçlerini artırabilmektedir. Bir bölgedeki işletmelerin yakalayabilecekleri rekabet avantajının seviyesi yerel iş ortamından etkilenmektedir. Örneğin, bir yerde yüksek kalitede bir ulaştırma ağı yoksa, buradaki işletmelerin ileri lojistik tekniklerini kullanmaları zordur. Aynı şekilde iyi eğitimli ve nitelikli çalışanların bulunmadığı bir yerde işletmeler kaliteli ve farklı hizmetler sunamazlar[79]. Bu çerçevede; kümelenme yaklaşımı yerel ekonominin kısıtlarını ve temel avantajlarını ortaya çıkarması yönleri ile bölgesel gelişme politikalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Kümelenmeler bölgelerin rekabet avantajını üç yönden geliştirmektedir.[80]

- kümede yer alan işletmelerin mevcut verimlilik düzeylerini artırarak,
- küme katılımcılarının yenilik ve verimlilik kapasitelerini artırarak,
- kümelenmelerin büyümesini sağlayacak yeni iş alanlarının kurulmasını teşvik ederek.

2.2.1.1 Kümelenme ve Verimlilik

Bir kümeye dâhil olmak, işletmelere girdi temin etmelerinde, bilgi ve teknolojiye erişmelerinde ve faaliyet alanlarındaki diğer işletmelerle koordine olmalarında kolaylık sağlamaktadır.

Gelişen bir kümelenme, ihtisaslaşmış imalatçı ve tedarikçileri de kümeye çekmekte ve böylece yerelden tedarik imkanının sağlanması ile ulaşım masraflarını ve stok maliyetlerini azaltmakta ve gecikmeleri engellemektedir.[81] Yerelde iyi isim yapmak işletmeler için önemli olacağından, tedarikçi firmalar piyasada tutunmak için her konuda daha iyi performs göstermeye çalışacaktır. Ayrıca, mekânsal yakınlık

[79] Porter, 1998a:80
[80] Porter, 1998a:80; Porter, 2000: 21
[81] Devrim ve Özpençe, 2007:67

iletişimi artırmakta, böylece tedarikçilerin garanti ve kurulum gibi hizmetleri de süreç içerisinde gelişmektedir.

Diğer taraftan, kümelenmelerin etkisi bir bölgede sadece girdiler için talep oluşturmakla kalmamakta, artan talep girdilerin arzını da artırmaktadır[82]. Örneğin, iyi işleyen bir kümede yer alan işletme sahipleri uzmanlaşmış ve deneyim sahibi bir çalışan havuzuyla bağlantıya geçerek, işe alma maliyetlerini azaltmaktadır. Çalışanlar için de kendi uzmanlık alanları ile ilgili pek çok işletmenin bir arada bulunduğu bir küme içerisinde yer almak iş bulma şanslarını artırarak avantaj sağlamaktadır.

Küme içerisindeki kişisel ilişkiler ve ağlar güven duygusunu geliştirerek, bilgi akışını ve bilgiye erişimi kolaylaştırmaktadır. Örneğin; müşterilerin mevcut ihtiyaçları hakkında bilgiler küme içerisindeki firmalar arasında daha hızlı yayılmaktadır[83]. Böylece, firmalar yeni ihtiyaçlar doğrultusunda tedbirlerini zamanında alma şansını yakalamaktadır. Bu durum küme içerisindeki firmaları faaliyetlerinde hem daha verimli hem de daha yenilikçi olmaları yönünde teşvik etmektedir.

Küme içerisindeki aktörler arası bağlantılar ve tamamlayıcılık sayesinde kümenin toplamı, parçaların toplamından daha fazlasını (sinerji) oluşturmaktadır. Örneğin bir turizm kümelenmesinde turistlerin görüşleri sadece konakladıkları yerle değil; restoranlar, alışveriş merkezleri, ulaşım imkanları gibi yararlandıkları bütün hizmetlerden etkilenmektedir. Böylece, kümedeki aktörlerden birisinin başarısı diğerlerine de olumlu yansımaktadır[84]. Küme içerisinde sağlanacak ürün-hizmet koordinasyonu ile küme aktörleri arasında kalitenin geliştirilmesi yönünde hem baskı hem de teşvik daha fazla olacaktır.

Özel altyapıların inşaası ya da eğitim programları sağlanması gibi kamu tarafından yapılan bazı yatırımlar da işletmelerin verimliliklerini etkileyebilmektedir. Örneğin, mesleki eğitim ile belirli bir uzmanlık elde etmiş kişileri istihdam etmek kurum içi eğitim masraflarını azaltmaktadır. Aynı şekilde küme katılımcıları da toplu

[82] Porter, 2000:22
[83] Porter, 2000:22
[84] Porter, 1998a:81

fayda elde etmek üzere eğitim programları, kalite merkezleri ve test laboratuarları gibi verimliliği artıracak yatırımlarda bulunabilmektedir[85].

Özetle, küme içerisinde yer alacak aktörlerin kendi faaliyet alanlarında uzmanlaşarak sağlayacakları verimlilik artışından bir bütün olarak tüm küme faydalanmaktadır. Nitekim, ortak ihtiyaçların giderilmesi için de müşterek hareket edilmesi, alınacak bireysel tedbirlere kıyasla daha fazla sonuç vermektedir.

2.2.1.2 Kümelenme ve Yenilik

Kümelenme ve yenilik arasındaki ilişkinin izahından önce yenilik kavramının irdelenmesi yerinde olacaktır. Buna göre; günümüz hızla değişen rekabet ortamında işletmelerin konumlarını koruyabilmeleri ancak ürünlerini, hizmetlerini ve iş yapma biçimlerini sürekli olarak geliştirmelerine, farklılaştırmalarına ve yenilemelerine bağlı olup, bu süreç yenilik (inovasyon) olarak ifade edilmektedir.[86]

Yenilik kavramı bilim ve teknoloji ile yapılan buluşlardan daha fazlasını ifade etmekte olup, ürünlerde, hizmetlerde ve bunların üretim ve pazarlama süreçlerindeki gelişmeleri de kapsamaktadır.[87] Özetle yeniliğin; bilginin ya da fikrin yeni bir ürün, hizmet, sistem, üretim veya dağıtım yöntemi olarak geliştiğini söylemek mümkündür.

Küresel ekonomide yenilik kapasitesi, bölgesel rekabet edebilirlikte temel faktörlerden birisi olarak gelişmiştir. Yenilikçilik, farklı aktörler arasındaki karşılıklı ilişkilere bağlı sistematik bir süreçtir. Bu durum, bölgesel yenilik stratejileri ile yenilikçi işletmelerin teşvik edilmesine olan ihtiyacı artırmıştır.

Daha önceki bölümde de vurgulandığı üzere, yeni bölgesel gelişme yaklaşımları çerçevesinde; yenilik kapasitesi ve bölgesel rekabet edebilirlik ilişkisinde mekansal yakınlığa verilen önem artmıştır. Bu kapsamda, bir bölgedeki işletmelerin bazı sektörlerde rekabet avantajı elde etme kapasiteleri, mekânsal yakınlık açısından değerlendirildiğinde işletmelerin yerleştiği iş çevresinde bulunan bilgi ve öğrenme kapasitesi ile ilgilidir.

---

[85] Porter, 2000:22
[86] Şirin, 2006:2
[87] Council on Competitiveness, 2007:1

Bir bölgede kendiliğinden oluşan ilişkiler aktörlerin müşterek öğrenme süreçlerini hızlandırmaktadır. Böylece, bölgedeki kurumların ve işletmelerin karşılıklı güvenleri ile oluşan iş ahlakı, rekabetin ve işbirliğinin sınırlarını çizmektedir. Oluşan güven ortamında aktörler birbirlerine daha yakınlaşmakta ve ortak projelerin geliştirilmesi, planlanması ve tamamlanması kolaylaşmaktadır.[88] Kümelenmelerde oldukça yoğun olan aktörler arası ilişkiler ağı ve işbirliğinin bölgelerde yenilik süreçlerini daha da hızlandırdığını söylemek mümkündür.

Kümelerin temel özelliği olan mekânsal yakınlık, yenilik süreçlerini iki yönden etkileyebilmektedir[89]. İlk olarak, işletmeler arasındaki ekonomik ve sosyal ağlar, yenilikçi bilginin oluşmasında ve verimli uygulama örneklerinin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu ilişkiler, işletmelerin ortak Ar-Ge çalışmaları gibi resmi yollarla ya da ortak işgücü havuzu vasıtasıyla bazı konulardaki uzmanlığın transferi şeklinde resmi olmayan yollarla olabilmektedir. İkinci olarak, yeniliğin yalnızca önemli kaynaklara sahip büyük işletmelerin ürünü olmadığı gerçeğinden hareketle, küçük işletme gruplarının aşamalı olarak yaptıkları küçük değişiklikler yerel ekonomide büyük ölçekli yenilikçi değişimlerle sonuçlanabilmekte ve bölgedeki KOBİ'lerin tamamının gelişmesine katkı sağlayabilmektedir.

Bu durum son yıllarda yenilik destekleme politikalarında bölgesel odaklanmanın artmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin üniversite-sanayi işbirliğinin desteklenmesi ile üniversitelerde yapılan Ar-Ge faaliyetlerinden daha fazla yararlanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda küçük işletmelerin yenilikçi fikirler geliştirmelerine yönelik kapasite ve becerilerini artıran destek modelleri de uygulanmıştır. Yenilik bir grup işletmenin ürünü olarak algılanmaktan ziyade bölgesel ekonominin politikalarla desteklenen bir işlevi olarak kabul edilmeye başlanmıştır[90].

Kümelenmelerin işletmelerin yenilik yapma kapasiteleri üzerinde çeşitli olumlu etkileri bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir[91];

[88] Maskell and Kebir, 2006:37
[89] Raines, 2001b:7
[90] Raines, 2001b:7
[91] Porter,1998:83

- Bilgili ve her zaman daha kaliteliyi talep eden müşteriler kümelenmenin bir parçasıdır ve küme içerisindeki firmaların geleceğe dönük penceresi dışarıdakilere göre daha geniştir. Müşterilerin yeni ihtiyaçları hakkında doğru ve hızlı bilgi küme içerisinde daha kolay elde edilir. Böylece, bir kümede yer almak, firmaların, ürün ve hizmetlerinde müşteri ihtiyaçları doğrultusunda yenilik yapmaları için şans vermektedir.
- Kümeye dâhil olan işletmeler, yeni veya gelişen teknolojik ve operasyonel imkânlar veya dağıtım imkânlarının, hizmet ve pazarlama yaklaşımlarının farkedilmesinde daha avantajlı konumda bulunmaktadır. Özellikle üniversitelerle sürekli işbirliği halinde olan kümelerde bunun etkisi daha fazla görülmektedir. Küme içerisinde yer almak, yerel tedarikçileri ve ortakları da yenilikçilik sürecine dâhil edeceğinden, bir işletmenin ihtiyaç duyacağı hizmetleri, ekipmanları, makineleri daha hızlı tedarik etmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan, kıyaslanma ve rekabet baskısı karşısında işletmeler yenilikçi yöntemler kullanmaya zorlanacaktır.

Özetle, küme içerisinde yer almak yenilik yapma yönünde fırsatların daha erken farkedilmesinde bir avantaj sağlar. Bu fırsatlara göre tedbirler alınmasında yerel tedarikçilerin ve üniversitelerin ya da araştırma mekezlerinin sürece dâhil edilmesi bölgenin yenilik yapma kapasitesini artırmaktadır. Küme içerisinde işletmeler, üniversiteler, kamu kurumları, meslek kuruluşları gibi aktörler arasında oluşacak yerel ağ yapılanması, bilginin üretim ve dağıtım süreçlerini kolaylaştıracak böylece oluşacak pozitif dışsallıklar sistemin tamamına fayda sağlayacaktır. Müşteriler de talepleri ile süreçte yönlendirici rol oynayabilmektedir.

Uygulanacak politikalar ile yenilikçi aktörlerin öğrenme kapasitelerinin geliştirilmesi ve aktörler arasındaki artan ilişkiler ve güven, yerel ekonomide **sosyal sermaye** oluşumunu ön plana çıkarmaktadır. Kutu 2.1'de sosyal sermaye ve kümelenme ilişkisi konusunda bilgi verilmektedir.

Kutu 2.1. Kümelenme İçin Anahtar Unsur: Sosyal Sermaye

Son yıllarda sosyal sermaye konusu sosyal bilimlerde önemi artan bir unsur olarak sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. Sosyal sermayenin ne olduğuna ilişkin çok sayıda tanımlama bulunmaktadır. Bu kapsamda sosyal sermayeyi, insanların ortak amaçları için, bireyler, gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışma yeteneği şeklinde tanımlamak mümkündür. Sosyal sermaye tanımlarının ortak özelliği, sosyal sermayenin ekonomik ve sosyal alanları birleştiriyor olduğuna ve sosyal ilişkilerin ekonomik sonuçları, ekonominin de sosyal ilişkileri etkilediği gerçeğine vurgu yapmasıdır. Bu doğrultuda, ekonomik ve sosyal olarak bireyler arası sosyal ilişkiler, hem ekonomi hem de toplum için pozitif bir kaynağı temsil etmektedir.

İnsanlar arasındaki güvene dayalı ilişkilere dayanan sosyal sermaye, kişinin sosyal, eğitim, sağlık, aile, çalışma hayatı ve kamu idaresindeki faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle sosyal sermaye, beşeri sermaye verimliğine de önemli ölçüde katkı yapan unsurlar arasında yer almaktadır. Beşeri sermayenin rasyonel biçimde kullanılabilmesi, büyük ölçüde sosyal sermayenin varlığına bağlı olduğu için, son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde, sosyal sermayeye verilen önem artmıştır. Bu bakımdan, sosyal sermaye ile beşeri sermayenin birbirini tamamlayan iki ayrı ekonomik değer olarak ele alınması gerekmektedir. Bir ülkede insanlar ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkiler ne denli yoğun ise ilgili toplumda aynı ölçüde sosyal sermayenin varlığından söz edilebilir.

Ekonomik performans farklılıklarının açıklanmasında sosyal sermayenin bir gösterge olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir. Örneğin, "sosyal sermaye" açısından zengin ve "güven düzeyi" yüksek olan toplumların, ekonomik örgütlenme ve kalkınmada daha başarılı oldukları görülmektedir. İnsanların aile bağları dışında, gönüllü örgütlenme düzeyinin yüksek olduğu ve kişisel çıkar motifinin ötesinde bir toplumsallık duygusunun, birlikte iş başarma alışkanlığının bulunduğu toplumlarda erişilen yüksek "güven" ortamının herhangi bir işi başarmayı kolaylaştırdığı ifade edilmektedir.

Sosyal bağlar, iş yapma ve üretim maliyetini azaltarak verimliliği artırabilir. 2002'de Danimarka, İrlanda ve Galler'de yapılan geniş kapsamlı araştırma, sosyal sermayenin yüksek performans, yenilikçilik ve bilgi yoğunluğu ile uyumlu olduğunu göstermiştir. Araştırmada KOBİ'ler arası ağ oluşumunu destekleyerek sosyal sermayenin artırılması ve yenilik yapma kapasitesinin geliştirilmesi için KOBİ'ler arası güç birliğini destekleyen programlar incelenmiştir. Sonuçta en rekabetçi bölgelerin sosyal sermayenin en belirgin kullanıcıları olduğu görülmüşür.

Yeniliğin ve yüksek performansın önemli bir faktörü olan sosyal sermaye; ticari olmayan faydalar üreterek, KOBİ'ler ve kümeler için önemli bir unsur durumundadır. Küme içerisindeki işletmeler ve kurumlar arasındaki karşılıklı güven ilişkisi, sorumluluk ve itibar KOBİ'lerin faaliyetlerinde verimlilik ve kârlılığına katkıda bulunabilmektedir. Bundan dolayı, KOBİ'lerin performansının sosyal sermaye hedefli politikalar yoluyla artırılabileceği düşünülmektedir.

Kümelenme ile rekabet, işbirliği, etkileşim, ağ yapıları ve koordinasyon kavramları yaygın bir şekilde kullanıldığından, sosyal sermayenin işletme kümelenmelerinin oluşumunu ve gelişimini etkilediği açıktır. Sosyal sermayenin kümelenmelerin performansı üzerinde olumlu etkileri iki yönden olabilmektedir. Bu etkiler şunlardır:

- Yeniliğin desteklenmesi: kümelerde yenilik genelde işbirliği, mekânsal yakınlık ve ilişki ağlarına dayanmaktadır. Sosyal sermaye ile karşılıklı öğrenme, rekabet ve kişisel ilişkiler artmakta bu süreç yenilik yapma kapasitesini geliştirmektedir.
- İşlem maliyetlerinin azaltılması, verimlilik ve büyümenin artırılması: kümelerde yer alan işletmeler yerel ve kişisel bilgi akışları, doğrudan ve güvene dayalı irtibatlar sayesinde daha az bürokratik prosedür ve işlem maliyetine katlanmakta ve daha iyi koordinasyon sağlamaktadır.

Porter, 1998 yılında yayınlanan çalışmasında kümelenme yaklaşımına sosyal sermaye boyutunu daha açık içerecek şekilde geliştirmiştir. Bu çerçevede Porter, sosyal ilişkileri kümelenmeyi bir arada tutan önemli bir unsur olarak değerlendirmiştir. Porter ayrıca kümelenme yaklaşımını, sosyal sermaye ile işletmelerin rekabeti ve ekonomik refah ilişkisini açıklamakta yeni bir yöntem olarak kabul etmektedir.

Diğer taraftan sosyal sermaye, işletmeler için kişisel ilişkilerle ve küme katılımcıları arasında iletişim ve paylaşılan bilgilerle ilgili dışsal ekonomiler de oluşturabilir. Ayrıca, güçlü sosyal sermayenin bulunduğu ortamlarda bilgi ve yeniliğin kolaylıkla transfer edilebileceği düşünülmektedir.

Sosyal sermaye kümelenmelerin başarısı üzerinde etkili olmakla beraber, tek başına değerlendirilmemesi gereken bir konudur. Sosyal sermayenin etkisinin diğer ekonomik ve sosyal faktörlerle berbaber incelenmesinin gerekliliği kabul edilmektedir.

Kaynaklar: Porter, 1998b; Ionescu, 2005 ve KOSGEB, 2005'den derlenmiştir.

2.2.1.3 Kümelenme ve Yeni İş İmkânlarının Geliştirilmesi

Kümelenmeler yeni iş imkanlarını çeşitli şekillerde ortaya çıkarmaktadır. Örneğin bir küme içerisinde yer alan KOBİ'lerin elde ettiği bilgiye, ortak altyapı ve işgücüne erişim gibi avantajlar diğer KOBİ'lerin de dikkatini çekerek kümeye olan talebi artırmaktadır.[92]

Özellikle yeni ve genç girişimcilerin piyasada ilişkilerini geliştirmeleri ihtiyacı mevcut işletmelere kıyasla oldukça fazladır. Yeni faaliyete geçecek işletmelerin mevcut kümeler bünyesinde kurulmaları, özellikle hazır müşteri potansiyeline erişim ve piyasa fırsatlarının daha hızlı ve doğru tespiti gibi konularda avantaj sağlamaktadır. Kümede yer alan işletmeler arasında tedarik zinciri bulunması, firmaların bu ilişki ağına girerek küme içi pazardan faydalanmalarını da sağlamaktadır. Bu durum özellikle küme içerisinde gömülü bulunan piyasa ve işletme bilgisinin bedelsiz olarak yeni firmalara aktarılmasını sağlayarak, küme bünyesinde yeni kurulacak işletmelerin piyasada tutunamama risklerini azaltmaktadır. Diğer taraftan, kümelerde kurulacak yeni işletmelerin sağlayacakları iş imkanları bulundukları bölgede istihdamın artırılmasında etkili olmaktadır.

2.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Kümelenme yaklaşımı literatürde Porter'ın çalışması ile tartışılmaya başlanmış olsa da, bu yaklaşım aynı zamanda bölgesel gelişme anlayışlarında yaşanan değişim sürecinin de sonucu olarak değerlendirilebilir. Bölgesel gelişme politikalarında yaşanan değişim, bölgelerin kendilerine has özelliklerini daha fazla ön plana çıkarmış ve mekânsal odağı daha belirgin olan çeşitli tedbirler uygulanmaya başlanmıştır. Bölgelerin rekabet gücünün artırılması hedefi ile yerel kaynakların harekete geçirilmesi ve bölgelerin rekabetçi üstünlüklerinin geliştirilmesi yönünde tedbirler alınmaya başlanmıştır. Gelinen aşamada bölgesel rekabet gücünün bilgi, yenilikçilik ve yerel işletmelerin kapasitelerine bağlı olduğu daha net ortaya çıkmıştır. Yeni bölgesel gelişme yaklaşımları çerçevesinde, bireysel işletmelerin desteklenmesi yerine ilgili tüm aktörlerin müşterek çabaların geliştirilmesi ve desteklenmesi ihtiyacı kümelenme yaklaşımının önemini artırmıştır.

[92] Devrim ve Özpençe, 2007:66

Yeni bölgesel gelişme politikalarının yönetişim, ağ tarzı yapılanmalar ve sosyal sermaye kavramlarına ve bunların ekonomik etkilerine dikkat çekmesinin en belirgin sonuçlarından birisi; kümelenme yaklaşımının bölgesel gelişmede etkin bir araç olarak kullanılması olmuştur.

Bölgesel düzeyde ihtisaslaşmaya da örnek olarak gösterilebilecek kümelenmeler; bölgesel ekonomilerin içsel büyümesini ve yerel ekonomilerde mevcut olan varlıkların değerlendirilmesini destekleyen bir araç ve yönetişim sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Küme içerisindeki aktörler arasında oluşacak ekonomik ve sosyal ağlar ile coğrafi yakınlıklardan doğan avantajların yeni bölgesel gelişme yaklaşımlarının ayrılmaz bir parçası olduğu açıktır. Bu yönden kümelenme yaklaşımı, diğer bölgesel gelişme araçlarının bir tamamlayıcısı konumundadır. Kümelenmelerin desteklenmesi ile aktörler arasındaki ağların güçlendirilmesi, bölgesel ekonominin tüm taraflarıyla pozitif yönde etkileşmesini bereberinde getirmektedir. Kümeler güçlendikçe bölgedeki yeni fırsatlar daha çok ilgi çekeceğinden bölgede yeni işletmelerin kurulması süreci hızlanacak ve bu kapsamda girişimcilik ve istihdam imkânları da artacaktır.

Kümelenmelerin dayanak noktaları olan mekânsal yakınlık ve ilişki ağları, işletmelere kendi esnek yapılarından vazgeçmeden, büyük ölçekliymiş ya da resmi olarak diğer işletmelerle birleşmiş gibi fayda elde etmelerini sağlamaktadır. İşletmelerin faaliyetlerinde artan verimlilik kârlılıklarına da yansımaktadır. Böylece bölgede istihdam imkânları artmakta, ücretler yükselmekte ve yeni işletmelerin kurulması hızlanmaktadır.

Kümelenmelerin rekabet avantajına olan önemli etkileri ise temelde kişisel ilişkilere, yüz yüze iletişime ve kişiler ve kurumlar arasındaki etkileşime dayanmaktadır. Bölgesel aktörlerin öğrenme kapasitelerinin gelişmesi ve aktörler arasındaki sosyal ve ticari ilişkiler yoluyla yerel ekonomide sosyal sermaye oluşumu da hızlanmaktadır. Bölgelerde ve yerel düzeyde oluşacak işbirliğinden elde edilecek avantajlar, bölgelerin uluslararası düzeyde rekabet gücüne yansımaktadır.

Kümelenmeler ile farklı alanlardan paydaşların kalkınma girişimlerine dahil edilmesi ve ortak hedef için müşterek hareket etmeleri sağlanmaktadır. Bu durum, yönetişim kavramının geliştirilmesine ve sosyal sermayenin artırılmasına katkı vermektedir. Diğer taraftan, kümelenmeler kamu-özel sektör işbirliklerinin geliştirilmesi için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

3 KÜMELENME DESTEKLERİ

Son yıllarda kümelenme konusuna olan ilgi arttıkça, gerek ulusal gerekse bölgesel düzeyde kümelenmelere verilen destekler de artmıştır. Kümelenme yaklaşımının bir politika aracı olarak kullanılması yönünde gelişen eğilim, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin teşvik edilmesi ile işletmeler ve kurumlar arası ilişki ağlarının desteklenmesine yönelik girişimlere önem kazandırmıştır. Buna ek olarak, kümelenme desteklerinin çeşitlenmesi ile birlikte kümelenme uygulama ve destek modelleri ile başarı faktörleri de daha fazla merak uyandırmaya başlamıştır.

Bir bölgede uygulanacak politikalar, iş ortamının darboğazlarına çözüm getirmiyorsa bu politikaların etkisi kısıtlı olmaktadır. Her bölgedeki iş ortamının durumu ve niteliği farklılık göstereceğinden bölgelerde ihtiyaç duyulan politikalar da farklılık göstermektedir. Bölgesel gelişme politikalarının belirlenmesi ve uygulanması bakımından yerelin ihtiyaçlarının daha doğru ve yerinden tespit edilmesi rekabet edebilirliğin geliştirilmesi açısından oldukça önemli görülmektedir. Bölgesel rekabet edebilirliğin önemli bir aracı olarak gelişen kümelenmelerin desteklenmesi ile yerelin ihtiyaçlarına yönelik politikaların harekete geçirileceği ve aktörlerin aktif katılımını sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, kümelerdeki işbirliği ve sosyal ağ yapılanması ile oluşan sinerjiye yapılan vurgu bu yaklaşımı diğer araçlardan farklı kılmaktadır.

Kümelenmelerin desteklenmesi ile hedeflenen; yenilikçi, rakiplerine kıyasla daha rekabetçi bir konumda olan ve küme bilincine sahip, kendini yönetebilen ve sürdürülebilir kümeler geliştirmektir.[93] Kümelenmelerin hangi ölçekte desteklendiğinden bağımsız olarak amacı; belirli bir yerdeki işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması, aralarındaki ilişki yapılarının güçlendirilmesi ve teknolojik olarak gelişmeleri yönünde ilgili kurumlarla işbirliği fırsatlarının değerlendirilmesidir. Bu süreçte yalnızca işletmelerin değil, ortak hedef etrafında koordine olmuş kamu kurumlarının, üniversitelerin ya da araştırma enstitülerinin de kurulacak ağ yapılarına ortak olmalarının önemi açıktır.

[93] Taylor ve Raines, 2001:3

3.1 Uygulamada Kümelenme Destek Modelleri

Kümelenme kavramının tanımlamasında ortaya çıkan çeşitlilik, kümelenme destek politikalarının uygulama ve geliştirme süreçlerinde de çeşitliliğe yol açmaktadır. Hedef alınacak ölçek, sanayi politikası kapsamında ulusal ölçekte bir sanayinin rekabet gücünü artırmaya yönelik çok büyük ölçekli ve bütçeli program desteklerinden, küçük işletme grupları arasında mekânsal yakınlıktan kaynaklanan dışsallıkları ve ticari ilişkileri destekleyen ağ yapılanmalarının (*network)* hedef alındığı daha küçük bütçeli proje desteklerine kadar değişebilmektedir[94]. Farklı ülkelerde kümelenmelerin desteklenmesi amacıyla ulusal ya da bölgesel düzeyde çeşitli program ya da projeler uygulanmaktadır. Kümelenme yaklaşımının bölgelerin kendine özgü niteliklerini ön plana çıkarması ve farklı politika alanlarını etkiliyor olması ülkelerde tek bir politika belgesi ile kümelenmelerin desteklenmesini zorlaştırmaktadır. Benzer şekilde literatürde de kümelenmelerin hangi ölçekte ve nasıl destekleneceğine ilişkin genel kabul görmüş tek bir model ya da politika bulunmamaktadır. Farklı yazarlar tarafından birbirlerinden oldukça farklı politika sınıflandırmaları yapılabilmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın bu bölümünde uygulanabilirlik açısından Türkiye'deki yapıya uygun olması ve sistematik bir sınıflandırma olması dolayısıyla Boekholt ve Thuriaux tarafından yapılan sınıflandırma esas alınacaktır. Diğer taraftan, bu sınıfladırmada yer alan küme desteklerinin birbirlerinden ayrı değil birbirlerini tamamlar nitelikte olması nedeniyle bir politika olarak değil destek modeli şeklinde adlandırmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Kümelenme destek modellerinin sınıflandırılmasında *hedef alınan ölçek* ve *bu ölçekte uygulanacak yöntem* olarak iki başlık altında dört farklı kümelenme modelinden bahsetmek mümkündür. Bunlar, hedef alınan rekabet avantajının ölçeği bakımından ulusal ya da bölgesel kümelenme destekleri ile uygulanacak yöntem bakımından ise KOBİ'ler arası işbirliği ve üniversite-sanayi işbirliği şeklinde tanımlanmaktadır.

[94] Raines, 2001a:4 ; Raines, 2000:9

3.1.1 Ulusal Düzeyde Kümelenme Destek Modeli (Ulusal Rekabet Avantajı Modeli)

Ulusal düzeyde kümelenme destek modeli, kümelenme desteklerinin ülke düzeyinde merkezileşmesi ile sanayilerin rekabet gücünün artırılmasını hedef alan modeldir. Bu modelde firma sayısı, ihracat rakamları ve istihdam oranı gibi çeşitli yönlerden ülke için önemli olan sektörlerin ya da değer zincirlerinin tanımlanması ve bu sektörlerin konumlarını koruyacakları ve geliştirecekleri uygun koşulların sağlanması amaçlanmaktadır.[95]

Bu modelin temel özellikleri aşağıda sıralanmıştır[96]:

- Hukuki düzenleme yapılması, Ar-Ge'ye ve dış piyasalara erişim imkânlarının ve eğitim sisteminin geliştirilmesi gibi genel çerçeve koşulların iyileştirilmesi ve ulusal düzeyde sektörlerin güçlendirilmesi yoluyla kümelenmelerin desteklenmesi hedeflenmektedir.
- Ülke genelinde kümelerin güçlü ve zayıf yanlarının ortaya konulması amacıyla ilgili merkezi kurumlarca küme haritalama çalışmaları yapılmaktadır.
- Küme içerisinde yer alan firmaların ve diğer kurumların ihtiyaçlarının ve darboğazlarının giderilmesi amacıyla iletişim platformları kurulmaktadır.
- Politika araçları oldukça kapsamlı olup, kümelerin çerçeve koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

Kümelenme ve ulusal rekabet avantajı ilişkisi Porter'ın çalışmasında da ele alınmıştır. Bu kapsamda, Elmas Modeli'nde rekabet edebilirlik yerel dinamiklerle beslenmekle birlikte, girdi koşulları, talep koşulları ve rekabet yapısı gibi makroekonomik parametrelerle açıklanmıştır. Modeldeki temel rekabet avantajını etkileyen unsurlar; vergi sistemi, girdi maliyetleri ve sosyal değerler gibi ulusal düzeydeki etkenlerdir.

[95] Boekholt ve Thuriaux, 1999:386-388
[96] Boekholt ve Thuriaux, 1999:391

Bu modelde yer verilen ulusal düzeyde kümelenme haritası çalışması bazı ülkelerde kullanılmakla birlikte, pek çok ülkede bu yöntem ulusal rekabet avantajının desteklenmesi yönünde bir strateji olarak değerlendirilmemiştir. Hollanda ve Danimarka kümelenme yaklaşımını ulusal düzeyde rekabet avantajını geliştirmek yönünde kullanan nadir ülkelerdendir. Hollanda ve Danimarka'nın coğrafi olarak küçük olmasının mekânsal yakınlığı beraberinde getirdiğini ve bu yönden ulusal düzeyde yürütülen çalışmanın yerel rekabet avantajını da sağladığını söylemek mümkündür.

Özetle, bu modelde küme haritalandırma çalışmaları temel alınarak ülke genelinde müdahale edilecek kümelenmeler seçilmekte ve ulusal rekabet avantajını geliştirecek kümelerin ihtiyaçlarına yönelik çerçeve koşullarda iyileştirmeler yapılmaktadır.

3.1.2 Bölgesel Düzeyde Kümelenme Destek Modeli

Kümelenme destekleri ve bölgesel gelişme politikası, bölgeye özgü bilgiyi temel alarak bölgede gelişmesi önemli görülen alanları ve uygulanması gereken tedbirleri ele almaktadır. Bu durum, kümelenme desteklerinin genel çerçevesinin merkezden belirlendiği ve mali kaynağın merkezden temin edildiği durumlarda da kümelenme desteklerinin bölgesel düzeyde uygulanması ihtiyacını ortaya koymaktadır.[97] Bu modelde bölge düzeyinde rekabet gücünü artıracak sanayilerin geliştirilmesine yönelik tedbirler belirlenmektedir. Bölgenin rekabet gücünün gelişmesi, bölgeye yapılacak yatırımların hızlanmasını ve yerel işletmelerin performanslarının artmasını sağlamaktadır.

Bu modelin temel özellikleri aşağıda sıralanmıştır,[98]

- Bölgedeki kamu kurumlarının aktif katılımı gerekmektedir.
- Yerel ekonominin güçlü yanlarına odaklanılmalıdır.
- Sanayi, bilim ve teknoloji, eğitim ve bölgesel gelişme politikaları gibi çeşitli politikalar ile uyumlu olarak uygulanmalıdır.

[97] Karlsson, 2007:19
[98] Boekholt ve Thuriaux, 1999:401

- Küme katılımcıları arasında resmi olmayan yüz yüze iletişim teşvik edilmelidir.

İşletmelerin yenilik yapma kapasitelerinin geliştirilmesinde, birbirleriyle, üniversitelerle, araştırma merkezleriyle ve yerel tedarikçilerle resmi ve resmi olmayan iletişimi ve işbirliği önem arz etmektedir. İşletmelerin destek hizmetlere erişimi, bilgi ağları kurmaları, nitelikli işgücüne erişimleri gibi pek çok konuda, içinde bulundukları yakın çevrenin etkisi büyüktür. Çalışmanın birinci bölümünde de ele alındığı gibi, mekânsal yakınlık ortak öğrenme sürecinde güven ve işbirliği oluşumunu hızlandırmaktadır. Yenilik, bireysel işletmelerin çıktısı olmaktan öte birbirleri ile güçlü ilişki halinde olan yerel sistemin oluşturduğu bir süreçtir. Bu nedenler, kümelenme yaklaşımının bölgesel düzeyde desteklenmesinin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bölgesel kümelenme destekleriyle, düzenleyici müdahalelerle yeni bir alanda küme oluşturma çabaları yerine, potansiyel kümelenmelerin gelişmelerinin önündeki darboğazlarının giderilmesi hedeflenmektedir.

Bu modelde, bölgesel düzeyde uygulanacak birden fazla kümelenme programı/projesinin eşgüdümünü sağlayacak bir yapının bulunması önemlidir.

3.1.3 KOBİ Ağ Yapılanması (*Network)* Modeli

Bu modelde küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yenilik yapma ve öğrenme yönünden eksikliklerinin giderilmesi için kamu desteğiyle birbirleri arasındaki etkileşimin artırılması hedeflenmektedir.

Kümelenme desteklerinde en fazla kullanılan model, firmalar arası etkileşimin artırılmasına yönelik ağ yapılanmalarını destekleyen programlardır. Bu tür programlar, daha kapsamlı politikaların ilk aşamalarını oluşturmaktadır. Bu modelde temel amaç firmaların işbirliğini geliştirecek ağ yapılarının kurulması, sürdürülmesi ve teşvik edilmesidir. Küme katılımcıları arasındaki işbirliği; ortak satınalma, lojistik, Ar-Ge, ürün geliştirme, pazar araştırma, pazarlama, kalite yönetimi ve sertifikasyon şeklinde olabilmektedir. Bu destek modelinin temel özellikleri şunlardır[99]:

[99] Boekholt ve Thuriaux, 1999: 395-397

- Ağ yapılanmalarının kapsamı genelde bölgeseldir ve bu durum kişiler arası ağ yapılarının oluşmasına da fırsat vermektedir.
- Destek modeli firmalar arasındaki ve firmalar ile bilgi sağlayıcılar arasındaki işbirlikçi ağ yapılarının teşvik edilmesi ve desteklenmesine odaklanmaktadır.
- Kamu kurumları ya da özel sektör temsilcileri (meslek kuruluşları) işbirlikçi ağ yapılarının oluşturulması ve yönetilmesi konusunda aracılık rolü üstlenmektedir.
- Sağlanan desteklerin bir kısmı, aracı rol üstlenen yapıların yeteneklerinin geliştirilmesine yöneliktir.

Kümelenmelerle desteklenecek ağ girişimleri üç farklı yapıda olabilmektedir[100]. Bunlardan ilki aynı alanda faaliyet gösteren firmaların ortak kaynak paylaşımı ve bu kaynaklarını geliştirmeleri yönünde **ağ yapısı programlarıdır**. Ancak, doğrudan birbirleri ile rekabet eden işletmeler arasında işbirliğinin sağlanmasının zor olacağı düşünülmektedir. Özellikle firmaların rakipleri ile stratejik bilgilerini paylaşmak konusunda çekimser davranacakları ve güven sorunu yaşayacakları ve dolayısıyla bu tip ağ yapılarına katılmak istemeyecekleri yönünde bazı fikirler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu modelde yürütülecek faaliyetler ortak fayda sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu konuda, fiyat düşürmek amacıyla toplu alım yapmak, ISO 9000 gibi kalite standartlarının elde edilmesi için müşterek hareket etmek, dış pazarlara erişim için ortak pazarlama faaliyetlerinde bulunmak ya da bölgede üretilen ürün için ortak marka geliştirmek gibi faaliyetler örnek olarak verilebilir.

İkinci tip ağ girişimi olan **tedarik zinciri ağ yapıları**, bir grup tedarikçinin birbirleri arasında ve potansiyel alt yüklenicileri ile işbirliği yapmaları ile oluşmaktadır. Bu tip kümelenmeler müşteri ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için ürün kalitesinin ve alt yüklenicilerin kapasitelerinin geliştirilmesini hedeflemektedir. İşbirliğinin uzun vadede etkisi ürün geliştirme ve yeni iş fırsatları yakalama şeklinde olabilir.

[100] Boekholt ve Thuriaux, 1999:398

Hollanda'da geliştirlen bir tarımsal ürün (*agro-food)* kümelenmesinde temel üründen başlayarak, ulaştırma, işleme ve depolamaya kadar her safhada hijyen standartlarının artırılması yönünde faaliyetler yürütülmesi tedarik zinciri ağ yapılarına bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Son olarak**, yatay ağ yapıları** ise, benzer sektörlerde faaliyet gösteren firmaların rekabetçi pozisyonlarını geliştirmek için müşterileri ve tedarikçileri ile güçbirliği yapmaları şeklinde gelişmektedir. Bu modelde genelde aynı alanda faaliyet gösteren ya da birbirlerini tamamlayıcı faaliyetler yürüten işletmeler yer almaktadır. Kümeye katılan işletmelerin uzmanlık alanları örtüşebilmekte ancak bu işletmelerin, birlikte ulaştıkları uzmanlık düzeyi her durumda bireysel olana kıyasla daha fazla fırsat sunmaktadır. Bu tip işbirliği, işletmeleri temel faaliyet alanına yönelterek, yatırımların etkinliğini artırmaktadır. Makine yapımı ile metal sektöründe faaliyet gösteren tedarikçilerin işbirliği yaparak sistem tedarikçileri adı altında ortak hareket etmeleri bu modele örnek olarak değerlendirilebilir.

Bir kümelenme girişimi başlatılırken, hedef alınacak grup ve yapılması planlananlar dikkate alınarak, uygulanacak modelin nasıl olması gerektiğine karar vermek mümkündür. Ortak fayda sağlayacak faaliyetler aktörlerin bir araya gelmesini kolaylaştırmaktadır. İşletmeler arası ağ yapılanmalarının destekleneceği bu modelde, işletmelerin stratejik piyasa bilgilerine erişmede sıkıntı yaşamaları dolayısıyla hedef grubun KOBİ'lerden seçilmesi daha etkili sonuçlar vermektedir.

Ağ yapılarının desteklenmesi her zaman için bir küme oluşturmayabilir. Ancak, belirli bir yerde yığınlaşmış işletmelerin oluşturduğu işbirliği ağları küme oluşumları için önemli bir aşamayı teşkil etmektedir.

3.1.4 Üniversite - Sanayi İşbirliği ile Kümelenme Geliştirme Modeli

Bu modelde belirli bir yerdeki teknoloji düzeyi yüksek firmaların ve üniversitelerin ortak araştırma-geliştirme faaliyetleri ile işbirliğinin yoğunlaştırılması hedeflenmektedir. Bu model, genelde sınırlı bir coğrafi alanda (şehir ya da bölge düzeyinde) gelişen teknolojilerde ekonominin güçlendirilmesini sağlamak için kullanılmaktadır. Gelişen teknolojilerde ihtisaslaşan firmaların, bilgilerini ve tamamlayıcı varlıklarını diğer firmalarla paylaşarak daha hızlı büyüyeceği kabul

edilir. Burada uygulanacak politika ile araştırma tesislerinin, fon kaynaklarının, Ar-Ge yeteneği olan büyük yatırımcıların ve teknoloji tabanlı firmaların yeni gelişen teknoloji alanlarına çekilerek buralarda kritik kütlenin (*critical mass*)[101] sağlanması amaçlanmaktadır[102].

Bu modelde, küme katılımcıları firmalar ile beraber araştırma kurumları ve üniversitelerdir. Kümelenme; üretim değer zinciri olarak değil, temel araştırmadan başlayarak ticarileşme sürecine kadar uzanan bilgi değer zinciri şeklinde tanımlanır. Hedef alınan ölçek mekânsal olarak sınırlı, mikro düzeyde ağ yapılanmalarının desteklendiği yapılanmalardır. Kümeye katılan işletmeler genel itibarıyla yüksek teknoloji imkânlarına sahiptir ve bünyelerinde Ar-Ge birimleri bulundurur. Modelde kullanılan araçlar ise genel olarak ortak Ar-Ge projelerinin yürütülmesine, teknoloji odaklı yeni firmaların kurulmasına ya da belirli sektörlerdeki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin takip edilmesine mali destek sağlanması şeklinde olmaktadır.[103]

Bu modelin uygulamadaki örnekleri belirli yerlerde teknopoller veya teknokentler kurulması şeklinde olmaktadır. Ancak, uygulanan model ile işletmeler ve üniversiteler arası işbirliği ve ortaklık kurulması yerine sadece teknoloji odaklı işletmelerin belirli bir mekânda toplanması teşvik ediliyorsa, bunun bir kümelenme modeli olarak değerlendirilmemesi gerekir.

Almanya'da yüksek teknolojili kümelenmelerin desteklenmesi için 1996'da başlatılan bir girişim ile bu yöntem kullanılmıştır. Burada uluslararası düzeyde rekabet edebilecek uzmanlık merkezlerinin (*centres of expertise)* belirlenerek desteklenmesi amaçlanmıştır. Yarışma ortamında seçim yapılmış ve pilot uygulama olarak biyoteknoloji ile ilgili Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Seçilen bölgelerde "*bio-regions"* konusunda güçlü potansiyele sahip işletmeler, araştırma tesisleri ve kurumsal deneyim bulunmaktadır.[104]

Almanya örneğinde olduğu gibi bu model, teknolojik kümelenme perspektifi ile mekânsal yoğunlaşma yaklaşımını bir araya getirmektedir. Bu model ile yeni

[101] Kritik kütle (critical mass) istenilen sonucun ele edilmesi için gerekli olan yeterli sayıyı ifade etmektedir.
[102] Boekholt ve Thuriaux, 1999:387
[103] Boekholt ve Thuriaux, 1999:405
[104] Boekholt ve Thuriaux, 1999:406

gelişen teknolojiler üzerinde çalışan ve ticari olarak bunu geliştirebilecek nitelikte başarılı kümelenmelerin oluşturulması amaçlanmaktadır. Örneğin savunma sanayii, yazılım ve havacılık gibi alanlarda bu modelin etkili sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Buraya kadar ele alınan kümelenme destek modelleri ve bu modellerin temel özellikleri Tablo 3.1'de özetlenmektedir.

Tablo 3.1. Küme Destek Modelleri

MODELİN İSMİ	ÖZELLİKLER	ARAÇLAR
Ulusal Düzeyde Kümelenme Desteği (Ulusal Rekabet Avantajı)	▪ Ülkenin Rekabetçi Sektörlerinin Tespit Edilmesi ▪ Küme Haritalama Çalışmaları	▪ Düzenlemeler ▪ İhtisaslaşmış Teknoloji Geliştirme Tesisleri ▪ Teknoloji Geliştirme Programları
Bölgesel Düzeyde Kümelenme Desteği	▪ Bölgesel Düzeyde Uygulama Yapısına İhtiyaç ▪ Tedarik Zinciri İşbirlikleri	▪ Ağ Yapılanması Programları ▪ Bilinçlendirme Faaliyetleri ▪ Kümelerde Pazarlama Faaliyetleri ▪ İhtisaslaşmış Teknoloji Transferi
KOBİ Ağ Yapılanması	▪ Ağ Yapılanması ▪ Tedarik Zinciri ▪ Yatay Ağ Yapılanması	▪ Ağ Yapılanması Programları ▪ Bilinçlendirme Faaliyetleri
Üniversite-Sanayi İşbirliği	▪ Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Teşviki ▪ Ar-Ge Faaliyetlerinin Önceliklendirilmesi	▪ Belirli Mekânda Araştırma ve Teknoloji Geliştirme Programları

Kaynak: Boekholt ve Thuriaux, 1999: 408

3.2 Kümelenme Destek Modeli Geliştirme Süreci

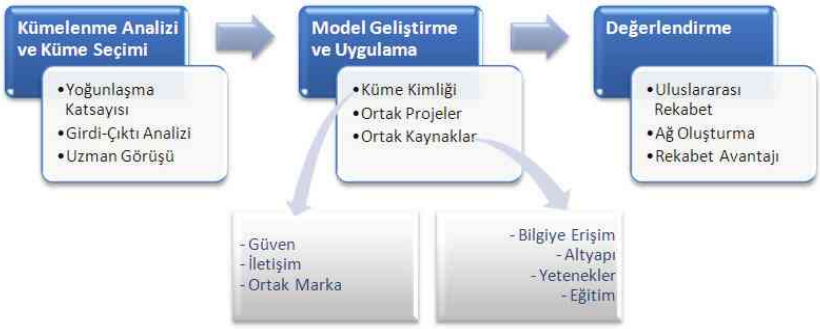
Kümelenmelerin desteklenmesinde farklı politika araçlarının ve aktörlerin bir araya getirilmesi ihtiyacı, kümelenme desteklerinin geliştirilmesi sürecinin iyi anlaşılmasının önemli kılmaktadır.

Kümelenmelerin desteklenmesi yönünde karar alan her ülke ya da bölgede izlenecek yöntem mevcut ekonomik koşullar ya da genel politik ortama göre farklılık göstermektedir. Uygulanacak modellerin geliştirilmesinde hedef alınan ölçek (ulusal-bölgesel) ya da yöntem (üretim sistemleri-yenilik sistemleri) takip edilecek süreçleri etkilemektedir.

Genel olarak kümelenmelerin desteklenmesi ile bölgenin stratejik sektörlerinin gelişmesinin önündeki darboğazların çözümünün amaçlandığını söylemek mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde yer verilecek olan kümelenme destek modeli geliştirme süreci Philippe Rainess tarafından Avrupa'da yedi farklı bölgede[105] uygulanan kümelenme destekleme politikalarının analiz edildiği bir çalışma temel alınarak hazırlanmıştır. Bu bölümde farklı çalışmalardan da faydalanılmış olmakla birlikte kümelenme desteğinin geliştirilmesi alanında yapılan en kapsamlı ve sistematik çalışmalardan birisi olan ve bölgesel kümelenme desteğinin aşamalarını farklı bölge tecrübeleri ile anlatan Philippe Rainess'in çalışmasındaki kümelenme analizi ve seçimi, model geliştirme ve uygulama ile değerlendirme aşamalarından oluşan sıralama kullanılmıştır.

Belirtmekte fayda görülmektedir ki bu bölümde yer verilen kümelenme desteği geliştirme süreci her modelde doğrudan uygulanabilecek nitelikte olmayabilir. Bu bölümde kümelenme analizinin yapılması, modelin tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesine kadar süreçte olması gereken tüm aşamaların genel hatlarının çizilmesi amaçlanmaktadır. Bu aşamalar Şekil 3.1'de verilmektedir.

Şekil 3.1. Kümelenme Destek Modeli Geliştirme Süreci

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

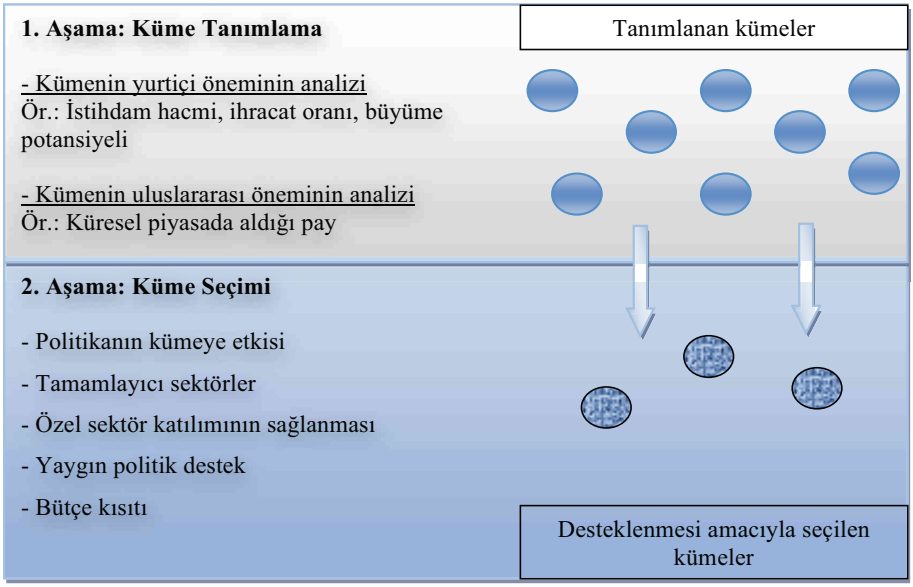
[105]Bu bölgeler; The Arve Valley (Fransa), East Sweden (İsveç), Limburg (Hollanda), North-Rhine Westphalia (Almanya), Pais Vasco (İspanya), İskoçya (Birleşik Krallık), Tampere (Finlandiya)'dır

3.2.1 Kümelenme Analizi ve Küme Seçimi

Kümelenme analizinin yapılması, desteğin geliştirilmesi sürecinde ilk aşamadır. Yapılacak analiz çalışmasında işletmeler, belirli sektörlerle sınırlı kalmadan, talep ve faktör piyasası çerçevesinde bir değer zincirinin parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu analiz, işletmeler arası bağlantıların haritalandırılmasının yanı sıra ortak rekabet avantajı ve bu avantajı paylaşan ekonominin diğer aktörlerini ortaya çıkarmaktadır.[106]

Kümelenme analizi iki aşamada yürütülmektedir: bunlar küme tanımlama ve küme seçiminin yapılmasıdır.[107] Küme analiz sürecinin iki aşaması Şekil 3.2'de görülmektedir. Kümelenmelerin tanımlanması, uygulanacak politika ile destek alması öngörülen kümelenmelerin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bölgesel ekonomiler analiz edilerek mevcut kümelenmeler ve bazı desteklerle kümelenmeye dönüşebilecek potansiyel kümeler/sektörler belirlenmektedir.

Şekil 3.2. Kümelenme Analiz Süreci

Kaynak: Raines, 2000:13

[106] Raines, 2000:12
[107] Raines, 2000:13

Küme analiz çalışmasında ilk olarak bölgelerde yoğunlaşmış sektörler tespit edilmelidir. Bu amaçla kullanılan gösterge, bir bölgede belirli sektördeki istihdam oranının, o sektörün ülke genelindeki tüm istihdama oranını ifade eden **yoğunlaşma katsayısıdır** (*location quotient)*.[108]

Hesaplanan katsayının 1,25'i geçmesi sektörde bölgesel ihtisaslaşmanın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak, bölgesel sanayi kümelerini ortaya çıkarmada yalnızca bu katsayı yeterli değildir. Burada ortaya çıkan geleneksel sanayi sektör sınıflandırmasına göre bir gösterge olup kümelenmelerin temel özellikleri olan karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya koymamaktadır[109].

Bu nedenle analiz çalışması **girdi-çıktı** (*input-output)* ilişkilerinin incelenmesi ile desteklenmelidir. Girdi-çıktı ilişkilerinin tanımlanması ile kümelenme içerisindeki ve kümeler arasındaki müşteri-tedarikçi ilişkileri ortaya çıkarılmaktadır. Bu analizin temel faydası, firmalar ve sektörler arasındaki bağlantıların grafiksel gösterim ile daha anlaşılır olarak ortaya çıkarılmasıdır. Bu yaklaşım, özellikle işletmeler arası müşteri-tedarikçi değer zincirlerinin olduğu kümelenmelerde uygulanmaktadır.[110]

Kümelenme analizinde sıklıkla kullanılan diğer bir yöntem de **uzman görüşüne** (*expert opinion)* ya da saha çalışmasına dayanarak kümelerin tanımlanmasıdır. Sanayi temsilcileri, kamu görevlileri ve diğer karar vericiler gibi ilgili uzmanlardan ekonomideki yeni eğilimler, temel özellikler, güçlü ve zayıf yanlar ve yeni ürünler için potansiyel fırsatlar hakkında önemli bilgiler elde edilebilir. Bu yaklaşımda mülakatlar, odak grup toplantıları ya da firma düzeyinde anket çalışmaları gibi pek çok bilgi toplama yöntemi kullanılmaktadır. Uzman görüşü toplanması oldukça maliyetli ve zaman alıcı bir yöntem olmakla birlikte, bölgesel ekonomi hakkında en kapsamlı bilgiler bu yöntemle elde edilmektedir. Uzman görüşüne başvurmak, küme tanımlama sürecine esneklik katmakta ve sayısal

---

[108] Yoğunlaşma katsayısı şu şekilde hesaplanmaktadır:
X bölgesinde y sektöründe çalışan istihdam sayısı: Xy; X bölgesinde toplam istihdam sayısı: X;
Ülke genelinde y sektöründe toplam istihdam sayısı: Ty; Ülkedeki toplam istihdam sayısı: T;
Yoğunlaşma Katsayısı = Xy/ X /Ty / T

[109] Brown 2000:26; Bergman and Feser web book

[110] Andersson at all, 2004: 80; Brown 2000:26; Bergman and Feser web book

göstergelere yansımayan büyüklükteki kümeleri de ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Elmas Modeli yaklaşımı kullanılırken de bu yöntemden faydalanılmaktadır. Uzman görüşlerinin toplanmasında kümelerin durumuyla ilgili olarak üç temel kriter seti bulunmaktadır[111]: Bunlar;

i) kümelenmelerin yapısı (firmalar ve firmalar arası etkileşim)

ii) uzmanlık alanları (bilimsel ve teknolojik içerik)

iii) performans değerleri (girdi düzeyi ve diğer performans ölçümleri)

Bu yöntem bölgesel kümelenmeler hakkında daha derin bilgiler sunmakla birlikte bölgesel kümenin sayısal önemine ilişkin bilgi verememektedir.

Küme geliştirmenin çeşitli faktörlerin başarılı bir şekilde bütünleşmesini gerektiren bir süreç olması nedeniyle, analiz aşaması destek modelinin geliştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Uygulamada kümelenme analizi yapılırken bu farklı yöntemlerin birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde bir arada kullanılması daha faydalı sonuçlar vermektedir. Küme potansiyeli olan faaliyetin analiz edilmesi ile hangi unsurlarda zayıflık olduğu açığa çıkarılabilmektedir. Kümelenme analizi, desteklenecek kümelenmelerin bölgesel gelişme politikalarındaki yerine ve gelişme için ne yönde etkilerinin olacağına ilişkin ipuçları vermektedir. Böylece, farklı politika hedefleri doğrultusunda desteklenmesi uygun olacak kümelenmelerin seçimi daha isabetli yapılabilecektir.

İncelenen ekonomide mevcut kümelenmelerin tanımlanmasının ardından, gerek bütçe kısıtı gerekse yaklaşımın test edilebilmesi için mevcut kümeler arasından yalnızca seçilen kümelere odaklanılmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu seçimde kullanılabilecek bazı kriterler Şekil 3.2'de görülmektedir.

Kümelerin seçilmesinde bölgede yer alan kümelerin gelişme alanlarının tanımlanması, ürün ve piyasa analizleri ile sanayi tahminlerinin yapılması ve geliştirilecek politikalarda bunlara yer verilmesi faydalı olmaktadır.[112]

[111] Andersson at all, 2004: 80; Brown 2000:26; Bergman and Feser web book
[112] Hansen, 2002:13

Diğer taraftan, küme seçim sürecinde ekonomik kriterlerin yanında özel sektörün sahiplenmesi de önemli bir kriterdir. Birbirini tamamlayıcı kümelenmelerin seçilmesi uygulamanın başarısını artıracak bir diğer önemli hususdur.[113]

3.2.2 Model Geliştirilmesi ve Uygulanması

Bu aşamada, belirlenen kümelerin ne tür müdahalelere ihtiyacının olduğu tespit edilmektedir.

Kümelenme desteğinin geliştirilmesinde ve hedeflerin, kaynakların ve tedbirlerin belirlenmesinde özel sektör ile politika yapıcıların birlikte çalışarak ortak karar almaları önem arz etmektedir.[114] Temel aktörlerin politika tasarımında aktif rol almaları kümelenme yaklaşımının benimsenerek sahiplenme düzeyini artıracağından, bu aşamada işletmelerin yanı sıra sektör birliklerinin, üniversitelerin ve ilgili diğer aktörlerin katılımının teşvik edilmesi faydalı olmaktadır.

Kümelenme desteği kapsamında nelerin olacağı ve nasıl bir yöntemle uygulanacağı, ilgili ekonomik yapılara göre değişebilmektedir. Öncelikle kümelenmelerin desteklenmesi amacıyla uygulanacak tedbirlerin tasarlanmasında nasıl bir model uygulanması gerektiğine ilişkin bazı faaliyetlerin tanımlanması gerekmektedir. Bu kapsamda ilk olarak kümelenmenin sınırlarının çizilmesi, ikinci olarak tarafların etkileşiminin artırılması ve birlikte hareket etmelerinin sağlanması ve son olarak da kümenin faydalanacağı ortak kaynakların sağlanması doğru bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Bu faaliyetler üç grupta toplanabilir[115]:

i) Küme kimliği oluşturma faaliyetleri

ii) Ortak projeler üretilmesine yönelik faaliyetler

iii) Ortak kaynak oluşturma faaliyetleri

Küme Kimliği Oluşturma Faaliyetleri: İlk olarak, küme katılımcıları arasında kümenin ne olduğunun anlaşılması ve kendilerinin küme kimliğini kabul etmeleri gerekmektedir[116]. Bu faaliyetlerin amacı, kümelenme kimliğinin

[113] Raines, 2000:16
[114] Raines, 2001b:16
[115] Raines, 2000:22
[116] Hansen, 2002:15

oluşturulması ve tarafların bir küme gibi düşünerek hareket etmelerini sağlamaya yönelik farkındalığın artırılmasıdır.

Aktörler arasında ağ yapılanmasının ve işbirliğinin geliştirilmesinde temel amaç ortak öğrenme süreçleri ile ***güven*** unsurunun oluşturulması olmalıdır. Bunun için görevli bir birim ya da kişi bulunmasına ihtiyaç vardır[117]. Küme kolaylaştırıcıları (*facilitator)* olarak adlandırılan ve küme içerisinde ortaklıkların ve ağ yapılarının oluşmasını, aktörlerin birlikte çalışmalarını, küme katılımcısı olarak kimliklerini benimsemelerini ve sosyal ortamlarla aktörlerin bir araya gelmesini sağlamakla görevli kişiler ya da kurumlar bulunmaktadır. Küme kolaylaştırıcıları için genelde program ya da proje bütçesinden ayrılacak bir miktar kaynak uygun maliyet olarak değerlendirilmektedir.[118] Bu görevi üstlenecek kişi ya da kurumların kümelenme tabanlı strateji geliştirme konusunda yeterli bilgi sahibi olmaları ve uygulanacak faaliyetleri geliştirecek ve yürütecek yeterlikte olmaları önem taşımaktadır.[119]

Politikanın özel sektör tarafından sahiplenilmesinde sektörde bilgi sahibi ve güvenilirliği olan bir aktörün yapıya kolaylaştırıcı olarak dâhil edilmesi uygun olmaktadır. Böylece proje düzeyinde uygulama açısından etkinlik sağlanmaktadır. Bu yapı, projenin idari prosedürleri, bütçe ayarlaması ve faaliyetlerin denetiminden de sorumlu olmaktadır.

Kolaylaştırıcılar, kümenin faaliyet alanına göre meslek odaları, sektör birlikleri, konuyla ilgili dernekler ya da kamu kurumları bünyesinde konuyla ilgili faaliyetlerde bulunan birimler olabilmektedir. Mümkün olduğu takdirde, kamu ve özel sektör temsilcilerinin bir araya gelmesi ile yeni bir yapı da kurulabilmektedir. Bazı uygulama örneklerinde kamu kaynağı kullanılarak özel şirketlerin kümelenme faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak üzere görevlendirildikleri de görülmektedir.[120]

2003 yılında dünya genelinde 238 kümelenmenin katılımı ile yapılan Global Kümelenme Girişimi Araştırması (*The Global Cluster Initiative Survey*) sonuçlarına göre kümelerin yüzde 89'unda bir küme kolaylaştırıcısı bulunmaktadır. Bu

[117] Ceglie and Dini,1999:14
[118] OECD, 2007:93
[119] Hansen, 2002:10
[120] Raines, 2000:27

kolaylaştırıcıların da yüzde 68'inin ayrı birer ofisleri bulunmaktadır. Ayrıca, küme kolaylaştırıcılarının yüzde 54'ü ilgili sanayinin içerisindeki temsilciler, yüzde 21'i kamu çalışanları ve yüzde 21'i de danışmanlardır. [121]

Diğer taraftan, Rekabet Konseyi (*Council on Competitiveness)* tarafından yayınlanan bir çalışmada[122] başarılı küme örgütlerinde bulunması gereken özellikler şu şekilde sıralanmıştır: Güçlü bir liderlik yapısı, faaliyetleri düzenleyecek ve yönetecek personel, ihtiyaç duyulan hizmetlerin temin edilmesi, müşterek projelerin desteklenmesi ve ağ yapılarının oluşumunun kolaylaştırılması.

Bu çalışmalardan da ortaya çıktığı üzere, kümenin rutin faaliyetlerini üstlenecek, idari prosedürleri takip edecek ve daha da önemlisi kümenin temsilini yapabilecek idari bir yapının küme içerisinde yer alması önemli başarı unsurlarından birisidir.

Küme aktörlerinin düzenli toplantılarla bir araya gelmesi kümelenmenin gelişmesinde önemli bir aşamadır. Küme kolaylaştırıcısı vasıtasıyla işletmeler ortak problemlerini belirleyerek bunlara yönelik çözümler geliştirebilmektedir. Küme aktörlerinin birbirlerine coğrafi olarak yakınlığı bu durumu kolaylaştıran önemli bir etkendir.[123] Küme katılımcılarının müşterek bir yapı olarak hareket etmeleri için birlikte fuarlara ya da ticari organizasyonlara katılmaları da faydalı olmaktadır. Yeni gelişen teknolojinin küme içerisinde yayılımının hızlandırılması amacıyla bilgilendirme seminerleri ile işletmelerin haberdar edilmesi gibi faaliyetler yapılabilmektedir. Bu safhada, oluşturulacak işbirliğinin tek seferli ve kısa dönemli değil, sürdürülebilir ve kolayca bir araya gelen doğal bir yapı şeklinde tasarlanması önemlidir.

Kümenin ürün ve hizmetlerinin görünürlüğünün artırılması amacıyla iletişim aracı olarak internet sayfası tasarımı, ortak ürün katoloğu hazırlanması ya da gazete/dergi yayınlanması teşvik edilebilmektedir. Böylece kümelenme imajının geliştirilmesi sağlanabilir. Bu imajın korunması amacıyla kümelenmede üretilen ürün ve hizmetlerin ortak bir markada birleştirilmesi faydalı olacaktır.

---

[121] Sölvell at all, 2003:41
[122] Council on Competitiveness 2007:13
[123] Raines, 2000: 23

İletişim platformu olarak internet sayfasının kullanımı çeşitli şekillerde olabilmektedir. Örneğin, küme internet sayfasında üreticilerin ellerindeki ürünleri, ihtisas alanları, iletişim adresleri, tedarikçi listesi, yeni iş imkanları, firmaların spesifik ürün itiyaçları gibi güncel bilgilere yer verilmesi firmaların iletişim imkanlarını artırabilmektedir.

Ayrıca, kümelenmelerde, katılımcılar arasında küme kimliği geliştirme ve bölgesel marka ve imaj oluşması sağlanırsa, toplu pazarlama uygulamaları ve yabancı yatırımcıların kümeye çekilmesi gibi faaliyetler kolaylaşmaktadır.

Bu faaliyetler ile piyasadaki fırsatların ortaya konulması, yapılacak tahminlerle işletmelerin yönlendirilmesi ve ortak hareket ederek nelerin elde edilebileceği gibi avantajların belirlenmesi, işbirliği sürecini hızlandıracaktır.[124]

Diğer taraftan, bireysel işletmelerin kendilerini bir grubun parçası olarak görmeleri, gelişmeleri ve yenilikleri uygulama konularında üzerlerinde baskı oluşturacak ve ortak hedeflerin başarılması noktasında çabalarını artıracaktır.[125]

Ortak projeler üretilmesine yönelik faaliyetler: Küme kimliği oluştuktan sonra burada yer alacak aktörler arasında mevcut ilişkilerin yoğunluğunu artırmak ve niteliğini geliştirmek amaçlanmaktadır.

İşletmeler arasında veya işletmelerle araştırma enstitüleri ve/veya eğitim kurumları arasında çeşitli ilişki ağları kurulmaktadır. İşletmeler arasında değer zincirinin bulunması halinde bu ilişkiler daha sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ilişkilerin tedarikçilerin geliştirilmesinde, ölçek ekonomisinin sağlanmasında, deneyim ve yeteneklerin paylaşılmasında, teknoloji transferi yapılmasında ve iş performansının geliştirilmesinde önemli faydaları bulunmaktadır.[126]

İşletmelerin rekabet avantajını geliştirecek ve yeni teknolojilere erişimi kolaylaştıracak Ar-Ge projelerinin hayata geçirilmesinde, üniversite, sanayi ve araştırma merkezleri arasındaki bağlantıların varlığı önemlidir. Ayrıca, küme kolaylaştırıcıları işletmelerin ihtiyaçları doğrultusunda farklı kurumlarla kümelenmenin iletişimini artırma konusunda da etkilidir.

[124] Hansen, 2002:15
[125] Ceglie and Dini, 1999:17
[126] Raines, 2000: 23

Ortak kaynak oluşturma faaliyetleri: Daha önce de değinildiği gibi kümelenme yaklaşımının temelinde bireysel olarak işletmelerin değil bir bütün olarak kümelenmenin rekabet avantajının artırılması yer almaktadır. Kümelenme destekleri ile bir bölgede yer alan işletmelerde, üniversitelerde, araştırma merkezlerinde oluşan bilginin, ihtisaslaşan işgücünün ve gelişen teknolojinin ortak rekabet avantajı çerçevesinde geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kümelenmelerde ortak kaynaklar genel olarak bireysel işletmeler için dışsal, küme için ise içsel faktördür. Ortak kaynaklar kapsamında; temel bilgilere erişim fırsatı, özel altyapı inşaası, mesleki eğitim sağlanması ve teknoloji transferi ile yeteneklerin geliştirilmesi başlıkları yer almaktadır.

Söz konusu ortak kaynaklar arasında yer alan bilgiye erişim fırsatının önemi daha önceki bölümlerde de vurgulanmıştır. Bu çerçevede, söz konusu bilginin kapsamı dâhilinde önümüzdeki döneme ilişkin piyasa eğilimleri, ihracat fırsatları, teknolojik gelişmeler olabilir. Kümelenmenin rekabet avantajını geliştirecek bu bilgilerin küme katılımcılarına ücretsiz ve sürekli olarak sunulması oldukça faydalıdır. Küme kolaylaştırıcıları temel güncel bilgilerin derlenmesini, yayılmasını ve gerekli ise eğitim seminerleri düzenlenmesi suretiyle küme içerisinde bilginin yayılmasını temin edebilmektedir.[127] Bu çalışmaların bir diğer şekli de detaylı analiz yapılması ile işletmelerin büyümeleri ve faaliyetlerini geliştirmeleri önündeki kısıtların ortaya çıkarılması olabilir.[128] Özellikle aile şirketi şeklindeki işletmeler arasında bu gibi kısıtların tespit edilmesinde güçlük yaşanmaktadır.

Kümeye bilgi sağlama görevi üstlenen yapılara bir örnek olarak İtalya'nın Emilia-Romagna bölgesinde kurulmuş olan Emilia-Romagna Tekstil Bilgi Merkezi'ni (CITER) vermek mümkündür. CITER özellikle örgü hazır giyim konusunda uzmanlaşmış olup, tekstil kümesine piyasa eğilimleri konusunda 6 aylık rapor hazırlamak, girdi fiyatları ve kalitesi, sektörde kullanılan makineler ve yeni gelişmeler hakkında bilgi sağlamak, tüketici tercihleri hakkında bilgi edinmek ve farklı moda merkezlerinden katolog temin edilmesi gibi hizmetler sunmaktadır.[129]

[127] Raines, 2000:25
[128] Ceglie and Dini, 1999:16
[129] Eraydın, 2002:35

Kümelenmelerde desteklenmesi gereken ortak kaynaklardan bir diğeri de altyapıdır**.** Altyapı, ulaşım altyapısı şeklinde genel olabileceği gibi bilim parkları kurulması, küme bünyesinde araştırma tesislerinin, yeni teknolojilerin test edilmesine ya da yeni ürünlerin tasarlanmasına yönelik merkezlerin kurulması şeklinde daha özel kapsamlı da olabilmektedir.

Kümelenmelerde, küme katılımcılarının yeteneklerinin geliştirilmesi açısından teknik ve mesleki eğitimler sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, araştırma faaliyetleri olan ve bunları ticarileştirmek isteyenler için de girişimcilik yönünde destek sağlanması mümkündür. Eğitim desteği sağlayacak yapılar küme içerisinde olabileceği gibi bu destek dışarıdan bu tür hizmeti sağlayacak olanlarla bağlantılar kurularak da temin edilebilmektedir.[130] Örneğin, turizm kümelerinin geliştirilmesine yönelik turizm meslek liseleri ile ya da mobilya kümesi için ilgili meslek okulları ile çalışılması mümkündür.

Bunun bir örneği olarak, Estonya'daki Tartu Yazılım Kümesindeki nitelikli personel eksikliği, kümenin büyümesinde ve gelişmesinde temel engel olarak belirlenmiştir. Mülakat yapılan işletmelerden çoğu yazılım geliştirici uygun eğitim ve öğretim programlarının eksikliğini temel sorun olarak belirtmiştir. Bu ihtiyacı gidermek için işletmelerin birbirlerinin çalışanlarını almaları yerine, uzun vadede eğitim programlarının oluşturularak işgücü arzının artırılmasının daha iyi bir çözüm olacağı düşünülmüştür. Böylece, Tartu Üniversitesi, Tartu Mesleki Eğitim Merkezi ve Tartu Bilim Parkı tarafından kısa, orta ve uzun dönemli olarak gerekli eğitim ve öğretim programlarının geliştirilmesi yönünde tedbirler geliştirilmiştir.[131]

Özetle, artan ilişki ağları, grup olma bilinci, ortak projeler ve kaynakların temini şeklinde ilerleyen kümelenme süreci ve bunu oluşturan diğer tüm alt faaliyetler uygulanan bölgede cazip bir ekonomik atmosfer oluşturmakta ve oluşan faydalardan daha fazla işletmenin yararlanabilmesi amacıyla kümeye dâhil olması beklenmektedir. Diğer taraftan, kümelenme destek modeli uygulanmasında hangi

[130] Raines, 2000:26
[131] Cluster Management Guide 2006:22 , Cluster Forum internet sayfası, http://www.clusterforum.org/downloads.php 25.03.2008 çevrimiçi

kurumların hangi sorumlulukları üstleneceği ve uygulamanın nasıl bir sistem dâhilinde olacağının açıkça belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

3.2.3 Değerlendirme Aşaması

Kümelenme yaklaşımı uzun vadeli etkileri olabilen ve bu yönü ile uygulama süresince izleme yapılması ve veri toplanmasına ihtiyaç duyulan bir uygulamadır.[132] Kümelenme yaklaşımı ile hedef alınan mekânsal ölçek, faaliyet alanı ve uygulanan tedbirler uygulama sonrası yapılacak değerlendirmenin özelliklerini değiştirmektedir. Ancak, mevcut veri setleri ve ekonomik göstergeler kullanılarak etkinin ölçülmesi ile sonuçlar daha anlamlı çıkmaktadır.

Daha önceki açıklamaların doğal bir sonucu olarak, kümelenme kavramının tanımlanmasında ve politikaların sınıflandırılmasında olduğu gibi kümelenme uygulamalarının sonrasında başarının değerlendirilmesinde de konunun uzmanları arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Kümelenmenin başarı faktörlerinin neler olacağına ilişkin belirli ölçütler bulunmamaktadır. Benzer politikalarda genelde bölgede istihdam oranında ve gelir düzeyinde artış ya da işletme düzeyinde verimlilik, ihracat artışı gibi iktisadi terimlerle ölçme yapılmaktadır. Ancak kümelenme modeli söz konusu olduğunda, aktörlerin bir araya gelerek ortak iş yapma kültürlerinin geliştirilmesi ya da aralarında ilişki ve etkileşim düzeylerinin artırılması gibi ölçülmesi oldukça zor olan sosyal sermaye oluşumu gibi yönleri de bulunmaktadır.

Genelde tüm politikaların değerlendirilmesinde ortaya çıkan, net ve brüt katkının ölçülmesi, politika uygulanmamış olsaydı durumun nasıl olacağının tespiti ya da politikadan doğrudan etkilenenlerin yanı sıra dolaylı olarak etkilenenler üzerindeki etkisinin analiz edilmesi gibi ortak sorunlarda kümelenme yaklaşımının etkisini ölçmek de oldukça zordur. [133]

Kümelenme faaliyetlerini üç yönden ölçmek mümkündür. İlki, uluslararası rekabet yani farklı bir yerdeki benzer alanda faaliyet gösteren kümeler ile kıyaslama yapılarak ölçüm yapmaktır. Burada önemli olan husus, doğru sektör ve bölgenin

[132] Hansen, 2002:23
[133] Raines, 2000:29

tespit edilerek kıyaslamanın yapılmasıdır. İkinci olarak küme içerisinde ağ oluşturma durumunun tespit edilmesidir. Burada küme katılımcılarının sayısı, küme katılımcıları arasındaki temas yoğunluğu ve ağ yapılanmasının niteliğini ölçmek mümkündür. Üçüncüsü rekabet avantajının ölçeğinde değişimin incelenmesidir. Burada, yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda rekabet avantajının önemindeki değişim analiz edilmektedir.[134]

Güven ve sosyal sermaye oluşumlarının ölçülmesinde ise anket çalışmaları ile ortak satınalma faaliyetleri, kurulan ortaklık sayıları ya da imzalanan ortak pazarlama anlaşmaları gibi rakamlar takip edilebilmektedir.[135]

3.3 Kümelenmelerin Desteklenmesi Açısından Kamunun ve Özel Sektörün Rolü

Kümelenmelerin ulusal ve yerel ekonomiler için yeni bir düşünme şekli olarak ortaya çıkmış olmasından hareketle, rekabet edebilirliğin geliştirilmesinde işletmelere, kamu kurumlarına ve diğer kurumlara yeni roller biçilmektedir. Bu kapsamda, kümelenmelerin desteklenmesi açısından kamu ve özel sektörün rollerinin incelenmesi önem taşımaktadır.

3.3.1 Kümelenmelerin Desteklenmesi Açısından Kamunun Rolü

Kümelenmelerin geliştirilmesinde kamunun temel rolü, işletmeleri çevreleyen iş ortamının ve girdi oluşumunun desteklenmesidir. Kümelenmelerin geliştirilmesinde özellikle ilk aşamalarda aktörler arası fikir birliğinin oluşması, altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi ve makro düzeyde kurumların desteğinin sağlanması konularında kamunun rol alması önem taşımaktadır. Kamu, kümelenmelerin oluşması ve mevcut olan kümelerin gelişmesi ve büyümesi için yönlendirici, hızlandırıcı ve destekleyici roller üstlenmelidir. Özellikle politika yapıcı kurumların kurumsal ve düzenleyici temel altyapıların sağlanması yönünde tedbir almaları ve potansiyel kümelenmelerin oluşması yönünde fırsatları takip ederek politikalarını buna göre şekillendirmeleri önem arz etmektedir.

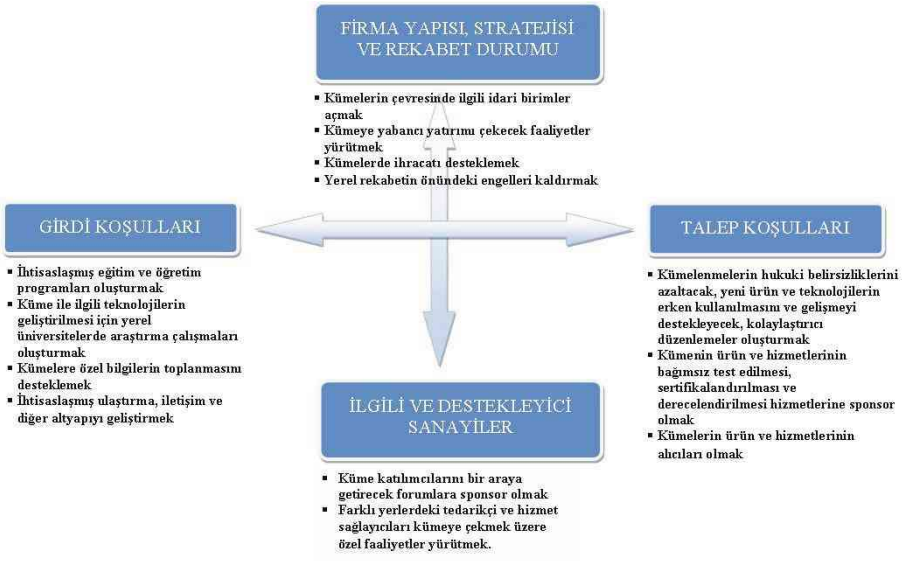
Diğer taraftan, ulusal düzeyde belirlenen politikalar yerel kümelenme süreçlerine uzak kalmamalıdır. Kamunun kümelenme inisiyatiflerine katılımı hem

[134] Raines, 2000:31
[135] Hansen, 2002:23

makro düzeyde belirlenen gündeme hem de mikro düzeyde yapılacak analiz ve önceliklendirmelere yönelik olmalıdır. Ulusal fonların yerelin rekabet gücünü artıracak doğrultuda altyapı, istihdam, eğitim destekleri gibi alanlara tahsis edilmesi ve bu alanlarda kullandırılmasında ilgili yerel birimlerin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmalıdır.

Bu çerçevede ulusal ve bölgesel düzeyde kamu kurumlarının ve politika yapıcıların kümelenmelere verebilecekleri destekler Elmas Modeli üzerinde Şekil 3.3'de özetlenmiştir.

Şekil 3.3. Kümelenmelerin Gelişmesinde Kamunun Rolü

Kaynak: Porter, 2000: 28

Şekilde de ortaya konulduğu üzere, kümelenmelerin geliştirilmesinde, eğitim ve öğretim, Ar-Ge yatırımları, mevzuatın kolaylaştırıcı olması, vergi politikası ve girişim sermayesine erişim imkânlarının artırılması gibi oldukça geniş çerçevede kamunun desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Daha önce bahsi geçen Global Kümelenme Girişimi Araştırmasına (*The Global Cluster Initiative Survey*) göre, kümelerde yürütülen faaliyetlerde kamudan beklentinin ne olduğuna ilişkin soruya yüzde 68 oranında altyapı temini, yüzde 64

oranında yasal düzenlemeler ve yüzde 59 oranında da kümelere bazı mali teşvik ve desteklerin temini şeklinde cevap verilmiştir.

3.3.2 Kümelenmelerin Desteklenmesi Açısından Özel Sektörün Rolü

Çalışmanın genelinde özel sektörün rolüne çeşitli şekillerde değinilmiştir. Bu bölümde işletmelere ve işletmelerin müşterek menfaatleri doğrultusunda hareket eden meslek kuruluşlarına düşen rollere kısaca değinilecektir.

3.3.2.1 İşletmeler

İşletmeler kümelenme faaliyetlerinin merkezinde bulunmaktadır. Bölgelerin rekabet güçlerinin artırılmasında işletmelere aktif rol düşmektedir. Yerelde ihtiyaç duyulan araştırma faaliyetleri ve mesleki eğitim ihtiyaçları gibi konularda işletmeler ilgili mercileri yönlendirici olmalıdır.

Kümelenme girişimlerinin başlatılmasında kamu kurumları düzenleyici ve destekleyici olurken; özel sektör öncü rol oynamaktadır. Sadece işletmelerin kümelenme girişimi başlatma çabaları zaman ve kaynak kısıtları nedeni ile yeterli sonuç veremese de, işletmelerin kümelenme çabalarına aktif olarak katılmaları önem taşımaktadır.[136]

Kümede bir ya da daha fazla büyük ölçekli işletme bulunabilir. Bu tip işletmeler başka işletmelerin kümelenmeye çekilmesinde, toplu faaliyetler için diğer işletmeleri organize etmede, bölge için faydalı olacak projelerin hayata geçirilmesinde önemli roller oynamaktadır[137]. Kümede yer alan büyük işletmeler, KOBİ'ler için de pazarlama kanalları, teknolojik yenilikler ve piyasa bilgileri gibi konularda yol gösterici olabilmektedir.

Girişimcilik kültürü ve yerleşik düzende değişiklik yapma kapasitesi yeniliği tetiklemektedir. Bu yüzden KOBİ'ler ve bireysel girişimcilik çabaları kümelenmelerin gelişmesinde dikkate alınmalıdır. Ayrıca, çalışma kültüründeki benzerlikler işletmelerin işbirliği yapmalarını kolaylaştırmaktadır[138].

---

[136] Andersson at all, 2004:88-89

[137] Porter, 2001:16

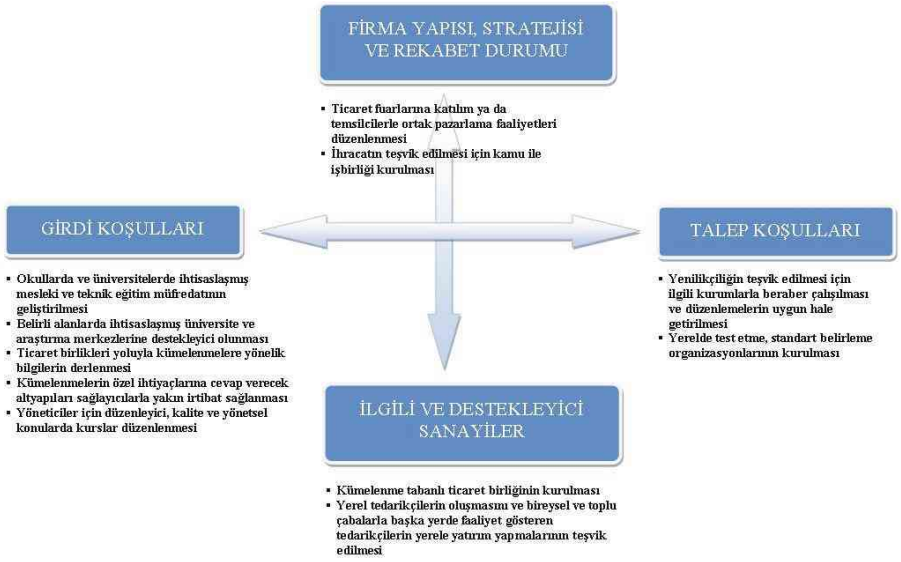
[138] Silikon Vadisindeki başarının temeli Fairchild Semiconductors isimli firmada çalışanların girişimcilikleri ile kendi işletmelerini kurmaları, birbirleriyle sıkı bir şekilde rekabet etmeleri ve aynı zamanda çeşitli şekilllerde işbirliği yapmalarına dayanmaktadır. Bu şirketler arasında Intel ve semi-conducter alanında Amerika'nın önde gelen 85 firması bulunmaktadır. (Andersson at all., 2004:89)

3.3.2.2 Birleştirici Rol Oynayan Kurumlar: Meslek Kuruluşları (Sanayi ve Ticaret Odaları, Meslek Birlikleri vb.)

Kümelenmenin faaliyet alanına göre birleştirici rol oynayan ticaret sanayi odaları ve meslek birlikleri, işletmeler ve diğer aktörler arası bağlantıların kurulması ve güçlendirilmesi rolünü üstlenmektedir. Bu yapılar; üyeleri arasından kümelenme faaliyetlerini başlatmak ve işletmeleri yönlendirmek gibi işlevleri daha kolay yürütmektedir. Özellikle kümelenmenin ilk aşamalarında liderlik yapmak ya da kolaylaştırıcı rol üstlenmek açısından bu yapılar önemlidir. Firmalar arasında sinerji ve görüş birliğinin sağlanmasında, kısa ve uzun vadeli hedeflerin belirlenmesinde ve diğer aktörlerin bir araya getirilmesinde birlikler ve odalar güvenilirlik açısından avantaj sunmaktadır.

Kümelenme girişimlerinin gelişmesi ve başarılı olması için çerçeveyi sunan Elmas Modeli'ndeki unsurlar üzerinde firmalar ve ticaret birlikleri, odalar gibi birleştirici rolü olan özel sektör birimlerinin sorumlulukları Şekil 3.4'de gösterilmektedir.

Şekil 3.4. Kümelenmelerin Gelişmesinde Özel Sektörün Rolü

Kaynak: Ketels, 2003:35

Öte yandan, kümelenme uygulamalarında alışılmışın dışında ve yüksek oranda özel sektörün katılımı ve sahiplenmesi beklenildiği için özel sektör ve kamu arasında azami ölçüde işbirliğinin sağlanmasına da özen gösterilmelidir.

3.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Bir ülkede ulusal veya bölgesel düzeyde farklı politikalarla kümelenmelerin desteklenmesi mümkündür. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, farklı politikaların birbirleri ile uyumlu olması gerektiğidir. Kümelenmenin uygulamada kapsamının geniş olması nedeniyle kümelenme yaklaşımının sanayi ve KOBİ politikası, bölgesel gelişme politikası ve bilim ve teknoloji politikasını kesen bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, kümelenme yaklaşımı ile farklı politika tedbirleri arasında stratejik bir koordinasyon sağlanarak, bu tedbirlere yeni bir yön verilmektedir. Böylece aynı hedef etrafında koordine olmuş özel sektör ve kamu temsilcilerinden oluşan ağ yapılanması ile politikalar daha etkin uygulanmaktadır.

Buraya kadar bahsi geçen kümelenme desteklerinden de anlaşılacağı üzere, gerek modellerin tanımlanmasında gerekse uygulanacak modellerin sınırlarının çizilmesinde kesin kurallar bulunmamaktadır. Kümelenmelerin desteklenmesinde oldukça farklı yaklaşımlar benimsenebilmektedir. Ulusal düzeyde uygulanacak modeller genelde sanayi politikasını, bilim ve teknoloji politikalarını ve bölgesel gelişme politikalarını aynı çatı altında toplamaktadır. Bununla birlikte, bölgesel düzeyde uygulanacak destek modellerinin kapsamı genelde KOBİ'ler arasında işbirliğinin ve Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesine odaklanmaktadır.

Bu çerçevede, kümelenme desteklerinde ortaya çıkan temel özelliklere bakıldığında, kümelenme yaklaşımı ile bireysel işletmelerin değil, işletme gruplarının ve ilgili diğer aktörler arası ağ yapılarının desteklenmesinin hedeflendiği görülmektedir. Uygulanacak tedbirler, bu grup içindeki bağlantıların güçlendirilmesi ve ihtiyaç duyulan özel altyapıların sağlanması ya da işgücü eğitimi verilmesi gibi ortak fayda yoluyla aktörlerin birlikte gelişmesini sağlamaya yöneliktir.

Kümelenme yaklaşımında yalnızca seçilmiş olan ağ yapıları hedef alınmaktadır. Bu itibarla, politika belirlenirken ilk olarak hangi kümelenmelerin destekleneceğine karar verilmesi gerekmektedir. Buradaki amaç, politika kapsamında

sunulacak kaynakların bölgenin yapısına göre azami faydanın elde edileceği düşünülen alanlara yönlendirilmesinin sağlanması olacağından, seçim buna göre yapılmalıdır. Özellikle, bölgesel düzeyde uygulanacak politikalar ile yerel ekonomilerin tüm ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışılması yerine, bölgesel ekonomik gelişmenin omurgası olması beklenen sektörlere odaklanılmalıdır.

Bu durumda, kümelenme yaklaşımının geleneksel sanayi politikalarından ayrıldığı noktanın, belirli sektörlerin rekabetten korunarak sübvanse edilmesi yerine kümelenmelerin ekonominin rekabet avantajının gelişmesi için azami önem taşıyan sektör, firma ya da değer zincirlerine yönelmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Kümelenme destekleri ile küme içerisinde yenilik yapma ve öğrenmenin önemi özellikle vurgulanmaktadır. Özel ağ yapılarının desteklenmesi ile oluşacak bilgi transferinin yoğunluğu ile yenilik sisteminin tamamının büyümesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada bahsedilen kümelenme yaklaşımının bir diğer özelliğinin de mevcut politika yaklaşımlarından uzaklaşmak ya da onları ikame etmek şeklinde değil, bu politikaların etkinliğinin artırılması amacıyla politikalara entegre edilmesi şeklinde uygulanması olduğu söylenebilir. Kümelenme yaklaşımı kullanılarak program ya da proje düzeyinde farklı tedbirlerin bir arada uygulanması sağlanmaktadır.

Kümelenmelerin farklı ekonomik aktörlere bağlı olduğu dikkate alındığında, kümelenme desteklerinin bir politika ağı içerisinde işlediği ve kümelenme desteğinin gerek tasarım gerekse uygulama aşamalarında belirli bir kuruma bağlı kalamayacağı görülmektedir. Bu bağlamda; etkili bir kümelenme destek çalışmasının ortak stratejik hedefler doğrultusunda bir araya gelen farklı kamu ve özel sektör aktörlerinin katılımı ile hayata geçebileceği anlaşılmaktadır.

4 ÜLKE ÖRNEKLERİ

Üçüncü bölümde ele alınmış olan kümelenme destekleme modelleri bu bölümde farklı ülkelerdeki uygulama örnekleri ile incelenecektir. İlk olarak idari yapısı ve büyüklüğü açısından Türkiye ile benzerlikler taşıyan Fransa örneği incelenecektir. İkinci olarak rekabet gücü sıralamasında üst sıralarda yer alan İsveç incelenecektir.

Fransa ve İsveç, kümelenmelerin geliştirilmesi yönünde başarılı uygulamalara imza atmış ülkelerdir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan 2007–2008 Küresel Rekabet Raporunda (*Global Competitiveness Report)* 131 ülke çeşitli göstergelere göre değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, rekabet gücü sıralamasında İsveç dördüncü sırada Fransa ise onsekizinci sırada yer almaktadır. Küme geliştirme durumunun değerlendirildiği göstergede ise İsveç onsekizinci sırada Fransa ise, yirmiyedinci sırada yer almaktadır. Söz konusu raporda Türkiye rekabet gücü sıralamasında 53. ve küme geliştirme sıralamasında 46. sırada yer almaktadır. Rekabet gücünde ilk on sırada ise sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Danimarka, İsveç, Almanya, Finlandiya, Singapur, Japonya, İngiltere ve Hollanda bulunmaktadır.[139]

İsveç ve Fransa örneklerinin seçilmesinde çalışmanın amacı doğrultusunda ülkemizde uygulanabilecek bir kümelenme destekleme modeli geliştirilmesine ilişkin çıkarımlarda bulunabilecek nitelikte uygulama örneklerine sahip olmaları etkili olmuştur. Bu iki ülkede de ülkemize benzer şekilde, KOBİ'lerin desteklenmesi, bölgesel gelişme politikalarının uygulanması ile bilim ve teknoloji politikasının yürütülmesi gibi kümelenme yaklaşımını destekleyebilecek faaliyetler farklı kurumlar bünyesinde yürütülmektedir. Kümelenmelerin desteklenmesi sürecinde bu kurumların ortak hareket etmiş olmaları önemli bir tecrübe olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, kümelenme uygulamalarının bölgesel gelişme politika aracı olarak ele alınmış olması dolayısıyla, bu yönde geliştirilen programların detaylı incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda, uygulanan kümelenme destek

[139] World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2007-2008

programlarının her safhasında yürütülen faaliyet ve programların bölgesel gelişme politikalarındaki yerleri değerlendirilmiş ve ülkemiz için geliştirilecek destek modeline ilişkin bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

Diğer taraftan bu iki ülkedeki kümelenme destek programları incelendiğinde Fransa'da 1,5 milyar Avro gibi oldukça büyük miktarda bir kaynağa karşılık İsveç'te en büyüğü 75 milyon Avro gibi daha mütevazı bir bütçe ile kümelenmelerin destekleniyor olması bir tezat gibi anlaşılabilir. Ancak bu iki örnek bizlere kümelenme yaklaşımını her ülkenin kendi koşullarınca yorumladığını ve anlamlandırdığını ve tıpkı kümelenme tanımlamalarında olduğu gibi kümelenmeye verilecek mali desteklerde de genel kabul görmüş ölçütlerin bulunmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

4.1 Fransa[140]

Fransa'da uygulanan bölgesel gelişme politikalarının temel amacı uzun süre boyunca üretim ve istihdamın ülke genelinde dengeli dağılımını sağlamak olmuştur. Özellikle Fransa'nın görece geri kalmış yerleri olan batı ve merkez bölgeleri ile gelişmiş bölgeler olan başkent ve çevresi arasındaki farkın kapatılmasına odaklanılmıştır. Bunun için teşviğe dayalı planlama yaklaşımı yerine, dezavantajlı bölgelere altyapı yatırımı yapılması ve mali kaynakların bölgeler arası dağılımının belirlenmesi şeklinde yönlendirici bir yaklaşım benimsenmiştir. Bölgesel planlama ulusal planların bir parçası olmuş ve ulusal strateji 1960'lardan itibaren Fransa Mekânsal Planlama Ajansı (DATAR)[141] tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Merkezi yönetim politika kararlarını alırken yerel birimler merkezin uygulamadaki aracısı durumunda olmuştur. Diğer taraftan, 1982'den itibaren bölgesel ve yerel birimlerin karar almada daha etkin rol almalarını sağlayacak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

[140] Bu bölüm OECD 2006 ve OECD 2007 temel alınarak hazırlanmıştır.

[141] DATAR, 1960'lardan itibaren Fransa'da merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikalarını şekillendiren ajanstır. Ajansın farklı düzeylerdeki kurumları koordine eden bir rolü vardır. Ekim 2005'de ismi rekabet edebilirlik terimini de içerecek şekilde DIACT (Interministerial Delegation for Land Planning and Competitiveness of the Territories) olarak değişmiştir. Kurulduğunda Başbakanlığa bağlı olarak çalışan ajans, hükümet öncelikleri doğrultusunda farklı bakanlıklar ile ilişkili çalışmış olup, 2005 yılından itibaren de İçişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmaktadır.

Geçtiğimiz yirmi yılda bölgesel politika yaklaşımlarındaki değişikliklerin paralelinde Fransa bölgesel gelişme politikasında da bazı değişiklikler olmuştur. Sosyo-ekonomik koşulların 1980'lerden farklı olması ekonomik faaliyetlerde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Fransa'da 1999'dan ve yoğunluklu olarak 2002'den sonra bölgesel gelişme politikasına rekabet edebilirlik boyutu da eklenmiştir. Hazırlanan pek çok çalışmada rekabet edebilirlik faktörlerinin yoğunlukla bölgesel düzeyde olduğu, gelişme ve istihdam için bölgesel düzeyde önlem almanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Günümüz bölgesel gelişme politikası, ekonomik gelişmeye odaklanarak bölgesel düzeyde projelere destek sağlamaktadır. Pek çok ülkede bölgesel gelişme politikası bölgelerin potansiyellerini harekete geçirmeyi ve rekabet güçlerini artırmayı hedeflemektedir. Fransa da bu gelişmeler doğrultusunda stratejisini değiştirmiştir. Bu çerçevede, bölgesel rekabet edebilirliği teşvik edecek politikalar geliştirilmiştir. Bu kapsamda, bir sonraki bölümde anlatılacak olan iki farklı kümelenme programı Fransa bölgesel gelişme politikasının önemli yapıtaşlarını oluşturmaktadır.

4.1.1 Bölgesel Rekabet Edebilirlik Politikası ve Kümelenme Programları

1990'lardan önce Fransa'da uygulanan sanayi politikalarında, bir işletmenin uluslararası düzeyde rekabet edebilir konuma gelmesi için ulusal düzeyde öncü bir firma (*national champions)* olması gerektiği düşünülmüş ve öncelik her zaman büyük ölçekli işletmelere verilmiştir. Bu yüzden sanayi stratejileri, bölgeler arasında dengenin sağlanması için büyük işletmelerin az gelişmiş bölgelerde kurulmasını yönlendirmiştir.

Fransa'da firmalar arası ve işletme, üniversite ve araştırma enstitüleri arasındaki işbirliğinin düşük seviyede olması nedeniyle çeşitli girişimlerle bu ilişkilerin güçlendirilmesine çalışılmış ancak bu girişimler mekânsal ve sektörel olarak yoğunlaşmamış olduğundan somut sonuçlar alınamamıştır.

1998'den itibaren kümelenmelerin etkinleştirilmesi yönünde daha somut adımlar atılmış, KOBİ'ler arası ağ yapılarını ve KOBİ kümelenmelerini destekleyen bir program uygulanmaya başlanmıştır. Bu program geleneksel sektörlerde faaliyet

gösteren firmalara odaklanmış; ulusal ve bölgesel rekabet edebilirliği sürükleyecek farklı bir kümelenme programı ve tamamlayıcı politikalarla da desteklenmiştir.

Program başlamadan önce DATAR tarafından yaptırılan bir küme haritalama çalışması ile ülke genelinde 144 adet mevcut bölgesel kümelenme ve 82 adet gelişmekte olan kümelenme tanımlanmıştır. Bu kümelenmelerin tanımlanmasında KOBİ'lerin yerelde yoğunlaşması, KOBİ'lerin bir ya da birkaç alanda faaliyet gösteriyor olması, firmaların rekabet ve işbirliği halinde olması, yerelde iş hizmetleri ya da Ar-Ge gibi ilgili faaliyetlerin bulunması ve aktörlerin ortak kültürü paylaşıyor olması dikkate alınmıştır[142].

4.1.1.1 Yerel Üretim Sistemleri Programı

DATAR Yerel Üretim Sistemleri (*local production systems)* tanımını şu şekilde yapmıştır[143];

> *"Bir bölgede yerleşmiş ve genel olarak bir istihdam sahasına karşılık gelen üretken organizasyondur. Bu organizasyon, mevcut işler için kendi aralarında işbölümü olan (üretim ya da hizmet merkezi, vb) ve benzer ya da tamamlayıcı faaliyetler yürüten üretken kuruluşlar arasındaki ağ yapılanması şeklinde faaliyet gösterir."*

YÜS programıyla geleneksel sektörlerdeki işletmeler arasında kümelenme ve işbirliğinin artırılması ve yerelde yüksek katma değerli ve Ar-Ge yoğun alanlarda kamu kurumları, özel araştırma ve eğitim sistemleri arasında daha güçlü bağların ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Böylece yerelde sinerji oluşumu ve bilgi değişiminin sağlanması amaçlanmıştır.

YÜS programı ile mevcut yerel üretim sistemlerinin belirlenerek ortak faaliyetleri için bu sistemlere destek verilmesi öngörülmüştür. Program ile yeni üretim sistemlerinin oluşturulması yerine mevcut sistemler bünyesindeki işbirliğinin geliştirilmesi ve sistemlerin işleyişinin etkinleştirilmesi öncelik alanı olmuştur.

YÜS programının çalışmanın üçüncü bölümünde anlatılmış olan kümelenme destek modeli çeşitlerinden KOBİ ağ yapılanması modelinin ulusal ölçekte desteklenmesi şeklinde uygulandığı söylenebilir.

---

[142] Europen Commisson, 2002:22-24
[143] Local Production System Club, http://www.districts-industriels.com/uk_definition.php, 07.03.2007

Teklif Çağrısı

Fransa'da uygulanan bu programda kümelenmelerin kendi ihtiyaçlarını belirlemeleri ve bunları hazırlayacakları iş planı dahilinde proje olarak sunmaları istenmiştir. Bunun için DATAR tarafından 1998 ve 1999 yıllarında iki ayrı proje teklif çağrısı yayınlanmıştır. Bu teklif çağrılarının amacı: [144]

- YÜS'lerin tanımlanması ve teşvik edilmesi
- YÜS'lerin bölgesel ekonomik gelişme aracı olarak kullanılmasında yerel aktörlerin bilinç düzeylerinin artırılması
- YÜS'lerin uygulamadaki zorluklarının ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması

olarak belirtilmiştir.

Uygunluk Kriterleri:

Proje teklif çağrılarında temel uygunluk kriteri coğrafi yoğunlaşmadır. Bunun dışında diğer kriterler[145] şu şekilde belirlenmiştir;

- İlgili bölgede firmalar arası yoğun ağ yapılarının ve bağlantıların olması
- Firmalar arası etkileşimi hızlandıracak bir ya da daha fazla küme kolaylaştırıcısının bulunması
- Uygulayıcıların işletmeler arası etkileşimi teşvik edebilecek nitelikte olması

1998 ve 1999 yıllarında ilan edilen teklif çağrılarına toplam 180 başvuru gelmiştir. Bunlardan **96** başvuru resmi yerel üretim sistemi olarak seçilmiştir. Seçim DATAR tarafından ve başvuruda sunulan iş planı dikkate alınarak yapılmıştır[146].

Programda, firmaların ve ilgili aktörlerin ortak bir proje ya da çalışma için organize olmaları ve birlikte çalışmaları beklenmiştir. Seçilen projelerin yürütülmesinden sorumlu olan kişiler ve kurumlar projelerini uygulamak üzere kamu fonlarını kullanmışlardır. Programda bir üniversite ya da araştırma enstitüsü ile

[144] European Commission; Final Report of the Expert Group on Enterpise Clusters and Networks: 41
[145] OECD, 2007:191
[146] OECD, 2007:191

beraber çalışılması teşvik edilmiş ancak fon almak için bir şart olarak tanımlanmamıştır. Fonlar genelde aktörleri bir araya getirmek için; iletişim, pazarlama, piyasa takibi, denetim, internet sayfası oluşturma, insan kaynakları ve dar kapsamda ticari girişimler ve yenilik gibi yönetim maliyetlerine yöneliktir.

Bütçe:

Programın, 96 proje için eş finansman dışında toplam bütçesi 3,6 milyon Avro'dur. Kümelenme başına yıllık ortalama azami 40.000 Avro bütçe tahsis edilmiştir.

Programa Katılım Düzeyi:

YÜS programında sunulan başvurularda her bir sistem yaklaşık olarak 100 KOBİ'den oluşmaktadır. Ancak işbirliği sürecine aktif katılım genelde 30-40 işletme ile sınırlı kalmıştır.

Programın Değerlendirilmesi:

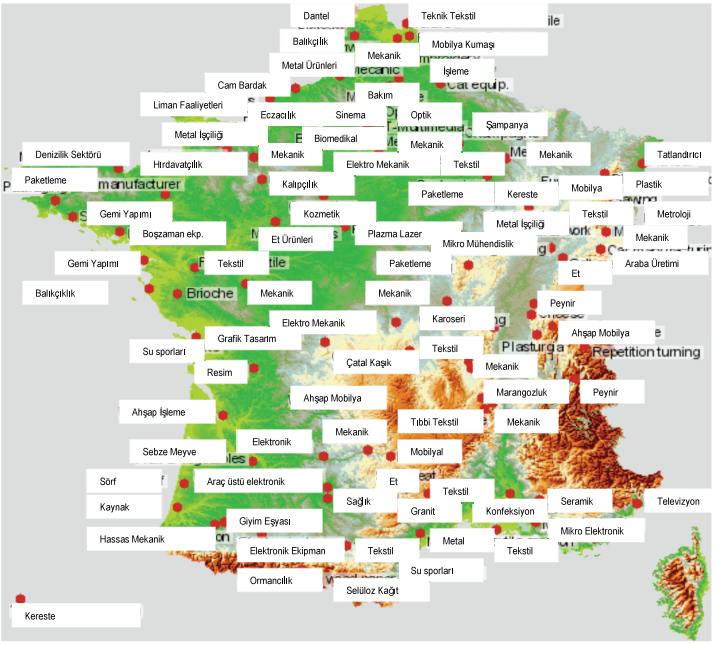
1993-2001 yılları arasında istihdam yaratma oranı eşdeğer sektörlerde yüzde 5,7 iken YÜS'lerde yüzde 9 olmuştur. Ulusal sanayi performansı ile kıyaslandığında YÜS'lerdeki işletmelerin yüzde 78'i istihdam yönünden dinamik işletme olarak değerlendirilmiştir.

Sürdürülebilirlik:

Yerelde oluşan bu canlılığın sürdürülebilmesi için DIACT (Fransa Bakanlıklar Arası Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve Mekânsal Planlama Kurumu) yerel üretim sistemlerinde işbirliğinin ve yeni projelerin mali olarak desteklenmesi yönündeki politikasına devam etmiştir. Aynı şekilde Ulusal Bölgesel Planlama Fonu ile bölgesel yönetişimin gelişmesine, firmaların ve firmaların oluşturdukları birliklerin görünürlüklerinin artırılmasına ve yerelde lider girişimlerin oluşmasına katkı verilmiştir. Uygulanan politikalar ile YÜS'lerin etkinliğini artırmak için kümelenmelerin rekabet avantajını artıracak ortak mal ve hizmetler üretilmesine önem verilmiştir. Bu yüzden yeni girişimler ile proje teklif çağrılarında sağlanmış olan bağların güçlendirilmesine yönelik olarak eğitimlerin, girişimciliğin ya da ihracat artışının desteklenmesi hedef alınmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, program kapsamında seçilen 96 projenin belirli bölgelerde yoğunlaşmayarak ülke geneline yayılmış olması olumlu bir sonuçtur. Harita 4.1'de seçilen YÜS'ler gösterilmektedir.

Harita 4.1 . Fransa Yerel Üretim Sistemleri

Kaynak: Local Production Systems Club, http://www.districts-industriels.com/uk_carte_spl.php, 09.03.2008

YÜS programı uygulanmaya başlandığında çok iddialı bir proje olarak dikkat çekmese de, program ile ilgili olarak DATAR tarafından yapılan değerlendirmede özellikle kamu kurumları ile işletmeler arasında güçlü işbirlikleri kurulduğu tespit edilmiş ve programın genel olarak amacına ulaştığı görülmüştür. Yerel birimlerin ve işletmelerin karar alma sürecinde aktif rol almaları teşvik edilmiştir. Yapılan proje başvuruları bölgesel düzeyde yerel üretim sistemi yaklaşımının halihazırda gelişmekte olduğunu ortaya koymuştur.

Toplamda 5000'den fazla işletmeyi ve 150.000'den fazla çalışanı içerisine alan yerel üretim sistemleri için gönüllülük esaslı Fransa Sanayi Bölgeleri Klubü (*The French Industrial Districts Club)* kurulmuştur. Bu klübün amacı YÜS'ler arası

bilgi paylaşımını artırmak, üyeler arası ortaklıklar geliştirmek ve Fransa'daki diğer ağ girişimlerini desteklemektir.[147]

Bu programın bir diğer özelliği 2005 yılında uygulamaya geçmiş olan rekabet odakları (*poles of competitiveness)* programının temelini oluşturmasıdır.

4.1.1.2 Rekabet Odakları Programı

Fransa Bakanlıklararası Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve Kalkınma Komitesi (CIACT-*Inter-ministerial Agency for Regional Competitiveness and Development*), 2002 yılı Aralık ayında yeni bir rekabet politikası izlenmesi yönünde karar almıştır. Bunu takiben, 2004 yılında DATAR tarafından bölgesel tabanlı bir sanayi politikası ile rekabet odakları oluşturulması öngörülmüştür. Bunu izleyen ve 2004 yılında Başbakanlığa sunulmak üzere hazırlanan bir raporda büyüme ekosistemleri (*ecosystems of growth)* yaklaşımı ile yenilikçiliğin ve sektörler arası işbirliğinin önemi olmak üzere iki temel konunun altı çizilmiştir.

2005 yılında program kapsamındaki teklif çağrılarından sonra yayınlanmış olan Yeni Sanayi Politikasına Doğru (*Towards a New Industrial Policy)* isimli raporda da Fransa'nın düşük teknolojili sanayilere fazla yoğunlaştığı ve daha yüksek teknolojilere geçişin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Programın amacı:

2005 yılında başlatılan Rekabet Odakları (RO) (*Poles de Competitive)* programı ile yenilikçi ve uluslararası düzeyde Fransa'nın rekabet edebilirliğini artıracak kümelenmelerin belirlenmesi ve desteklenmesi amaçlanmıştır.

DATAR tarafından "*rekabet odağı*" isminin verileceği potansiyel kümelenmeler için şu şekilde bir tanımlama yapılmıştır[148].

> *"Rekabet Odakları, belirli bir coğrafi alanda, ortak projeler çerçevesinde sinerji yaratan şirket ve merkezler ile kamu araştırma birimlerinin kombinasyonudur. Bu ortaklık belirli bir piyasa, teknolojik alan ve ilgili bilim adamları ile örgütlenmiştir ve rekabet edebilirliğe ve uluslararası farkedilebilirliğe ulaşmak için belirli bir düzeye ulaşmak zorundadır."*

[147] OECD,2007:192
[148] Local Production Systems Club, http://www.districts-industriels.com/uk_theme.php?id=30 07.03.2007

Uygulanacak program ile Fransa'daki işletmelerin performansının artırılması ve özellikle firmalar, araştırma merkezleri ve yüksek öğrenim kurumları arasındaki üçlü ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Seçilen kümeler ile beraber bu kümelerin içinde bulundukları bölgelerin de gelişmesine önem verilmiştir. Bu kümelenme desteği ile üniversite-sanayi işbirliğinin normal seyrinden daha hızlı gelişmesinin sağlanması öngörülmüştür.

RO programının hedef kitlesi; işletmelerin, yüksek öğretim kurumlarının ve araştırma enstitülerinin ortaklık anlayışı ile bir arada olduğu ve uluslararası düzeyde rekabet gücü olan kümelenmelerdir. Program tasarlandığında 10-15 kadar uluslararası düzeyde ve büyüme potansiyeli yüksek olan kümelenmenin desteklenmesi öngörülmüştür.

Teklif Çağrısı:

Bu programda da YÜS programında olduğu gibi potansiyel rekabet odaklarının bir araya gelerek projelerini sunmaları istenmiştir. Program kapsamında teklif çağrıları DIACT ve Ekonomi, Finans ve Sanayi Bakanlığının İşletmeler Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilmiştir. Değerlendirme komitesi ağırlıklı olarak kamu çalışanlarından oluşturulmuştur. 2004'te ilan edilen teklif çağrılarına 105 adet başvuru yapılmıştır. Başvurularda kümelenme ve işbirliği yaklaşımının olmasına özel önem verilmiştir.

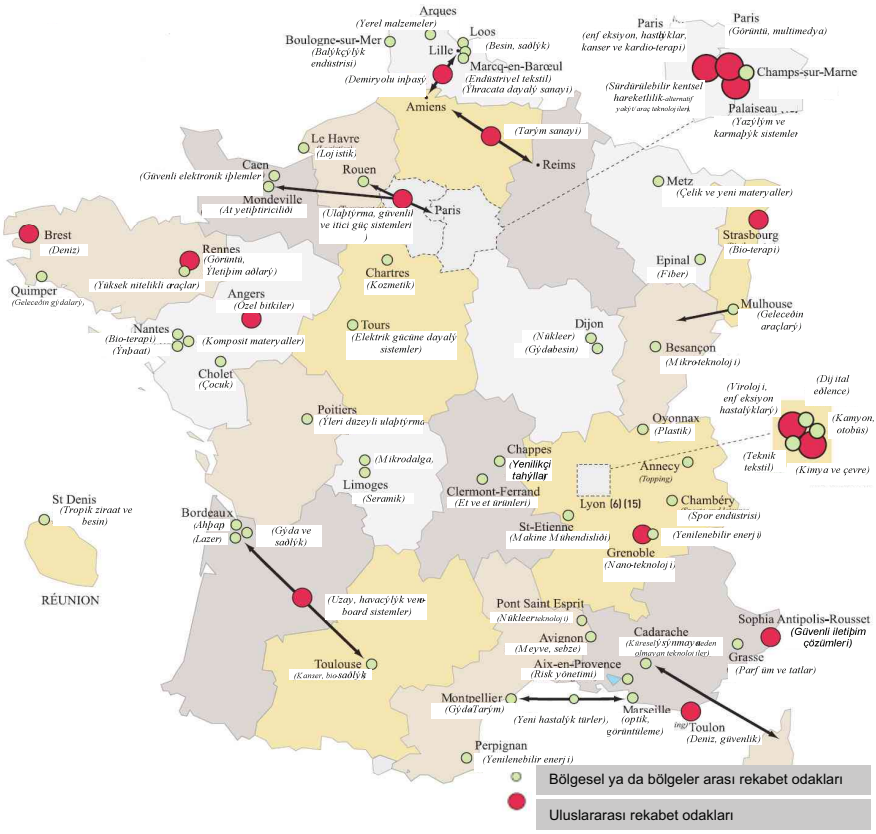
Değerlendirmede şu kriterler dikkate alınmıştır[149]:

- Kümelenmelerin ekonomik gelişme stratejilerine katkısı
- Kümelenmenin uluslararası düzeyde fark edilebilirliği ve Ar-Ge ve teknoloji alanında hızlı büyüme potansiyeli
- Kümelenme tarafından önerilen kamu/özel sektör ortaklık düzeyi ve bu ortaklığın tutarlı bir strateji etrafında olması
- Yeni ve yüksek değerli ürünleri ortaya koyacak Ar-Ge projelerinin kalitesi

[149] Deutschland Networking for Innovation, www.kompetenznetze.de/navi/en/root,did=124020.htm 20.02.2008

Temmuz 2005'de yapılan nihai seçimlerde, toplam 15 uluslararası, 15 bölgeler arası ve 37 bölgesel nitelikte kümelenme seçilmiştir.[150] Harita 4.2.'de seçilen *rekabet odakları* gösterilmektedir. Program bölgesel bir yaklaşımla tasarlanmamış ancak seçilen toplam 52 bölgesel ya da bölgeler arası düzeyde kümelenme ile program bölgesel gelişme politikasının önemli bir parçası haline gelmiştir.

Harita 4.2. Fransa Rekabet Odakları

Kaynak: DIACT 2007, Kara'dan, 2008:104

Programın başlangıcında planlananın aksine, ağırlıklı olarak bölgesel düzeyde kümelenmenin seçimi, rekabet edebilirliğin ve yenilikçiğin geliştirilmesi için uygulanacak projelerde ulusal ölçekten çok bölgesel ölçekte sanayi kümelerine

[150] OECD: 2007,184

odaklanıldığını ve ülke genelindeki güçlü görülen kümelenmelerin neredeyse tamamının programa dahil olduğunu göstermektedir. Nitekim, seçilen odakların tamamı yüksek teknolojili kümelenmeler değildir. Buradan Fransa'da uygulanan bu programın bölgesel gelişme politikasını, yenilikçilik politikası ile sanayi politikasını bir arada ele aldığı anlaşılmaktadır.

Rekabet odakları programı üçüncü bölümde ele alınan kümelenme destek modellerinden ulusal düzeyde kümelenme desteği ve yenilikçilik odaklı üniversite-sanayi işbirliği modeli şeklinde tasarlanmış ancak programın uygulanmasında KOBİ ağ yapılanması modeline de yer verilmiştir.

Kümelenme katılımcılarının çoğu daha önce belli ölçüde birlikte iş yapabilen gruplar olmakla birlikte aralarında resmi ilişki ağları bulunmamaktadır. 105 başvurudan 25'i daha önceki YÜS programında yer alan sistemler olup, bunların 21 tanesi rekabet odağı olarak seçilmiştir. Daha önce yerel üretim sistemi olarak desteklenen yapıların kısa süre sonra rekabet odağı olarak kabul edilmiş olması YÜS programının RO programı için temel teşkil ettiğinin göstergesidir.

Programın Bütçesi

Başlangıçta seçilmesi planlanan 10–15 küme için toplam 750 milyon Avro ve kümelenme başına yıllık 16,7'den 25 milyon Avroya kadar mali destek tahsis edilmesi planlanmıştır. Ancak; 67 kümenin seçilmesi ile bu kaynak 1,5 milyar Avro[151]'ya çıkarılmıştır. Bütçenin yüzde 80'inin uluslararası nitelikte olan 15 odağa tahsis edilmesi öngörülmüştür. Yani, uluslararası düzeyde rekabet gücü olan kümelerin işbirliği içeren Ar-Ge projelerine eşfinansman dışında yıllık 26,7 milyon Avro tahsis edilmesi öngörülmüştür. Bölgesel ve bölgeler arası kümeler için küme başına yıllık 1,9 milyon Avro ayrılacaktır. Bu tutarlar gösterge niteliğinde olup, finansman süreci 2006'da başlamıştır ve odakların uygulayacakları projelerdeki taleplerine göre değişebilecektir. Bu projelere AB (Avrupa Birliği) fonlarından, bölgesel desteklerden ve yerel idarelerden de ilave katkılar olması beklenmektedir.

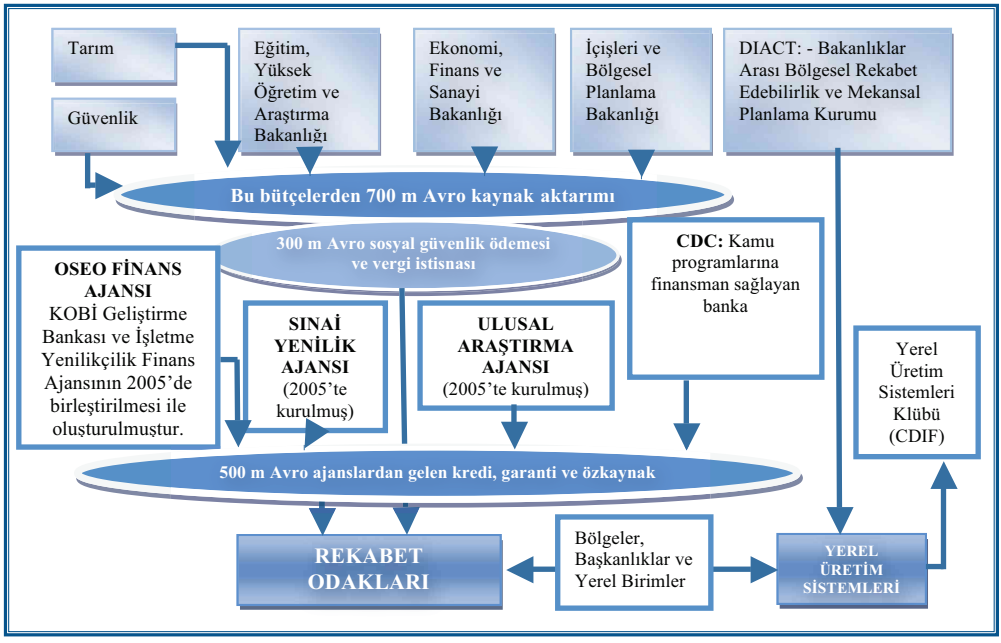
[151] Bu tutarın 300 milyon Avrosu bazı vergi istisnaları ve sosyal güvenlik ödemelerinden, 700 milyon Avrosu çeşitli bakanlıkların bütçelerinden sağlanacak fonlardan ve 500 milyon Avrosu ise bazı ajanslardan öncelikli finans aracı olarak temin edilecektir. Bu ajanslar OSEO Finans Ajansı (KOBİ Geliştirme Bankası ve Yenilik Finans Ajansının birleşmesi ile oluşmuş) kamu programlarına finansman sağlayan banka CDC, Sınai Yenilik Ajansı ve Ulusal Araştırma Ajansıdır.

Ancak eş-finansman için belirlenmiş kurallar yoktur. Ayrıca, 3 yıllık programda odakların yönetimi için de 11 milyon Avro tutarında kaynak tahsis edilmiş durumdadır.

Rekabet odakları programının bütçesi oldukça fazladır. Bazı kıyaslamalar yapılırsa, Sınai Yenilik Ajansının yıllık bütçesinin 1 milyar Avro, merkezi hükümet ile bölgeler arasında imzalanan bölgesel gelişme sözleşmelerinin bütçesinin 2,8 milyar Avro ve DIACT'ın yıllık bütçesinin yaklaşık 300 milyon Avro olduğu dikkate alındığında rekabet odaklarına tahsis edilen bütçenin büyüklüğü açıkça ortaya çıkmaktadır.

Rekabet odakları programına ilişkin politik katılım 1998'den itibaren uygulanmakta olan YÜS programına göre oldukça yüksektir. Farklı aktörleri politika etrafında birleştiren programın yönetim çerçevesi Şekil 4.1'de gösterilmektedir.

Şekil 4.1. Fransa'da Uygulanan Kümelenme Programlarının Yönetim Çerçevesi

Kaynak: OECD 2006:29

Şekil 4.1'de RO programının yönetim çerçevesi incelendiğinde farklı roller üstlenmiş merkezi kurumların (Eğitim, Maliye, Sanayi ve İçişleri Bakanlıkları),

ajansların (KOBİ Finans Ajansı, Yenilik Ajansı, Araştırma Ajansı) ve kamu programlarına finansman sağlayan bir bankanın kümelenme programı çerçevesinde birleşmiş olması programın arkasındaki politik desteği de ortaya koymaktadır. Bu programda olduğu gibi çok sayıda kurumun dâhil olduğu programlarda faydalanıcıların farklı talepler için farklı kurumlarla muhatap olmak zorunda kalmaları sorun yaratmıştır. Bu nedenle, farklı bakanlıklar ve ajanslardan gelecek fonların ve tüm sürecin tek elden yönetilmesi kararlaştırılmış ve süreci Ekonomi, Finans ve Sanayi Bakanlığı İşletmeler Genel Müdürlüğü yönetmiştir. Böylece program faydalanıcılarının talepleri için sadece bu Genel Müdürlükle irtibata geçmeleri sağlanmıştır.

Rekabet Odaklarına Katılım Düzeyi

Kümelenmelerde yer alan her bir aktörün farklı beklentileri ile ortak hedefler etrafında toplanmaları yoluyla bu *odaklar* bir araya gelmektedir. Her bir *odaktaki* işletme sayısı, birkaç tane büyük ölçekli işletmeden yüzlerce KOBİ'ye kadar değişebilmektedir. Yapılan başvurularda genelde üç ya da dört **eğitim kurumu** ve **araştırma enstitüsüne** yer verilmiştir. Büyük işletmeler genelde kümelenmelerin dayanak noktası olarak görülmekte ve süreçte belirli bir ölçüde kontrolleri olmaktadır.

Rekabet Odaklarında Kurumsal Yapılanma ve Yönetişim

Proje başvurularında işletmelerin, araştırma enstitülerinin ve üniversitelerin resmi olarak birlikte çalışmaları temel koşul olarak belirlenmiştir. Her odaktaki mevcut işbirliği durumu değişmektedir. Örneğin; bazılarının bir öneri sunmak için bir araya gelmeleri uzun zaman almıştır. Ancak bazı kümelenmeler daha önce uygulanan YÜS programı kapsamında resmen örgütlenmiş olduklarından bünyelerine büyük işletmeleri dâhil etmek suretiyle odak haline gelmişlerdir. Her bir odağın yönetim yapısında bazı kamu ve özel sektör aktörlerinin katılımı zorunlu kılınmıştır. Bölgesel yönetimler, potansiyel odakları programa başvuru yapmaları konusunda desteklemiş ve finansmana da katkı vermişlerdir.

Her odakta ilk aşamada kar amacı gütmeyen bir yönetim yapısı oluşturulmuştur. Bu yapılar programlar için tasarlanmış olup; finans komitesi, bilim komitesi, strateji komitesi gibi bazı gözetim yapıları kurulmuştur. Bu yönetim yapısı

yerel ve bölgesel idarelerin yetkilileri, işletmelerin temsilcileri ve ilgili diğer uzmanlardan oluşmaktadır. DIACT odaklar arasında bilgi paylaşımını artırmak üzere bir ulusal kulüp kurulması ve bunların başına da bir iş adamının getirilmesini öngörmektedir.

Program kapsamında belirlenen odaklar etrafında özel Ar-Ge alanları kurulması yönünde bir düzenleme yapılmıştır. Onaylanan projeler içerisinde yer alan ve Ar-Ge alanlarında yerleşik ve işbirliği halinde olan işletmeler bazı sosyal ve mali muafiyetlerden faydalanabilmektedir[152]. Bu özel alanlar kümelenmelerin etrafında olan işletmelerin ve araştırma merkezlerinin dağılımına göre belirlenmiştir. Alanların sınırları ise kümelenmelerin temsilcileri ile merkezi ve yerel kurumların temsilcileri tarafından belirlenmiştir.

Programın Değerlendirilmesi:

Odak seçimleri Temmuz 2005'de yapılmış ve sözleşmeler 2006 yılı başında imzalanmıştır. Program, 2006-2008 dönemini kapsamaktadır. Programın uygulanması sürecinde yapılan gayri resmi değerlendirmede idari usullerin karışıklığı ve KOBİ'ler arasındaki zayıf işbirliği gibi temel sorunlar politika yapıcılar tarafından dikkate alınarak ileriki safhalara yönelik tedbirler alınmaktadır.

Sürdürülebilirlik:

CIACT kamu otoritelerinden, hazırlayacakları planlarında kazanan kümelenmelere yer vermelerini talep etmiştir. Fransa Uluslararası Yatırım Ajansı (*French Agency for International Investments)* ve 2007-2013 dönemi için merkezi hükümet ve bölgeler arasında imzalanan sözleşmelerde kümelenmelerin (yerel üretim sistemleri ve rekabet odaklarının) desteklenmesini öncelikli hedef olarak vurgulamıştır. Ayrıca, bölgesel idareler bu programlar ile seçilmemiş olan kümelerin de desteklemeleri yönünde teşvik edilmektedir.

Fransa'da uygulanan kümelenme programlarının temel özellikleri özet olarak Tablo 4.1'de verilmektedir.

[152] Ar-Ge Bölgesinde uygulanacak projelerde kamu ortaklarının maliyetleri yüzde 100 oranında karşılanırken özel sektör ortaklarının maliyetleri yüzde 35 oranında karşılanmaktadır. www.kompetenznetze.de/navi/en/root,did=124020.htm 20.10.07

Tablo 4.1. Fransa'da Uygulanan Kümelenme Programlarının Temel Özellikleri

	Yerel Üretim Sistemleri	Rekabet Odakları
Yöneten Kurum	DATAR	Ekonomi, Finans ve Sanayi Bakanlığı İşletmeler Genel Müdürlüğü
Hedef	Bölgesel Kümelenmeler	Uluslararası Rekabet Gücüne Sahip Kümelenmeler ve Yenilik Sistemleri
Faydalanıcı	KOBİ'ler	Üniversite, Kamu ve Sanayi İşbirliği Yapıları
Seçim Yöntemi	Yarışma	Yarışma
Bütçe	3,6 milyon Avro	1,5 milyar Avro

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

4.2 İsveç[153]

4.2.1 İsveç Bölgesel Gelişme Politikası

İsveç bölgesel gelişme politikasında, bölgesel gelişmişlik farklarının işsizlik, nüfus azalması ve kırsallık gibi sorunlar ile birleşmesi sonucunda büyüdüğü kuzey bölgelere 1960'lardan itibaren büyük önem verilmiştir. Güneyde ise bölgesel sorunlar imalat sanayiindeki yapısal değişimlerle ilişkilidir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerde sanayide yeniden yapılanma sonucunda güney bölgelerde ilk defa yüksek işsizlik oranları görülmüştür. Dolayısıyla, politikalar ülkenin daha geniş kesimini hedef almıştır. Amaç sadece kuzey bölgelerin güney bölgeleri yakalaması değil, ülke genelinde bölgesel eşitliğin sağlanması olmuştur. Yaşanılan yerden bağımsız olarak herkesin istihdam fırsatlarına, hizmetlere ve sağlıklı bir çevreye erişimi önem kazanmıştır. Kamu sektörünün büyüdüğü süreçte bu fikir uygulanabilir olmuş; ancak kamu sektörü küçülmeye başladığında kaçınılmaz olarak bu durum da sorunun bir parçası haline gelmiştir.

Bölgesel gelişme yaklaşımlarında görülen değişimlerle beraber İsveç Hükümeti de 1998'de yeni bir bölgesel gelişme politikası geliştirmiştir. Bu süreçte, yeni politikanın uygulanmasını kolaylaştırmak üzere Bölgesel Gelişme Anlaşmaları (BGA) (*Regional Growth Agreements)* ortaya çıkmıştır. BGA'lar yoluyla politikaların bütünleşmesi ve sektör odaklı kamu desteklerinin bölgesel çerçevede

[153] Bu bölümde OECD, 2003 ve OECD, 2007 temel alınmıştır.

kullandırılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda BGA'lar ile AB Yapısal Fonlarının entegrasyonu sağlanarak mali kaynakların etkinliğinin artırılması ve politikalar arası koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir. Ülke genelinde gelişme anlaşmalarının ilk uygulamaları mevcut ve gelişmekte olan kümelenmelerin desteklenmesini içerecek şekilde özel sektörün gelişmesine odaklanmıştır. Yeni politikanın amacı iş geliştirme ve işletme oluşumunun teşvik edilmesi ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması olarak belirlenmiştir. Sanayi politikası, bölgesel gelişme politikası ve istihdam politikaları kapsamında mevcut kaynakların daha iyi koordine edilmesi sağlanmaya çalışıldığından ilave mali kaynağa gerek duyulmamıştır.

Politikanın daha aktif ve başarılı olması için 2004 yılından itibaren BGA'lar yerine Bölgesel Gelişme Programları (BGP) (*Regional Growth Programmes)* uygulanmaya başlanmıştır. BGP'ler ile farklı sektörlerden aktörlerin işbirliği yapmaları ve büyüme için yapısal etkileri olacak alanların tespit edilmesi hedeflenmiştir. Belirli kılavuzlara uymak zorunda olan BGP'leri, merkezi hükümet onaylamaktadır. Böylece fonların öncelikli alanlara yönlendirilmesi sağlanmış olmaktadır.

BGP'ler ile ulusal fon aktarılacak alanlar şu şekilde belirlenmiştir:

- bölgesel yetkinlik ve işgücü
- kümelenme ve yenilik sistemleri
- bölgenin cazibesinin artırılması
- girişimcilik
- iş geliştirme
- iş ortamının iyileştirilmesi
- altyapı

Ayrıca bölgesel uyum hedefinden ekonomik büyüme hedefine geçişin göstergesi olarak *bölgesel politika* yerine *bölgesel gelişme politikası* ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Bölgelerin daha fazla sorumluluk alarak kendi stratejilerini hazırlamaları ve sadece belirlenen bölgelerin desteklenmesi yerine daha genel bir yaklaşımla tüm bölgelerin desteklenmesi hedeflenmektedir.

4.2.2 Kümelenme Programları[154]

Programların Gelişimi

İsveç'te bilim ve teknoloji uzun yıllardır desteklenmekle birlikte yenilik kavramı ilk defa 2000 yılından sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Geleneksel destekler, bilim ve teknoloji konusunda büyük firmalara Ar-Ge ya da sanayi politikası kapsamında destek ve eğitim verilmesi şeklinde uygulanmıştır. 2000 yılında Ar-Ge faaliyetlerinde koordinasyonun sağlanması görevi Eğitim Bakanlığına verilmiştir. 2001 yılında İsveç'in bilimsel ve stratejik ihtiyaçlarına yönelik problem odaklı araştırma faaliyetlerini yönetmek üzere İsveç Yenilik Sistemleri Ajansı (Vinnova) kurulmuştur. Böylece, İsveç'in ulusal düzeyde uygulanan ilk kümelenme programı olan **Vinnvaxt** yenilikçilik politikasının bir aracı olarak geliştirilmiştir.

İsveç'te 2001 yılında başlayan Vinnvaxt Programı öncesinde de yerel ve bölgesel düzeyde çeşitli kümelenme desteklerinde bulunulmuştur. Yerel yönetimler çok sayıda kümelenme girişimini ve teknoparkları desteklemiştir. İsveç Ekonomik ve Bölgesel Gelişme Ajansı (Nutek) uzun yıllar teknoloji transferi ve iş geliştirme alanlarında çok sayıda işbirliği programları yürütmüştür. Diğer taraftan, İsveç Yatırım Ajansı (İYA), bölgelerin uluslararası pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde kümelenme yaklaşımını kullanmıştır. Bu çerçevede, ulusal düzeyde kümelenme ile ilişkili desteklerin farklı birimlerce ve dağınık bir yapıda yürütüldüğü görülmektedir.

Ulusal politikalardaki bu dağınıklığın giderilmesi amacıyla Sanayi, İstihdam ve Eğitim Bakanlığının önerisi ile 2001 yılının sonuna doğru kümelenmelerin ve yenilik sistemlerinin geliştilmesine yönelik bir ulusal program başlatılmasına karar verilmiştir. İYA, Nutek ve Vinnova'nın 2002-2005 yılları için ortak bir program geliştirmeleri istenmiştir. Diğer taraftan, bölgelerin hazırlayacakları bölgesel gelişme programlarında kümelenmeleri ve yenilik sistemlerini dikkate almaları istenmiştir.

Oldukça uzun süren program geliştirme sürecinin ardından, 2003 yılında **Visanu** Programı açıklanmıştır. Programda bölgesel planlama ile uyumun yakalanması amacıyla öncelikli olarak BGP'lerde tanımlanan kümelenmelere

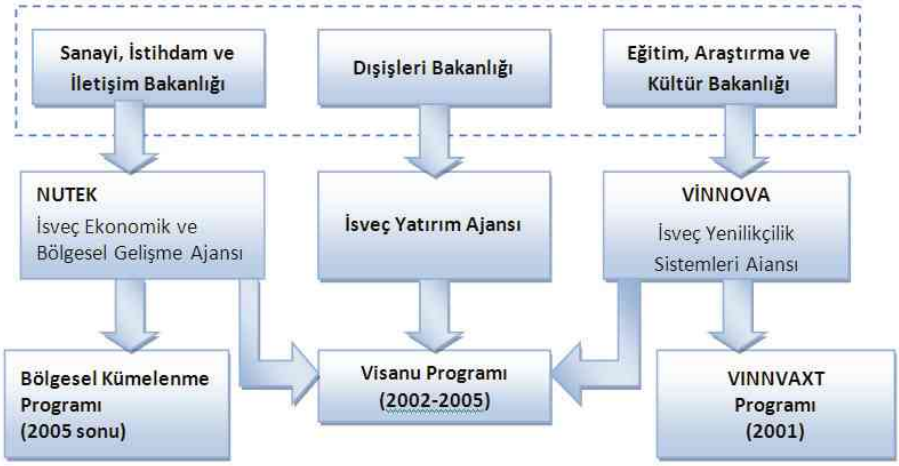
[154] Bu bölüm OECD, 2007 temel alınarak hazırlanmıştır.

odaklanılmıştır. Geçmişte ulusal aktörler tarafından önemli miktarlarda ulaşım, eğitim ve teknoloji imkanlarının geliştirilmesi yönünde fiziki altyapı yatırımı yapıldığı düşünülerek Visanu Programı ile fiziki olmayan (*soft)* yatırımlara odaklanılmıştır.

Vinnvaxt ve Visanu Programlarındaki tecrübeler ışığında Nutek 2005 yılı sonunda bir diğer kümelenme programı olan **Bölgesel Kümelenme Programını** açıklamıştır.

Özetle; İsveç'te ulusal düzeyde uygulanan ve farklı program amaçları olan üç kümelenme programından bahsedilebilir. Bunlar Vinnvaxt, Visanu ve Bölgesel Kümelenme Programlarıdır. Programlara ilişkin kurumsal yapılanma Şekil 4.2'de görülmektedir.

Şekil 4.2. İsveç Kümelenme Programlarının Kurumsal Yapılanmaları

Kaynak: OECD, 2007:298

4.2.2.1 Vinnvaxt Programı

Vinnvaxt programı; Eğitim, Araştırma ve Kültür Bakanlığına bağlı olan Yenilik Sistemleri Ajansı Vinnova'nın en önemli programıdır. Bu programda bölgesel yenilik sistemlerinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir ve uzun vadede sürdürülebilir olmaları için destekler verilmesi planlanmıştır. Bu destekler özellikle, süreçte yeniliği hedef almaktadır. Bu Programda problem odaklı araştırma çalışmalarına yönelik olarak kamu, özel sektör ve akademik çevreler arasındaki üçlü

işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesine odaklanılmıştır. Böylece, kurulacak yenilik sistemleri ile bölgelerin uluslararası düzeyde rekabet edebilirliklerinin artırılması hedeflenmiştir.

Program öncesinde ulusal düzeyde kümelenmelerin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Teklif çağrısı sürecinde kümelenmeler kendileri başvuru yapmıştır.

Program açık rekabet ortamında düzenlenmiş olup on yıllık dönemde ve üç devrede uygulanması öngörülmüştür. İlk iki devrede Ar-Ge oranı yüksek olan ve iyi kurgulanmış girişimlerin üçüncü devrede ise bölgesel yenilik sistemlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir. İlk iki devrede daha önceden gelişmiş olan kümelenmelerin, üçüncü devrede ise yenilik potansiyeli yüksek ve gelişmekte olan kümelenmelerin seçilmesi amaçlanmıştır. İlk iki devre için 65 milyon Avro bütçe tahsis edilmiştir.

Bu çerçevede, Program bütçesinin asgari yüzde 50'si Ar-Ge'ye ayrılmaktadır. Program kapsamında planlama ve süreç desteğine ilişkin faaliyetler (eğitim, seminer, tecrübe paylaşımı, bilginin yayılması ve araştırma vb) için destek temin edilebilmektedir. Programda fonların tamamı yüzde 50 oranında eş finansman gerektirmektedir. Ayrıca, proje önerilerinde akademi, iş çevresi ve bölgesel gelişme politikası yapıcılarının katılımı zorunlu tutulmuştur. Eş finansman ve bölgesel aktörlerin katılım koşulu dolayısıyla, gelen başvuruların çoğu bölgesel gelişme programlarında yer alan projelerden olmuştur.

Değerlendirme süreci program konseyi ve akademi, özel sektör ve kamu temsilcilerinin oluşturduğu üç farklı jüri heyeti ile yürütülmüştür. Program konseyi bir başkan ve özel sektör, akademi ve kamu heyetlerinden 2'şer üyenin katılımı ile oluşmuştur. Başkanın üç tarafa da yakın bir kişi olmasına dikkat edilmiştir.

Programın birinci devresindeki teklif çağrılarına toplam 159 öneri sunulmuştur. Bunlardan 25 tanesi kalkınma girişimleri (*development initiative)* olarak belirlenmiş ve kısıtlı planlama hibesi almışlardır. 3 proje kazanan (*winners)* olarak nitelendirilmiş ve tam hibe almıştır. 7 proje gelişen (*runner up)* olarak belirlenmiş ve sınırlı hibe almaya hak kazanmıştır. İkinci devrede 23 başvuru gelmiş

ve bunlardan 5 proje kazanan olarak seçilmiştir. Üçüncü devre için toplam 86 başvuru gelmiş ve bunlardan 10 tanesi sınırlı hibe kaynak (11.000 Avro) almışlardır. 5 proje tam destek için seçilmiş olup 2 yıl süreyle destek alması kararlaştırılmıştır.

Kazanan olarak nitelendirilen projeler 10 yıllık periyotta yıllık azami 1,1 milyon Avro kaynak alabilecektir. Sağlanan eş-finansman ile bu program bütçeleri 2,2 milyon Avro'ya kadar çıkabilmektedir. Bu fon için birinci devrede üç, ikinci devrede beş olmak üzere toplam sekiz bölge seçilmiş ve bunlar fonksiyonel bölge olarak nitelendirilmiştir. Üçüncü devrede beş girişim seçilmiş olup, bunlar iki yıl süresince fon alabileceklerdir. Yapılan değerlendirmede başarılı bulunmaları durumunda bu destek sekiz yıl boyunca da devam edecektir.

Programda belirlenen kümelenmelerde; yenilik sistemlerinde etkinliğin artırılmasına, yeni işletmelerin kurulmasına ve yeniliğin ticarileştirilmesine yönelik projelerin uygulanması sağlanmıştır.

Vinnvaxt Programı, fonlanan projelerin ilave kaynaklar için uygunluğunun tespit edilmesi amacıyla düzenli olarak değerlendirilmektedir. Seçilen sekiz Vinnvaxt girişimi üç yılda bir değerlendirilecektir. Yapılacak değerlendirme sonuçlarına göre Vinnova bu girişimlerin desteklenmesine devam edilmesi ya da desteğin kesilmesi kararını verecektir. Program kapsamında hazırlanan uygulama öncesi değerlendirme raporlarında bölgesel aktörlerin büyüme odaklı bir yaklaşımla bir araya geldikleri ve iyi düzeyde koordine oldukları ortaya konulmuştur.

Programda küme seçiminin yarışma ortamında yapılması, bölgelerin kendi taleplerine göre destekler almalarını sağlamıştır. Diğer taraftan, Vinnvaxt Programına katılmış olmak bölgesel girişimlerin güvenilirliğini artıran bir durum olarak karşılanmıştır.

4.2.2.2 Visanu Programı

Visanu Programının amacı yenilik sistemleri ve kümelenme süreçleri için ortam oluşturmak ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen unsurları ortaya koymaktır. Bu program ile, kamu ve özel sektör aktörlerine yenilik sistemleri ve kümelenmeler konusunda bilgi ve yeterlilik kazandırmak; süreç liderliği ve

öğrenmeye mali destek sağlayarak uluslararası düzeyde pazarlama yapabilecek kümelerin oluşması için uygun ortamların yaratılması hedeflenmiştir.

Fransa örneğinde rekabet odakları programında görülen farklı kurum ve ajansların bir arada program yürütmesi ve bütçenin tek elden yönetilmesi yaklaşımı bu programda da görülmektedir. Visanu; Nutek, Vinnova, İsveç Yatırım Ajansı tarafından ortak uygulanan bir programdır. Programın farklı bakanlıklara bağlı üç ajans tarafından uygulanmasındaki stratejik karar, programların farklı ajanslar arasında bölünmesine engel olunması ve farklı çalışma kültürlerine rağmen birlikte iş yapabilme yeteneğinin geliştirilmesi amacıyla alınmıştır. Program bütçesini Nutek yönetmiştir, ancak planlama ve uygulama safhalarında üç ajans da rol almıştır.

2002-2005 yılları arasında uygulanan Programda, kümelenmelere bilgilendirme, finansal süreçler, uluslararası pazarlama gibi konularda "soft" altyapı desteği sağlanması yoluyla bölgelerin gelişmesi hedeflenmiştir.

Program birbirini tamamlayan 3 bileşenden oluşmaktadır

i. Süreç Desteği: Program kapsamında uluslararası rekabet gücünün artırılması amacıyla seçilen küme ve yenilik sistemlerine süreç desteği sağlanmaktadır. Bu destek yetenek geliştirme, kümelenme ve yenilik sistemi süreçlerinin işletilmesine yöneliktir. Toplam 3 milyon Avro'nun tahsis edildiği bu destek çerçevesinde 30 girişim destek almıştır. Seçilme kriteri olarak; bölgesel gelişme programlarında yer almak, öncelik verilen bir alanda faaliyette olmak, işletmelerce yönetilmek, uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip olmak ya da bu potansiyeli taşımak, öğrenme perspektifine sahip olmak ve diğer kümelenmelerle diyalog kurmayı hedeflemek belirlenmiştir. Bu bileşen kapsamında mali destek sağlanacak uygun faaliyetler ise kümelenmelerin örgütlenmesi, ürün, hizmet, süreç ve iş geliştirme, pazarlama, kümelenme ve yenilik sistemlerinin önemi konusunda bilinçlendirme ve ağ oluşturma faaliyetleri şeklinde sayılabilir.

ii. Bilgi geliştirme: Bu bileşen kapsamında, ulusal ve bölgesel düzeyde kümelenme ve yenilik sistemlerinin geliştirilmesi konusunda bilgi düzeyinin artırılması hedeflenmektedir. Böylece genel bilgi ve tecrübe düzeyinin artırılması ve tecrübelerin diğer bölgelere ve birimlere yayılması sağlanacaktır. Tecrübelerin takip edilmesi, yapılandırılması ve arşivlenmesi ile bir bölgede oluşacak tecrübeden diğer

bölgeler de faydalanabilecek ve bu şekilde ulusal düzeyde "know-how" bilgi oluşacaktır.

iii. Uluslararası pazarlama: Bu bileşen İYA tarafından yönetilmiştir. İYA'nın temel rolü yabancı yatırım çekmek amacıyla kümelerde markalaşmanın desteklenmesi olmuştur. Bu çerçevede, Visanu kapsamında desteklenen kümeler ve yenilik sistemleri uluslararası düzeyde rekabet gücü yakalamaları ve pazarlama yapabilmeleri yönünden desteklenmiştir.

Yürütülen Kümelenme Çalışması

Fransa örneğinde olduğu gibi İsveç'te de çeşitli yöntemlerle kümelenmelerin analiz edilmesi çalışmaları yapılmıştır.

Visanu Programının planlama sürecinde kümelenmeye yönelik nicel bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma sonunda yığınlaşma katsayılarına bakılarak 38 küme tanımlanmıştır. Toplamda ulusal istihdamın yüzde 37'sinin bu kümelenmelerde olduğu tespit edilmiştir.[155]

Buna paralel olarak Program kapsamında bölgesel düzeyde ağlar, kümeler ve yenilik sistemleri şeklinde nitel bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma, bölgesel gelişme programlarının temsilcileriyle yapılan anket ve sektör çalışmaları ya da Vinnvaxt girişimleri gibi yürütülen çalışmaların derlenmesine dayanmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda, 250 adet bölgesel girişim tespit edilmiştir. Bu liste Visanu Programında bölgesel gelişme programlarının temsilcileriyle birlikte bölgesel girişimlerin önceliklendirilmesinde kullanılmıştır. Harita 4.3'de çalışmalar sonucunda belirlenen kümeler görülmektedir.

Bütçe

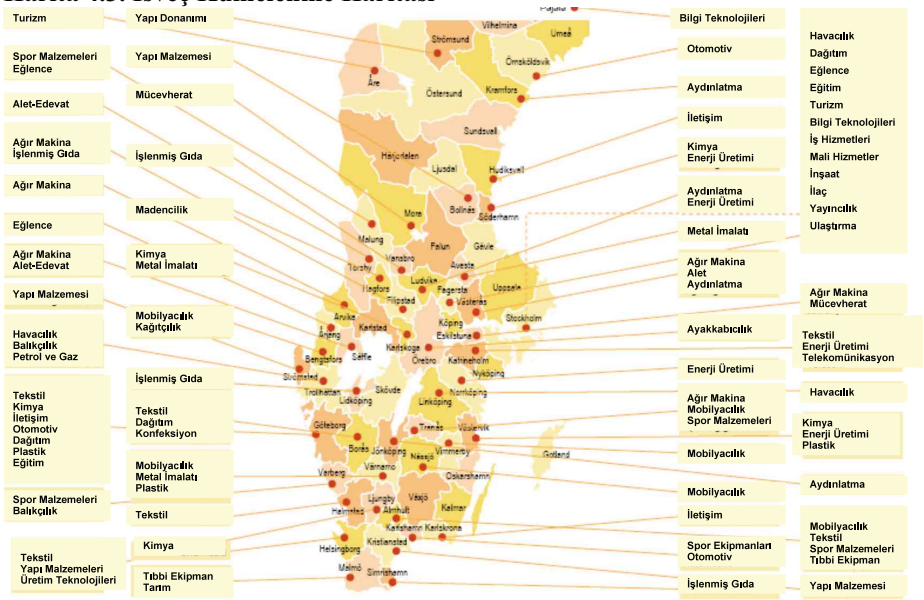
Visanu Programında 3 yıl için (2002-2005) ulusal kaynaklardan süreç desteğine 3 milyon Avro; bilgi geliştirmeye 1,5 milyon Avro; yatırıma 1 milyon Avro ve destek faaliyetlerine 2 milyon Avro olmak üzere toplam 7,5 milyon Avro kaynak ayrılmıştır.

Toplam 30 kümelenme süreç desteğinden faydalanmış ve ulusal kamu hibe fonlarından ortalama küme başına yıllık 33.000 Avro almışlardır. Süreç desteği; süreç yönetimi ve ticari işbirliği, eğitim ve yetenek geliştirme, yeni ürün ve süreç

[155] OECD, 2007:300

geliştirme, küme genişletme, ağ yapılanması, analiz ve lobi gibi ortak iş geliştirme faaliyetleri için kullanılmış olup, yüzde 50 oranında bölgesel eş finansman gerekli kılınmıştır. Kümeler diğer bileşenlerde de faaliyetlere dâhil olmaları durumunda ilave destek kullanabilmişlerdir.

Harita 4.3. İsveç Kümelenme Haritası

Kaynak: Lindqvist at all, 2003:11; Harvard Business School internet sayfası http://www.isc.hbs.edu/pdf/Swedish_Clusters_(Feb_2003).pdf 26.12.2007

Seçim

Visanu Programı seçimleri, yarışma ortamı yerine diyaloğa dayalı esnek bir süreçte olmuştur. Programda iki aşamalı bir diyalog süreci uygulanmıştır:

i. bölgesel gelişme programlarının temsilcileri ile öncelik tespiti

ii. her bir kümelenme girişiminin özel faaliyetleri için görüşmeler yapılması.

Programda kümelenmelerin seçiminde; büyüme potansiyeli, bölgesel düzeyde projelerin benimsenmesi ve sahiplenilmesi ile bu işi sahiplenecek kişilerin varlığı kriterleri kullanılmıştır.

Katılım Düzeyi

Visanu Programında 30 kümelenme girişimi içerisinde yer alan toplam 1.226 işletme, süreç desteği almıştır. Bunlardan yüzde 67'si küçük ve orta ölçekli işletmedir.

Programda sektörler ve kümelenmeler arasında bağlantılar kurulmasına öncelik verilmiş; paketleme ve tasarım gibi birden çok sektörü ilgilendiren küme girişimleri teşvik edilmiştir. Program kapsamında desteklenen kümelenmelerin yüzde 40'ından fazlası, fonların bir kısmını eğitim ve yetenek geliştirmeye (üniversitelerde yeni programlar, yetenek merkezleri, belirli konularda seminerler ve çalıştaylar) ayırmışlardır. Bazı küme girişimleri yatay konuların bütünleşmesi, yaratıcı sektörlerde girişimcilik, küme geliştirme için araştırma gibi ortak amaca hizmet eden projelere katılmışlardır. Ayrıca; programlarda yer alan küme girişimlerinde çalışanlar arasında yetenek geliştirme ve tecrübe paylaşımına yönelik olarak ulusal bir bağlantı oluşturulmuştur.

Programın Sonuçları

Programda, kümelenmelerde uluslararası rekabet edebilirliğin ve yenilik sistemlerinin teşvik edilmesinin yanında, kümelenmelerin ve yenilik sistemlerinin bölgesel gelişme araçları olarak algılanması yönünde de bilinç oluşturulması amaçlamıştır. Bu kapsamda,

- interaktif araştırma projeleri,
- üç ulusal ajans arasında işbirliği ve bölgesel ihtiyaçlar ve milli menfaatler arasındaki ilişki,
- aktörlerin katılımına ilişkin veri toplama ve küme girişimlerinden nihai rapor özetlerinin toplanması gibi çeşitli izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülmüştür.

Programa ilişkin bir dış değerlendirme çalışmasında, ajansların koordinasyonunun ve seçim yöntemi olarak dialog yaklaşımının kullanılmasının pozitif sonuçlar verdiği belirtilmiştir. Diğer taraftan, kümelenmelerde yer alan süreç kolaylaştırıcılarının bilgi toplama, deneyim paylaşımı, iletişimin artırılması ve ağ yapılarının kurulması konularında pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir.

Visanu Programının yönetimi Vinnvaxt Programına göre daha geniş tabanlı olup, program üç ajansın görev alanlarına giren bölgesel gelişme, yabancı yatırım ve yenilik sistemleri konularının tamamını kapsamaktadır. Bu çerçevede, Visanu

Programı, Vinnvaxt Programına kıyasla daha fazla bölge ve kümeyi desteklemeye açıktır.

4.2.2.3 Bölgesel Kümelenme Programı

Nutek tarafından desteklenen Bölgesel Kümelenme Programı; şirketler, eğitim kurumları, diğer ilgili yapılar ve kamu kurumları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi suretiyle kümelenmelerin uluslararası rekabet edebilirliklerini artırmaya yönelik bir programdır. Belirli stratejiler (iş planları) çerçevesinde büyüyen sanayilerde daha olgun kümelenmelerin oluşması ve daha fazla uluslararası faaliyet yapılması için fırsat oluşturulması amaçlanmıştır. Böylece, özel sektörün yeni ürün, hizmet, süreç ve yapılanma ile kapasitesinin güçlendirilmesi, istihdamın artırılması, yabancı yatırım ve AB piyasası ile işbirliği yoluyla kümelenme kaynaklarının güçlendirilmesi, sürdürülebilir gelişme için aktif ve verimli çalışan kümelenme sayısının artırılması hedeflenmiştir.

Program 2005 yılında başlamış ve 2010 yılına kadar devam etmesi öngörülmüştür. Bölgesel Kümelenme Programının toplam bütçesi yaklaşık 7 milyon Avro'dur. Programda yüzde 50 oranında bölgesel eş finansman gereklidir. Toplamda kaynağın yüzde 80'i Visanu Programına katılan girişimlere; kalan yüzde 20'si yeni ya da daha az gelişmiş girişimlere aktarılmıştır.

Süreç Desteği

Programda diyalog ve sistem yaklaşımı temel alınmıştır. Diyalog, bölgesel kümelenme girişimlerinin seçiminde ve fonların buralara tahsis edilmesinde yöntem olarak kullanılmıştır. Diyalog sürecinin bir araç olarak kullanılması, ulusal ve bölgesel yenilik stratejilerinin uyumunu artırmıştır.

Seçim Kriterleri[156]

Seçim, diyalog yöntemi kullanılarak iki aşamada yapılmıştır. İlk olarak bölge ve bölgenin yenilik politikası stratejisi/bölgesel gelişme programı, ikinci olarak kümelenme girişimi dikkate alınmıştır. İki temel kritere göre seçim yapılmıştır. Kriterlerden birincisi, kümelenme girişiminin sadece Ar-Ge'ye değil, iş ve piyasa geliştirmeye yönelik faaliyetlerde de bulunması ve girişimin ortak bir "iş planı"na

[156] Vogelmann, 2007:8, e-Cluster internet sitesi, 26.02.2008
http://www.ecluster.it/ecluster/export/sites/ecluster/_download/conference/presentations/helene_vogelmann.pdf

sahip olması; ikincisi ise, bölgenin yenilik stratejisi ya da bölgesel gelişme programında bu girişime onay verilmiş olmasıdır.

Faaliyetler[157]

Program kapsamında desteklenen faaliyetler şu şekilde sıralanabilir:

- Ticari işbirliği sürecinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler
- Bilgi ve metodoloji geliştirmeye yönelik faaliyetler
- Ortak iş planı geliştirmeye yönelik faaliyetler

Bilgi Geliştirme

Bu Programda da Visanu Programında olduğu gibi, ilgili aktörler arasında ortak öğrenme ve bilgi geliştirme modeli uygulanmıştır. Kümelenme kolaylaştırıcıları (*facilitators)*, bölgesel otoriteler, ulusal ajanslar ve uluslararası kurumlar bu sürecin parçası olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar; kümelenme girişiminin performansının artırılmasına yönelik iş planları, değerlendirme ve sürekli izleme, kamunun rolleri, yenilikçi yönetişim, AB fon imkânlarına erişim, sektörel ve bölgesel rekabetçilik analizi ve fizibilite çalşmaları şeklinde özetlenebilir.

Buraya kadar ele alınan üç farklı kümelenme destek programının temel özellikleri Tablo 4.2'de özetlenmektedir.

Tablo 4.2. İsveç'te Uygulanan Kümelenme Programlarının Temel Özellikleri

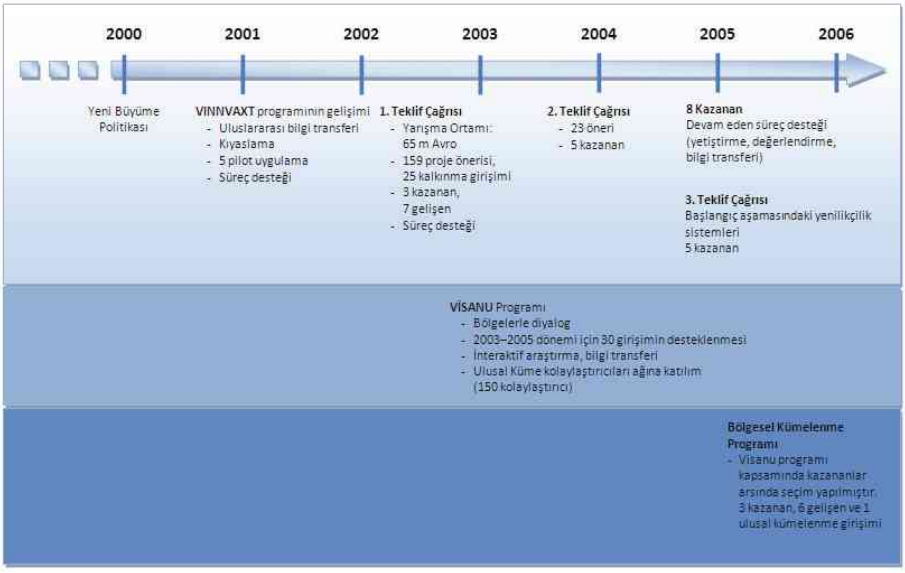
	Vinnvaxt	Visanu	Bölgesel Kümelenme Programı
Yöneten Kurum	Vinnova	Nutek, Vinnova, İYA	Nutek
Hedef	Bölgesel Yenilik Sistemleri	Kümelenmeler ve Bölgesel Yenilik Sistemleri	Kümelenmeler
Faydalanıcı	Üniversite, Kamu ve Sanayi İşbirliği Yapıları	Firmalar	Firmalar
Seçim Yöntemi	Yarışma	Diyalog	Yarışma/ Diyalog
Bütçe	75 Milyon Avro	7 Milyon Avro	7 Milyon Avro
Süre	10 yıl	3 yıl	6 yıl

Kaynak: Vogelmann, e-Cluster internet sitesi, 2007:2, 26.02.2008
http://www.ecluster.it/ecluster/export/sites/ecluster/_download/conference/presentations/helene_vogelmann.pdf

[157] Vogelmann, 2007:6, e-Cluster internet sitesi, 26.02.2008
http://www.ecluster.it/ecluster/export/sites/ecluster/_download/conference/presentations/helene_vogelmann.pdf

İsveç'te uygulanan bu programlarda süreç birbirine paralel işlemiş ve bu durum farklı programlarda aynı kümelenmelerin desteklenmesine sebep olmuştur. Şekil 4.3'de programların gelişim süreci özet olarak ortaya konulmaktadır. Vinnvaxt Programında teklif çağrıları sonucunda proje hazırlayarak bir araya gelen kümelenmeler gerek Visanu gerekse Vinnvaxt Programlarının ikinci ve üçüncü devreleri için potansiyel olarak gelişmişlerdir. Örneğin Vinnvaxt Programının ilk devresinde fon alan kümelenmelerin bir kısmı Visanu Programında da destek almıştır. Aynı şekilde Bölgesel Kümelenme Programında fon alan kümelenmelerin çoğu daha önce Visanu Programı ile desteklenen kümelerdir.

Şekil 4.3. İsveç'te Kümelenme Programlarının Uygulanma Süreci

Kaynak: Vogelmann, 2007: 3, e-Cluster internet sitesi, 26.02.2008, http://www.ecluster.it/ecluster/export/sites/ecluster/_download/conference/presentations/helene_vogelmann.pdf

4.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Fransa ve İsveç'te uygulanan örnek kümelenme destek programlarından da anlaşılacağı üzere, bölgesel ve sektörel gelişme hedefleri kümelenme yaklaşımı etrafında birleşmiştir. Uygulamalarda, ulusal sanayi politikasına kümelenme yaklaşımının örgütsel ağ yapısı, rekabet edebilirliğin temeli olan yenilik gibi kavramlar eklenmiştir. Bu amaca yönelik olarak farklı politika alanları ve yönetim

seviyelerinin bir araya gelmesi ile katılımcı bir yaklaşım ile programlar uygulanmıştır. Küme politikalarının oluşturulmasında ilk aşama olan ve ulusal ölçekte yürütülen kümelenme haritasının çıkarılmasında uygulama ulusal ölçekte olmakla birlikte bu durum temelde yerel rekabet avantajını ön plana çıkarmıştır. Böylece kümelenme uygulamalarının ağırlıklı olarak bölgesel gelişme politikasına destek verdiği söylenebilir.

Fransa'da uygulanan Rekabet Odakları Programının oldukça büyük bütçeye sahip ve kümelerin politika düzeyinde desteklenecek şekilde ele alındığı, İsveç'te uygulanan üç farklı programın ise daha az bütçeli ve aktörlerin bir araya getirilmesine yönelik bir program şeklinde tasarlandığı görülmektedir. Bu durumda, kümelenme yaklaşımının oldukça farklı ölçeklerde desteklenebileceği anlaşılmaktadır.

Fransa'da uygulanan Yerel Üretim Sistemleri ve Rekabet Odakları Programları ve İsveç'te uygulanan Vinnvaxt Programında aşağıdan yukarıya (*bottom-up)* bir yaklaşım belirlenerek teklif çağrısı yönteminin kullanılmış olması geleneksel merkezi ve sektör odaklı desteklerin aksine bölgelerin ihtisas alanlarını ve taleplerini ön plana çıkarmıştır. Proje temelli yaklaşım ile kümelenmelerin sunacakları önerilerde esneklik tanınmış ve en fazla faydanın elde edileceği düşünülen alanların desteklenmesi sağlanmıştır. Nitekim, teklif çağrılarına gelen başvuru sayıları da yerel aktörlerin bu konudaki isteklerini ortaya çıkarmıştır. Aktörlerin kendi hazırlayacakları projeleri uygulayacak olmaları da sahiplenmeyi ve aktif katılımı beraberinde getirmiştir. Böylece fonlar bölgelerin talep ettiği alanlara yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan, teklif çağrısına başvuru yapmış ancak ilgili programda fon alamamış olanlar, projelerini uygulamak konusunda daha fazla çaba sarfederek farklı fon kaynakları ile projelerini uygulamaya çalışmaları yönünde teşvik edilmiştir. Bu durum İsveç'te uygulanan programlarda açıkça görülmüştür.

Ülke örneklerinde dikkat çeken bir diğer özellik de, seçilen işbirliği yapılarının resmi ve mali yönlerden desteklenmeleri ile kümelenme etiketini kazanıyor olmaları ve bu etiketin program destekleri dışında da farklı faydaları beraberinde getiriyor olmasıdır. Bu durum, Fransa ve İsveç'te seçilen kümelenmelerin kazandıkları dinamizmi ve potansiyeli sürdürmeleri için bölgesel birimlerin destek sağlamalarının merkezi kurumlarca da teşvik edilmesinde

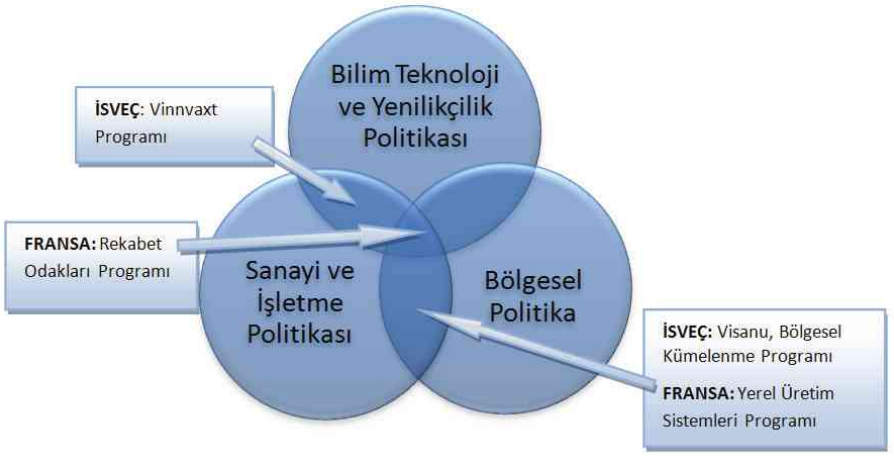
görülmektedir. Özellikle yabancı ve yerli sermayenin ve nitelikli işgücünün bu kümelere yönelmesinin, ilave desteklerle daha da artacağı düşünülmektedir.

İsveç ve Fransa'da uygulanan programların ortak özelliklerinden birisi farklı programların birbirlerini tamamlar nitelikte olmasıdır**.** Fransa'da uygulanan YÜS Programı ile bölgeler, politikalarını kümelenmeleri destekleyecek şekilde yapılandırmaları konusunda deneyim kazanmışlardır. Bu deneyim, RO Programına yapılan başvuru sayısına yansımış ve temelde 10-15 uluslararası kümelenmenin desteklenmesi planlanırken, 52 bölgesel ve bölgeler arası düzeyde kümelenmenin programa dahil edilmesi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda YÜS Programının RO için bir zemin teşkil ettiği söylenebilir.

İsveç'te uygulanan Vinnvaxt Programında başvuru yapıp fon alamayan projelerin çoğu Visanu Programı ile desteklenmiştir. Daha sonra uygulamaya başlatılan Bölgesel Kümelenme Programı bütçesinin yüzde 80'i Visanu Programına katılanlara tahsis edilmiştir. Programın ilk aşamasında fon alanların tamamı daha önce Visanu Programında fon alan kümelenmelerden olmuştur. Programların bir şekilde birbirlerini tamamlamaları tutarlılık açısından önemli olmakla birlikte bu durumun, bir defa fon alamayan kümenin diğer programlarda dışlanmadığı sürece faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kümelenme yaklaşımının bilim ve teknoloji politikası, sanayi politikası ve bölgesel gelişme politikası ile kesişen özelliği İsveç ve Fransa uygulamalarında da ortaya çıkmıştır. Şekil 4.4'de ülke örneklerinde incelenen programların politikalarda yeri görülmektedir. Bu durum programların uygulamalarındaki kurumsal yapılanmaları da çeşitlendirmiştir. Fransa'daki RO Programı ile İsveç'te Visanu Programları yeni bir yaklaşım çerçevesinde farklı kurumların bir araya gelmesini sağlaması yönünden önemli görülmektedir.

Şekil 4.4. İsveç ve Fransa'da Uygulanan Programların Politikalarda Yeri

Kaynak: OECD, 2007:60'dan uyarlanmıştır.

Fransa'da programlar ile seçilen kümelenmelerin farklı kaynaklarla da desteklenmeleri konusunda ilgili birimler teşvik edilmektedir. İsveç'te birbirinin devamı niteliğinde, aşamalı olarak uygulanan programların büyük oranda aynı kümelenmeleri destekledikleri görülmektedir. Buradan kümelenmelerin sürdürülebilirliği konusunun da önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Fransa'da ulusal düzeyde koordine edilen ve uygulanan politikalar ile yerel kümelenmeler desteklenmiştir. Politika uygulamada yerelleşme olsa da yönetimin merkezi düzeyde baskın olduğu dikkat çekmektedir.

İki ülke örneğinde de kümelerin aynı görüşü paylaşan ve ortak bir kimlik etrafında toplanmış ve küme özelliklerini taşıyan işletme ve kurumlar grubu olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu kapsamda, küme tanımlamasında ortaya çıkan çeşitliliğin uygulamaya da yansıdığı ve çok katı kurallar ya da tanımlamalar yerine kümelenmenin daha geniş bir çerçeveye yerleştirildiği görülmektedir. Benzer şekilde tek bir kümelenme programının uygulanması yerine, farklı politika alanlarının kümelenme bünyesinde ele alınması ve farklı kurumların görev alanlarında ortak bir yaklaşımın benimsenmesini temin etmek için birbirini tamamlayan birden fazla programın uygulanmasının tercih edilmesi de önemli bir tecrübe olarak değerlendirilmektedir.

5 TÜRKİYE'DE YENİ BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARI VE KÜMELENME UYGULAMALARI

5.1 Bölgesel Gelişme Politika Araçlarında Dönüşüm

1960'lı yıllardan günümüze uzanan planlı dönemde kalkınma planları bölgesel gelişme yaklaşımlarını ve araçlarını ortaya koyan temel belgeler olmuştur. Değişen bölgesel gelişme paradigmaları çerçevesinde Türkiye'de de uygulanan politikalar değişime uğramış daha katılımcı ve bölgelerin içsel potansiyellerini ön plana çıkaran yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu değişim sürecini daha iyi değerlendirebilmek amacıyla benimsenen bölgesel gelişme yaklaşımlarını ve süreç içerisinde yaşanan değişimi kalkınma planları çerçevesinde ele almanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) dönemlerinde gelir ve kamu hizmetlerinin dağılımında bölgeler arasında dengenin sağlanması ve az gelişmiş bölgelerde yatırıma öncelik verilmesi amaçlanmıştır. Bölgesel gelişmenin motor gücü olabilecek belirli bölgelerde büyüme kutuplarının oluşturulması ve yatırımlarda azami üretkenliğin sağlanması için altyapı yatırımlarının ve özel sektör yatırımlarının buralara yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan, politika araçları olarak az gelişmiş bölgelerde özel sektörün güçlendirilmesi amacıyla vergi indirimleri, mali teşvikler ile pilot bölge stratejileri ve bölgesel gelişme projeleri uygulamaları ön plana çıkarılmıştır.[158]

Üçüncü BYKP döneminde bölgesel gelişme politikaları Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) politikası çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgelerde yer alan az gelişmiş yörelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. KÖY'lerin gelişmesi için sanayinin yurt sathına yayılması kararlaştırılmıştır.[159] Dördüncü BYKP'de bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla, sektörler ve bölgeler arası bağların güçlendirilmesi, birbirlerine bağlı ve aralarında belirli toplumsal ve ekonomik işbölümü olan yerleşme merkezleri sistemini içeren bir mekân örgütlenmesi amaçlanmıştır. Sanayinin bölgeler arası dengesiz dağılımını gidermek için mal ve mekân bazında kademelenmiş ve bölgeler

[158] DPT, 1962:471; DPT, 1967:263,269
[159] DPT, 1972:947-948; DPT, 2000a:61

için farklılaştırılmış teşvik sisteminin uygulanması gündeme gelmiştir. Diğer taraftan, KÖY politikaları çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine ilişkin sorunların bölgesel gelişme anlayışı çerçevesinde ele alınmasının itici bir güç olacağı bu planda vurgulanmıştır.[160]

Beşinci BYKP'de bölgesel gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkin kullanımı amacıyla bölgesel gelişme planlarının hazırlanması ve bölgelerin potansiyel kaynaklarını ve sorun alanlarını belirleyici çalışmaların yapılması öngörülmüştür. Bu kapsamda, "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi" çalışması ile belirlenen 16 fonksiyonel bölgenin planlama çalışmalarında yönlendirici olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, az gelişmiş bölgelerde kurulacak sınaî işletmelere ucuz işletme kredisi sağlanması ve bu kredilere çeşitli istisnalar getirilmesi hususlarına yer verilmiştir.[161]

Altıncı BYKP ile bölgesel gelişme yaklaşımında sosyal, idari, hukuki ve mali boyutlar bütüncül olarak ele alınmıştır. Bölgesel gelişme çalışmalarına temel teşkil edecek verilerin uluslararası standartlara uygun bir şekilde toplanacağı ve envanter oluşturulacağı, teşvik sisteminin de bu çerçevede geliştirileceği ifade edilmiştir. Önceki planlarda yer alan hedeflerin yanı sıra KÖY'lerdeki kamu kaynaklarının tahsisi ve teşvik tedbirleri açısından yerleşme merkezlerinin kademeli yapısı da dikkate alınarak, bölge merkezlerinin ekonomik ve sosyal cazibe merkezleri haline getirilmesi amaçlanmıştır.[162]

Yedinci BYKP'de bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve tedbirlere daha geniş bir şekilde yer verilmiştir. Sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal politikaların birbirlerine olan etkileri dikkate alınarak sektörel politikalara mekânsal boyut kazandırılacağı ifade edilmiştir. Bölgesel farklılıklar dikkate alınarak, sınaî faaliyetlere elverişli olmayan bölgelerin geliştirilmesi amacıyla, her bölgenin karakteristik özelliklerine göre hayvancılık, tarım, el sanatları gibi faaliyetlerin desteklenmesi, gelişmiş bölgelerde ise yeni teknolojilerin kullanılması için Ar-Ge faaliyetlerini ve üniversite-sanayi işbirliğini geliştirici düzenlemelerin yapılması

[160] DPT, 1978:292-293; DPT, 2000a:62
[161] DPT, 1984:161-163; DPT, 2000a:63
[162] DPT, 1989:318; DPT, 2000a:64

hususları vurgulanmıştır.[163] Bu itibarla, diğer planlardan farklı olarak Yedinci Planda bölgesel gelişmenin daha kapsamlı bir yaklaşımla ele alındığı ve kümelenme yaklaşımının temelini oluşturan, bölgelerin içsel potansiyellerine vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir.

Bölgesel gelişme yaklaşımlarındaki değişim Sekizinci BYKP ile daha net görülmüş ve rekabet edebilirlik, yerel uzmanlaşma, yerel girişimcilik, yerel potansiyellere dayalı sektörel uzmanlaşma, yerel sanayi odakları ve KOBİ'lerin önemi gibi konular özellikle vurgulanmıştır. Bölgeler arası farkların asgari düzeye getirilmesi hedefi çerçevesinde bölgelerin mevcut ve gelişmesi muhtemel sektörlerde uzmanlaşmaları amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Plan döneminde yeni sanayi odaklarının oluşturulmasına, Ar-Ge ve teknoloji desteğine, işbirliği ve ortaklıkların oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine yönelik uygulamalar yapılması amaçlanmıştır.[164] Yedinci Planla başlayan değişim sürecinin Sekizinci Planla devam ettiği görülmekte ve bölgelerde sektörel uzmanlaşmanın, yeniliğin ve işbirliğinin geliştirilmesinin amaçlanması kümelenme yaklaşımının benimsenmesi için önemli aşamalar olarak değerlendirilmektedir.

Birinci Plan döneminden Sekizinci Plana kadar olan dönem genel olarak incelendiğinde bölgesel gelişme politikasının ağırlıklı olarak kamu ve özel sektör yatırımlarının az gelişmiş bölgelerde yapılmasının teşvik edilmesi ile uygulandığı görülmektedir. Yedinci Plandan başlayarak ağırlıklı olarak Sekizinci Plan ile yerel dinamiklere verilen önem artmış ve bu dönemde bölgelerin içsel potansiyellerinin geliştirilmesi ve sektörel uzmanlaşmanın sağlanması konuları bölgesel gelişme başlığı altında ele alınmıştır.

2007-2013 dönemini kapsayan **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı, küreselleşmenin her alanda etkili olduğu bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bir ortamda "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonunu benimsemiştir. Plan döneminde ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve belirlenen

[163] DPT, 1995:174-177
[164] DPT, 2000b: 63-64

plan vizyonunun gerçekleşmesi temelinde beş gelişme ekseni tanımlanmıştır. Plan'da sektörel ve tematik politika ve öncelikler bu eksenlerin altında ele alınmıştır. Bunlar;

- Rekabet gücünün artırılması,
- İstihdamın artırılması,
- Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,
- Bölgesel gelişmenin sağlanması,
- Kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılmasıdır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı ile benimsenen tüm bölgelerin rekabet gücünün yükseltilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın ülke sathında dengeli dağıtılması yaklaşımı ile yerel dinamiklerin ve temel aktörler arası ağ oluşumunun önemi daha da artmıştır.

Değişen bölgesel gelişme politika yaklaşımları en açık şekliyle bu Planda ortaya konulmaktadır. Planda, bölgesel gelişme politikalarının bir taraftan bölgelerin verimliliğini yükselterek ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama diğer taraftan da bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya hizmet edeceği belirtilmektedir. Ulusal ölçekte bölgesel ve mekânsal gelişme çerçevesinin geliştirileceği ve kalkınma ajansları ile işbirliği halinde bölgesel gelişme stratejileri ve planlarının hazırlanacağı ifade edilmektedir.[165]

Bu çerçevede yeni dönem bölgesel gelişme politikalarında iki temel amacın bulunduğu görülmektedir. Bunlar, sadece geri kalmış bölgelerin değil tüm bölgelerin rekabet gücünün yükseltilmesi ve refahın ülke sathında dengeli dağıtılmasıdır. Böylece hem rekabet edebilirliğin hem de yakınsamanın birlikte sağlanacağı daha dengeli bir bölge kalkınma anlayışı geliştirilmektedir.[166]

Diğer taraftan, yine Plan döneminde, yeni bölgesel gelişme politika uygulamaları çerçevesinde girişimcilik, iş kuluçkaları, kredi garanti fonu, yenilik, kümelenme, kamu-özel ortaklık modelleri, yönetişim ve cazibe merkezleri gibi oldukça çeşitlendirilmiş politika araçları uygulamaya yansıtılacaktır. Nitekim yerelin kendine özgün niteliklerinin ortaya çıkarılmasında ve yerel aktörler arasında

[165] DPT, 2006:117
[166] Yaman ve Kara, 2008:38

koordinasyon ve ağ yapılarının güçlendirilmesi hedeflerinin hayata geçirilmesinde bu araçlar vasıtasıyla önemli müdahaleler geliştirileceği düşünülmektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı ile gündeme gelen cazibe merkezleri yaklaşımının kümelenme destekleri açısından uygun bir atmosfer oluşturacağı düşünülmekte olduğundan bu yaklaşıma burada daha detaylı olarak yer verilecektir.

Cazibe Merkezleri Yaklaşımı

Son dönem bölgesel politikalarda ön plana çıkarılan sektörel ve bölgesel odaklanma, Dokuzuncu Kalkınma Planında cazibe merkezleri yaklaşımı ile ifade bulmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planının beş temel ekseninden ikisi olan bölgesel gelişmenin sağlanması ve rekabet gücünün artırılması eksenlerinde başta az gelişmiş bölgelerde olmak üzere, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezlerinin belirleneceği belirtilmiştir. Böylece yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulması, kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekânsal önceliklendirme ve odaklanmanın sağlanması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, yatırımların altyapısı uygun orta kademe merkezlere yönelmesi teşvik edilerek yeni sanayi odaklarının oluşturulması hususuna yer verilmiştir.

Cazibe merkezleri yaklaşımına ilişkin olarak 2007 Yılı Programında; Türkiye'de yoğun olarak yaşanmakta olan bölgeler arası göçlerin, önemli ölçüde bölgeler arası gelişmişlik farklarından kaynaklandığı belirtilerek, nispeten az gelişmiş bölgelerde göç eğilimlerini bölge içine yönlendirmede çekim merkezi ve kentsel büyüme kutbu işlevi görecek ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezlerinin belirlendiği ifade edilerek bu merkezlerin Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Kayseri, Konya, Malatya, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Trabzon ve Van şehirleri olduğu belirtilmiştir. 2008 Yılı Programında da, bir önceki yıl yer alan değerlendirmelere ek olarak cazibe merkezlerinin desteklenmesi için hazırlık çalışmalarının tamamlanacağı ifade edilmiştir. 2009 Yılı Programında da Cazibe Merkezleri Destekleme Programının yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir.

Cazibe Merkezlerini Destekleme Programının temel hedefleri şu şekilde özetlenebilir;[167]

- Öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bölgesel gelişmenin liderliğini yapacak metropoller oluşturmak,
- Göç eğilimlerini bölge içine yönlendirmek,
- Bölgesel gelişme dinamiklerini hızlandırmak,
- Özelde merkezleri, genelde bölgeyi rekabet edebilir konuma getirmek,
- Mevcut potansiyelleri ve lokomotif sektörleri kullanarak bu bölgelerin ekonomiye katkısını artırmak.

Nitekim, cazibe merkezlerinin seçiminde yerleşimlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında yeri, nüfus büyüklükleri, hizmetler sektöründe çalışanların oranları, ulaşım ağlarının durumu, bilim ve eğitim altyapısı gibi çeşitli kriterler kullanılmıştır. Özellikle sanayi-bilim ilişkisini sağlayabilecek merkezi bir üniversite yerleşkesinin bulunması kriteri kümelenme faaliyetleri açısından önemli görülmektedir.

Cazibe Merkezlerini Destekleme Programının başarılı kümelenme örnekleri gösterebilmesi için uygulama projelerinde yerelin sahipliliğinin azami ölçüde sağlanması, yeterli bütçe ile desteklenmesi ve teşvikler gibi bazı kamu destekleri ile bağlantısının kurulmasında fayda görülmektedir.

5.2 Temel Politika Belgelerinde Kümelenme Kavramının Yeri

Kümelenme kavramı Türkiye'de temel politika belgelerinde son dönemde yer bulmaya başlamıştır. Bu itibarla, kümelenme kavramının yer aldığı ilk politika belgesi 2004 yılında yayınlanan **KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı**dır**.**

KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında yürütülecek olan faaliyetler ile ilgili olarak, KOBİ'leri geliştirmeye ve desteklemeye yönelik beş adet "strateji alanı" tespit edilmiştir. Bunlar, girişimciliğin geliştirilmesi, işletme geliştirme, KOBİ'lerin uluslararası pazarla bütünleşmesi, iş ortamının iyileştirilmesi, teknoloji ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesidir.[168]

[167] Yaman ve Kara, 2008:44
[168] DPT, 2007a: 28

2004 yılında yayınlanan KOBİ Stratejisi ve Eylem Planında kümelenme konusuna değinilmiş ve özellikle yerel kümelerin desteklenmesi hususuna vurgu yapılmıştır. 2007-2009 dönemi için revize edilen bu strateji belgesinde kümelenme yaklaşımına verilen önem daha da artırılmıştır. Bu bağlamda, kümelenme yaklaşımı KOBİ'lerin rekabetçi yapıya kavuşmalarında önemli bir araç olarak kabul edilmiş ve kümelenme oluşumlarının önümüzdeki dönemde destekleneceği belirtilmiştir. Kümelenme çalışmalarının yaygınlaştırılmasına ilişkin hedeflere iş ortamının iyileştirilmesi önceliği altında yer verilmiş ve sorumlu kuruluş olarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı belirlenmiştir.

Kümelenmelerin desteklenmesine ilişkin hususlar en yoğun şekilde 2007-2013 dönemi için hazırlanan **Dokuzuncu Kalkınma Planı**nda yer almıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planında kümelenme yaklaşımının sektörel politikaları ve bölgesel gelişme politikalarını kesen yönü görülmekte ve kümelenmelerin desteklenmesi hususu gerek rekabet gücünün artırılması gerekse bölgesel gelişmenin sağlanması gelişme eksenlerinde vurgulanmaktadır.

Rekabet gücünün artırılması gelişme ekseninde sanayi ve hizmetlerde yüksek katma değerli üretim yapısına geçişin sağlanması önceliğinde "ekonomik rekabet gücünü artırmak ve dünya ihracatından daha fazla pay almak üzere yüksek katma değerli mal üretiminin artırılması" temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda işletmelerin ortak Ar-Ge, tedarik ve pazarlama faaliyetlerine önem verileceği ve işletmelerin fiziki altyapı ihtiyaçlarının karşılanacağı, ağ oluşturma ve kümelenme girişimlerinin destekleneceği belirtilmektedir.[169]

Bölgesel gelişmenin sağlanması gelişme ekseninde, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması önceliği altında özellikle az gelişmiş bölgelerde yerel düzeyde uzmanlaşmayı destekleyecek şekilde beşeri kaynaklar ve sosyal sermayenin geliştirilmesine yönelik politikalar yer bulmaktadır. Bu çerçevede, sürükleyici sektörler liderliğinde kümelenmelerin destekleneceği ve yerel kümelenme alanlarını destekleyici, kümedeki aktörler arasında işbirliğini artırıcı,

[169] DPT, 2006:88

kümenin dünya piyasaları ile entegrasyonunu sağlamaya yönelik mekanizmaların özendirileceği belirtilmektedir.[170]

Dokuzuncu Kalkınma Planı doğrultusunda hazırlanan ve yeni bir politika belgesi olarak ortaya konulan 2009-2011 dönemini kapsayan **Orta Vadeli Program**da da kümelenme yaklaşımına ilişkin tedbirler bulunmaktadır. Bu çerçevede; Dokuzuncu Kalkınma Planında yer alan gelişme eksenleri doğrultusunda işletmeler arası işbirliği ve kümelenme faaliyetlerinin geliştirileceği ve kümelenme potansiyeli taşıyan bölgelerde, yenilik faaliyetlerini destekleyen, verimlilik ve istihdamı artıran, ulusal ve uluslar arası rekabet ve işbirliği olanağı sağlayan bölgesel kümelenme politikalarının geliştirileceği ifade edilmektedir[171].

Kümelenme konusuna Dokuzuncu Kalkınma Planında yapılan önemli vurgular **2009 Yılı Programına** da yansımıştır. Programda, kümelenme yaklaşımının rekabet gücünün artırılmasında başarılı bir yöntem olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de de sektörel ve bölgesel düzeyde çeşitli kümelenme oluşumlarının bulunduğu ancak genel bir kümelenme politikasının belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, sektörel ve bölgesel kümelenme haritalarının hazırlanmasının ve OSB (Organize Sanayi Bölgesi) ve benzeri mevcut kümelenme altyapılarının kullanılarak ve yeni modeller üretilerek kümelenme girişimlerinin desteklenmesi ihtiyacı ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda, 2009 yılı içerisinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından ulusal kümelenme destek politikasının geliştirileceği belirtilmektedir. Program metninde ayrıca rekabet gücünün artırılmasına yönelik tedbirler kapsamında başta OSB'ler olmak üzere, mevcut kümelenme alanlarında işletmelerin ortak tasarım, üretim, Ar-Ge, test analiz merkezleri kurması gibi işbirliği faaliyetlerinin KOSGEB tarafından destekleneceği ifade edilmiştir.[172]

KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı ile başlayan, Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2008 Yılı Programı ve Orta Vadeli Program ile devam eden kümelenmelerin desteklenmesi yönündeki vurgular bu yaklaşımın Türkiye'de önemli bir gündem maddesi olduğunu göstermektedir. Bu durum, önümüzdeki dönemde bölgesel

[170] DPT, 2006:100
[171] DPT, 2008b: 19-27
[172] DPT, 2008c: 133

gelişme politikalarının, sektörel politikaların ve yenilikçilik politikalarının kesişim noktasında kümelenme kavramının bulunacağına işaret etmektedir.

5.3 Türkiye'de Kümelenme Çalışmaları

Türkiye'de politika belgelerinde son dönemlerde yer bulan kümelenme yaklaşımına ilişkin hâlihazırda yapılmakta olan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bunlara örnek projeler bölümünde yer verilecektir. Ancak, çeşitli kurumlar tarafından KOBİ'lere sağlanmakta olan desteklerin bir kısmı bu isimle anılmasa da kümelenme yaklaşımının temel unsurları olan mekânsal yakınlık ile artan ilişki ağları ve işbirliğini sağlamaya yöneliktir. Bu itibarla çalışmanın bu bölümünde de ilk olarak kümelenme yaklaşımının Türkiye'de yaygınlaştırılmasında etkili olan aktörlere ve daha sonra bu aktörlerce kümelenmeye yönelik sağlanan desteklere yer verilecektir.

5.3.1 Kümelenme Yaklaşımının Yaygınlaştırılmasında Etkili Olan Aktörler

Kümelenme yaklaşımının sanayi politikası, bilim ve teknoloji politikası ve bölgesel gelişme politikasını kestiği daha önce vurgulanmıştı. Bu yönden, politikaların geliştirilmesinde etkili olan çok sayıda temel kurum ve kuruluştan bahsedilebilir. İlk olarak kümelenme yaklaşımının benimsenmesi açısından doğrudan etkili olan aktörler olarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOSGEB, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve bölgesel düzeyde yürütecekleri faaliyetler açısından kalkınma ajansları bu çerçevede ele alınabilir.

Bu aktörlerin kümelenme yönünde yürüttükleri faaliyetler ve sağladıkları destekler çalışmanın bir sonraki bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır. Ancak bu bölümde de aktörlerin rollerine özet olarak değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede;

- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, plan ve program öncelikleri doğrultusunda sanayi politikasının belirlenmesinden sorumludur. Faaliyet alanı içerisinde kümelenme yaklaşımı için oldukça uygun ortamlar olarak kabul edilen organize sanayi bölgeleri ve teknoloji geliştirme bölgeleri de bulunmaktadır. Ayrıca; 2007-2013 döneminde AB tarafından sağlanacak olan mali yardımlar çerçevesinde Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programının uygulayıcı kuruluşudur.

- KOSGEB, küçük ve orta ölçekli işletmelerin etkinliğini ve rekabet güçlerini artırmak amacıyla çeşitli destekler vermektedir. Desteklerin büyük çoğunluğu bireysel işletmelere verilmekle birlikte ortak kullanım amaçlı makine ve teçhizat desteği ile işletmelerin işbirliği yapmalarını da teşvik etmektedir.
- TÜBİTAK, akademik ve endüstriyel araştırma-geliştirme çalışmalarını ve yenilikleri desteklemektedir. Bu çerçevede, AB uyum sürecinde sağlanan ve TÜBİTAK tarafından koordine edilen 7. Çerçeve Programı kapsamında küme oluşumlarına da destek sağlamaktadır.
- TTGV, sanayinin rekabet gücünün artırılması ve yenilik kapasitesinin geliştirilip güçlendirilmesi amacıyla çeşitli destekler sağlamaktadır. Bu destekler arasında yer alan Ortak Teknoloji Geliştirme Desteği ile kuruluşlar arasında beraber çalışma pratiğini teşvik etmektedir.

Diğer taraftan, kümelenme oluşumlarını doğrudan desteklemese de küme oluşumlarında dolaylı olarak etkisi olan aktörleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı; kalkınma planlarının, orta vadeli planların, yıllık programların hazırlanmasından sorumludur. Bu çerçevede sektörel ve bölgesel politikaları belirleyici ve yönlendirici rolü vardır.
- Maliye Bakanlığı; işletmelere sağlanan vergi teşviklerini geliştirir.
- Hazine Müsteşarlığı; genel teşvik politikasını ve bölgesel teşvik sistemine yönelik çalışmaları yürütmektedir.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, ihracata yönelik teşvikleri düzenlemektedir.
- Kalkınma Bankası; sanayi, turizm, enerji, eğitim ve sağlık sektörlerindeki işletmelere mali destek sağlamakta ve sektörel analizler yapmaktadır.
- Kümelenme girişimlerinin geliştirilmesinde politika üreterek ya da mevzuat düzenlemesi yaparak rol alan ilgili bakanlıklar. (Örneğin;

turizm kümelenmesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı, organik tarım kümelenmesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ya da mermer sektörüne ilişkin bir kümelenmede Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığının rolü gibi)

- İşgücü arzının geliştirilmesine yönelik politikalar belirleyen Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu ve üniversiteler.
- Üyeleri arasında işbirliği ve dayanışma sağlayan meslek kuruluşları: TOBB, TESK ve diğer meslek odaları ve birlikleri.
- Altyapı hizmetlerinin temininden sorumlu olan yerel yönetimler.

Görüldüğü üzere kümelenme yaklaşımı farklı politikalar kapsamında rol alan çok sayıda aktörü kapsamaktadır. Bu çerçevede, uygulanacak politikaların başarılı sonuçlar vermesi ancak bu aktörlerin ortak hedefler benimsemeleri ve bu hedefler için uyumlu faaliyetler gerçekleştirmeleri ile mümkün olacaktır.

5.3.2 Türkiye'de Kümelenmeye Yönelik Verilen Destekler

Türkiye'de hâlihazırda kümelenme yaklaşımı yönünde destek sağlayan kurumlar ve verilmekte olan destekler oldukça çeşitlidir. Bu yüzden desteklerin belirli başlıklar altında sınıflandırılması için yazarlar tarafından farklı yaklaşımlar benimsenebilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan kümelenme politikalarının sınıflandırılması bu bölümde de esas alınarak; KOBİ ağ yapılanması kurulması yönünde destekler, üniversite-sanayi işbirliği kurulması yönünde destekler ve bölgesel düzeyde kümelenme politikalarının geliştirilmesinde aktif rol alacak olan kalkınma ajanslarının sağlayacağı destekler ele alınacaktır. Diğer taraftan AB'ye uyum sürecinde sağlanacak desteklere de ayrı bir başlık altında değinilecektir.

5.3.2.1 KOBİ Ağ Yapılanması Kurulması Yönünde Destekler

<u>Organize Sanayi Bölgeleri</u>

Türkiye'de planlı dönemde bölgesel farklılıkların giderilmesi ve bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla kullanılan araçlardan birisi Organize Sanayi Bölgeleridir.

Bölgesel kalkınma araçları arasında, kümelenme yaklaşımının temeli olan birbirleriyle bağlantılı ya da ilişkili işletmeleri belirli bir mekânsal yakınlık içerisinde

bulundurması özelliğini taşıyan organize sanayi bölgelerinin kümelenme ile ilişkisinin incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Organize sanayi bölgeleri, sanayi tesislerinin gelişmesi için altyapı, enerji, ulaşım ve diğer hizmetler gibi imkânlar tanırken çevreye verilecek zararın minimize edilmesini sağlayan faaliyetlerin organize biçimde toplandığı yerler olarak tanımlanabilir.[173] Bu tanımlamanın temeli çeşitli yerlerde dağınık olarak yerleşmiş tesislerin birbirlerini tamamlayıcı olan ve birbirine yan ürün üreten sanayicilerin aynı ortam içerisinde faaliyet göstermelerini sağlamak, böylece oluşacak dışsal ekonomiler ile verimliliklerini artırmak, çevre kirliliğine karşı önlem almak ve politika aracı olarak da bölgeler arası dengesizliği gidermektir.

Sanayi tesislerinin farklı yerlerde yatırım yapmaları durumunda her birisi için ayrı ayrı altyapı, sosyal tesis ve enerji temin maliyetleri olacaktır. OSB'ler yoluyla tesisler bu gibi maliyetleri tek yerden karşılayarak avantaj sağlamaktadır.

OSB'lerin dışsal ekonomilerin oluşumunda ve sanayinin yerelleşmesinde önemli katkıları olmaktadır. Sanayi tesisleri arasında tamamlayıcılık ilişkisi ile ileri ve geri bağlantılar yoğun olduğunda dışsal faydaları daha fazla olmaktadır. OSB'ler, yerel düzeyde KOBİ'lerin gelişmeleri için uygun bir ortam sağlayarak sanayinin bölgeler arasında daha dengeli dağılımına da katkı vermektedir.

Türkiye'de OSB'ler, yerel sermaye birikiminin il dışına çıkmasını engellemede ve yerel sanayiye transferinde önemli bir planlama aracı olarak da işlev görmüştür. Aynı zamanda, OSB'ler, sanayi birimlerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetlemede, daha kolay ve ucuz üretim yapmalarını sağlamada ve daha düşük maliyetli altyapı hizmetlerinden yararlanmada büyük imkânlar sunmaktadır. Ayrıca, yerel düzeyde küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmelerine elverişli bir ortam sağlayarak sanayinin yerelleşmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır[174].

OSB'lerin kuruluş ve işleyiş sürecinde düzenin sağlanması ve yasal bir statüye kavuşturulmaları için 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 15.04.2000 tarih ve 24021 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu Kanunda OSB'ler, "Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi

[173] Yurdakul, 2005:46
[174] DPT, 2008a:25

ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli altyapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve OSB Kanunu hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleri" olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de OSB uygulamalarına, ilk olarak 1962 yılında Bursa'da bir OSB kurulmasıyla başlanmıştır. 1962 yılından başlayarak bugün gelinen noktada; 22.198 hektar büyüklüğünde, 107 adet Organize Sanayi Bölgesi hizmete sunulmuştur. Ayrıca, 2008 Yılı Programında 100 adet OSB projesi bulunmakta olup yıl sonuna kadar 15 adet OSB'nin tamamlanması beklenmektedir.[175]

OSB'ler işletmelere müşterek altyapı, sosyal tesis gibi faydaların yanında birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir arada ve bir program dâhilinde üretim yapmalarını böylece üretimde verimliliği ve kâr artışını sağlamaları şeklinde de faydalar sunmaktadır. Bu faydaların en belirgin şekli ihtisas organize sanayi bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İhtisas organize sanayi bölgeleri kümelenme yaklaşımına doğrudan katkı sağlayan yapılardır. Nitekim, aynı sanayi iş kolunda ve bu iş koluna dâhil alt sanayi gruplarında faaliyet gösteren tesislerin yer aldığı bölge olarak tanımlanan ihtisas organize sanayi bölgelerinin tanımı ile kümelenme yaklaşımı büyük ölçüde örtüşmektedir. Türkiye'de sayıları gittikçe artan ihtisas organize sanayi bölgelerinin kümelenme yaklaşımının uygulanması açısından önemli fırsatlar sunduğu söylenebilir. 2008 Yılı Yatırım Programında toplam 20 ihtisas organize sanayi bölgesi yer almaktadır.

OSB'ler kümelenme yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde; işletmelerin mekânsal yakınlığını sağlaması yönünden OSB'leri bir tür yığınlaşma olarak değerlendirmek mümkündür. OSB'lerin kümelenme yaklaşımından ayrıldığı nokta ise OSB'lerdeki işletmeler arasında sektörel bir uyum gözetilmemesi ve OSB'lerde işletmeler arası işbirliği anlayışını teşvik eden bir yapının olmamasıdır. İhtisas organize sanayi bölgelerinde belirli sektör grupları dâhilinde işletmelerin yer

[175] DPT, 2008c:126

aldığı düşünüldüğünde, kümelenme anlayışına paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, ihtisas organize sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerin rekabet güçlerini artıracak konularda birbirleri ile ve eğitim kurumları ve araştırma merkezleri ile işbirliğinin geliştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Özet olarak, mevcut yapıları itibarıyla OSB'ler kümelenme olarak değerlendirilememektedir. Ancak yerinde yapılacak çalışmalar ile OSB'lerdeki kümelenme potansiyellerinin tespit edilmesi ve kümelenme yaklaşımı çerçevesinde desteklenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KOSGEB Ortak Kullanım Amaçlı Makine-Teçhizat Desteği

KOSGEB imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelere banka kredi faiz destekleri, bilişim destekleri, bölgesel kalkınma, danışmanlık, eğitim, girişimciliği geliştirme, kalite geliştirme, pazar araştırma ve ihracatı geliştirme, teknoloji geliştirme ve yenilik ile uluslarası işbirliği geliştirme başlıkları altında muhtelif destekler sağlamaktadır.

KOSGEB tarafından verilen bu destekler KOBİ'lerin bireysel olarak yararlanabilecekleri türdendir. Ancak, bölgesel kalkınma başlığı altında verilen Ortak Kullanım Amaçlı Makine-Teçhizat Desteği işletmelerin bir araya gelerek işbirliği ve dayanışma anlayışı çerçevesinde ortak çıkarları için yararlanabilecekleri bir destek türüdür. Bir işletmenin tek başına satın alamayacağı ya da satın alınma durumunda bile kapasitesinin bir kısmının atıl kalacağı bir makinenin, ekipmanın ya da kurulabilecek bir laboratuvarın işletmeler arası işbirliği yapılarak bu çerçevede desteklenmesi mümkündür.

Bu desteğin amacı aynı iş kolunda ve/veya birbirini tamamlayıcı iş kollarında faaliyet gösteren işletmelerin ve meslek kuruluşlarının işletmeler ile müştereken kuracakları ve yararlanacakları ortak kullanım atölyeleri (ORTKA) ve ortak kullanım laboratuvarları (ORTLAB) için satın alacakları makine ve teçhizat giderlerine destek verilmesidir. KOBİ tanımına uyan ve imalat sanayiinde faaliyet gösteren firmalar bu destekten yararlanmaktadır.[176]

[176] KOSGEB web sayfası, www.kosgeb.gov.tr, 13.05.2008

Bu destekten faydalanmak için en az beş işletmenin bir araya gelmesi gerekmektedir. Geri ödemesiz desteğin üst limiti 100.000 YTL'dir.[177] Geri ödemeli desteğin üst limiti ise 400.000 YTL'dir.[178] 2003–2007 yılları arasında bu destekten faydalanma sayısı ve destek miktarı Tablo 5.1'de görülmektedir.

2003 ve 2004 yıllarında bu destekten faydalanmak üzere meslek kuruluşlarının yaptıkları başvurular kabul edilirken, 2005 yılında yayınlanan KOSGEB Destekleri Yönetmeliği[179] ile yalnızca işletmelerin bir araya gelerek kuracakları işletici kuruluşlara destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, Tablo 5.1'den de görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında destekten faydalanma oranı oldukça düşmüştür.

Tablo 5.1. KOSGEB ORTKA ve ORTLAB Destekleri

YILLAR	DESTEK ADEDİ	MİKTAR (YTL)
2003	19	4.136.903
2004	23	3.512.903
2005	9	1.811.977
2006	3	931.586
2007	5	805.000
2008	-	-
TOPLAM:	59	11.198.369

Kaynak: www.kosgeb.gov.tr

Bu destek ile işletmeler, kalite testleri yapmak için laboratuvar; ürünlerin ambalajlanması için ortak kullanılabilecek baskı ambalaj tesisi; ürünlerini saklayabilecekleri ortak soğuk hava deposu ya da ortak tasarım atölyesi gibi çeşitli ihtiyaçlarını temin edebilmektedir.

KOSGEB tarafından sağlanan bu destek, işletmelerin ortak sorunlarına ortak çözüm geliştirmeleri ve ortak mali kaynak temin etmeleri şeklinde uygulandığından kümelenme anlayışına yakın bir uygulama olarak değerlendirilse de kümelenme anlayışından pek çok noktada ayrılmaktadır. Örneğin, bölgelerin rekabet gücü bulunan sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin bu destekte ön plana çıkarılmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, asgari beş işletme ile uygulanan bu desteğin işletme

[177] Ortak sayısının 5'den fazla olması halinde toplam 150.000 YTL'ye kadar artırılabilmektedir.
[178] Ortak sayısının 5'den fazla olması halinde ise 500.000 YTL'ye kadar artırılabilmektedir.
[179] 24/04/2005 tarih ve 25795 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan KOSGEB Destekleri Yönetmeliği.

sayısı ve destek tutarının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Tablo 5.1'de de görüldüğü üzere meslek kuruluşlarının işletmeler adına başvuru yapmalarının kabul edilmemesiyle bu destekten faydalanma sayısında ciddi bir düşüş olmuştur. Bu durumda, işletmelerin ortak hedef için bir araya getirilmesinde meslek kuruluşlarının oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bağlamda, KOSGEB tarafından sağlanan bu desteğin kümelenme oluşumlarını destekler nitelikte geliştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bunun için Ortak Kullanım Atölyesi ve Ortak Kullanım Laboratuvarları destekleri kapsamında sağlanan mali desteklerin miktarları artırılmalıdır. Buna ek olarak, kurulacak işbirliklerinin yenilik yapma kapasitelerinin artırılmasını teminen üniversite ya da meslek okullarıyla da işbirliğine gidilmesi yönünde teşvik edici değişiklikler de yapılmalıdır. Diğer taraftan, meslek kuruluşlarının da işletmelerin bir araya gelmesi yönünden etkisi tekrar hatırlandığında dernek, vakıf, birlik, oda ve borsaların da bu oluşumlarda rol almasının bu desteğin etkisini artıracağı düşünülmektedir. Ayrıca, desteklenecek sektörlerde bölgenin rekabet avantajı olan sektörlere öncelik verilmesinin ya da bu sektörlere daha fazla mali destek sağlanmasının yerel uzmanlaşma açısından da teşvik edici olacağı düşünülmektedir.

5.3.2.2 Üniversite-Sanayi İşbirliği Kurulması Yönünde Destekler

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (Teknoparklar)

Teknoloji geliştirme bölgeleri, üniversite-sanayi ilişkilerini geliştirerek özellikle yenilikçi işletmelerin kurulmasına ve katma değeri yüksek yeni iş alanlarının doğuşuna fırsat sağlamaktadır. Türkiye'de bu yönde çalışmalar 1990'ların ikinci yarısından itibaren başlamış ve ilk uygulama örnekleri ODTÜ Teknokent ve Marmara Araştırma Merkezi Teknopark olmuştur. 2001 yılında yayınlanan 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve 2002 yılında yayınlanan Uygulama Yönetmeliği ile Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin kurulması yaygınlaşmıştır.[180]

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununa göre, bölgenin yönetimi ve işletmesinden sorumlu bir yönetici şirket kurulmaktadır. Bu şirketin kurucuları arasında, bölgenin içinde veya bulunduğu ilde yer alan en az bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü ya da kamu Ar-Ge merkezi veya enstitüsü bulunmaktadır.

[180] DPT, 2006:39

Ayrıca, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğine bağlı odalar ve borsalar, yerel yönetimler, bankalar ve finansman kurumları, yerli ve yabancı özel hukuk tüzel kişileri, Ar-Ge ve teknoloji geliştirme ile ilgili vakıf ve dernekler, ilgili kamu kuruluşları, ihracatçı birlikleri de kurucu olarak ya da sonradan ortak olarak iştirak edebilmektedir.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ile yönetici şirkete, girişimcilere ve öğretim üyelerine oldukça cazip destek ve muafiyetler sunulmaktadır. Bunlar arasında yönetici şirket tarafından karşılanamayan, arazi temini, alt yapı ve idare binası inşası ile ilgili giderlerin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından karşılanması, Kanunun uygulanması ile ilgili işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muafiyet ve atık su bedelinin alınmaması sıralanabilir. Girişimcilere sağlanan destekler arasında bölgedeki yazılım ve Ar-Ge'ye dayalı üretim faaliyetlerinden elde edilen kazançların 31.12.2013 tarihine kadar vergiden müstesna olması, bölgede üretilen hizmetlerin KDV'den muaf olması ve bölgede çalışan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personelinin bu görevleri ile ilgili ücretlerin 31.12.2013 tarihine kadar her türlü vergiden müstesna olması sıralanabilir. Öğretim üyeleri açısından da bölgede elde edilen gelirlerin üniversite döner sermaye kapsamı dışında tutulması ve üniversite yönetim kurulunun izni ile yaptıkları araştırmaların sonuçlarını ticarileştirmek amacı ile bu bölgelerde şirket kurabilmeleri, bir şirkete ortak olabilmeleri ve/veya bu şirketlerin yönetiminde görev alabilmeleri şeklinde fırsatlar sunulmaktadır.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmekte, ileri teknoloji üreten işletmelerin oluşumunu ve gelişmelerini desteklemektedir. Böylece şirketlere Ar-Ge çalışmalarını yürütebilecekleri ortam ve destek sağlanması, kaynakların verimli kullanılması, teknolojik bilginin ticarileşmesi, teknoloji yoğun üretim ve girişimciliğin desteklenmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni ve ileri teknolojilere uyumunun sağlanması gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığının resmi internet sayfasından alınan bilgilere göre Haziran 2008 tarihi itibarıyla 30 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi kurulmuş[181] ve bunlardan 18 tanesi faaliyete geçmiştir.

[181] (Ankara İlinde 6 adet, İstanbul İlinde 3 adet, Kocaeli İlinde 3 adet, İzmir, Konya, Antalya, Kayseri, Trabzon, Adana, Erzurum, Mersin, Isparta, Gaziantep, Eskişehir, Bursa, Denizli, Edirne, Elazığ, Sivas, Diyarbakır ve Tokat illerinde 1 adet)

Üniversite-sanayi işbirliğini sağlayan teknoloji geliştirme bölgeleri, ileri teknoloji üreten işletmelere mekânsal yakınlık sağlaması yönünden bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde işletmeler arası işbirliği ve sektörel bir yoğunlaşma olmadığı dikkate alındığında kümelenme oluşumu olarak değerlendirilmemektedir. Bu bağlamda Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin kümelenme yaklaşımı çerçevesinde ele alınması için işletmeler arası işbirliğinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kutu 5.1'de ODTÜ Teknokentte yürütülen "Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi" isimli çalışmaya yer verilmektedir.

Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER)

TEKMER'ler KOSGEB'in koordinasyonunda üniversitelerle KOBİ'leri bir araya getirerek, ortak bir platformda Ar-Ge çalışmalarını sürdürmelerini sağlamaktadır. TEKMER'ler üniversitelerin teknoloji altyapısı ve bilimsel çalışma ortamları ile KOBİ'lerin üretici güçlerini bir araya getirerek üniversite-sanayi işbirliğine örnek teşkil etmektedir.

TEKMER´lerin amaç ve hedefleri şu şekilde sıralanabilir:[182]

- Etkin teknoloji kullanımını tercih edecek yeni firmaların kurulması, mevcut firmaların teknoloji kullanımı konusunda desteklenmesi,
- KOBİ´lerin Ar-Ge projelerinin desteklenip, bu konuda teknik desteğin daha kolay ve etkin olarak KOBİ´lere sağlanması,
- Üniversite ile sermaye arasında işbirliğinin sağlanması, bu işbirliğine başka kamu ve özel kurumların katılımıyla üretim, ihracat, kalite ve teknoloji yönetimi konularında bir sinerji yaratılması,
- Teknolojiye yönelimli girişimcilerle, üretim süreci teknoloji kullanımını gerektiren iş kurma ya da mevcut işlerini geliştirme fırsatı verilmesi,
- Üniversitelerdeki teknolojik ve bilimsel birikimin, ekonomiye ve üretime yönlendirilmesinin sağlanması, ayrıca teknolojik gelişme için üniversitelere deneysel bir çalışma alanı oluşturulması ,

[182] Kobitek internet sitesi: http://www.kobitek.com/makale.php?id=38 31.05.2008

- KOBİ´lerin yüksek maliyet nedeniyle teknolojik Ar-Ge uygulamalarından mali destek alarak yararlanmalarının sağlanması.

KOSGEB tarafından TEKMER'lerde yer alan işletmelere teknoloji geliştirme destekleri başlığı altında; mekân temini, malzeme ve teçhizat, danışmanlık, yurtiçi ve yurtdışı fuar katılım, yurtdışı fuar ziyaret, yazılım ve yayın temini, Ar-Ge sonuçları yayınlama, tanıtım, eğitim ve tasarım gibi çok çeşitli destekler sağlanmaktadır. Halihazırda yirmi adet TEKMER üniversiteler bünyesinde faaliyet göstermektedir.

TEKMER'ler genel itibarıyla teknolojik çalışmaları olan girişimcilerin kuracağı yeni işletmelere ya da mevcut işletmelerin yenilikçi çalışmalarına destek sağlamaktadır. Bu bağlamda TEKMER'ler girişimcilere bireysel destek vermektedir. TEKMER'ler bünyesinde yer alan işletmelerin kümelenmesine yönelik bir destek bulunmamakla birlikte çalışmanın bu kapsamında değerlendirilmesinin nedeni Ar-Ge çalışmaları yapan KOBİ'lerin üniversitelerle yakın çalışmalarının sağlayacağı sinerjinin kümelenme yaklaşımı ile beslendiğinde ortaya çok daha güçlü yapılar çıkabileceğinin düşünülmesidir. Örneğin, birbirine yakın alanlarda çalışan işletmelerin işbirliği çerçevesinde ihtisaslaşması yönünde de destekler verilebileceği gibi üniversitelerin sahip olduğu nitelikli işgücü ile bilgi ve teknoloji altyapısının rekabet avantajı bulunan alanlara yönlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

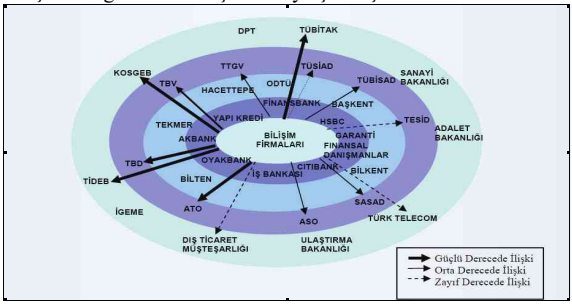
Kutu 5.1. Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi

Bu çalışma ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Teknokenti kümelenme niteliği gösteren bir yapı olarak değerlendirilmiş ve bu yapı Porter'ın geliştirdiği Elmas Modeli ile analiz edilmiştir. Araştırmada bu bölgenin analizinin yapılmasında küme aktörlerinin (girişimciler, sivil toplum kuruluşları ve bilgi üreten kurumlar) aynı bölgede yoğunlaşması etkin rol oynamıştır. Bu kapsamda ODTÜ Teknokentte faaliyet gösteren firmaların yöneticilerine anket uygulanmış ve toplanan veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, Teknokentin mevcut durumunu elmas modelindeki unsurlara göre değerlendirerek, bilişim kümelenmesinin rekabetçiliğini artırabilmesine olanak sağlayacak gelişmeye açık alanlarının saptanması olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede yapılan analizin bulguları elmas modelindeki unsurlara göre şu şekilde özetlenebilir:

Girdi Koşulları: Bilişim firmalarının Türkiye'nin araştırma konusunda öncü üniversitelerinden biri olan ODTÜ kampüsü içerisinde kurulan teknoparkta yer almaları ve Bilkent ve Hacettepe Üniversitelerine coğrafi olarak yakın olmaları geniş bir kalifiye işgücü havuzuna sahip olmalarında önemli bir avantajdır. Bunun yanı sıra, fiziksel altyapı ve bilgi altyapısı alanlarında da firmalar rekabet avantajına sahiptir. Girdi koşulları kapsamında firmaların büyük çoğunlukla donanımlarını ithal etmeleri, onların zayıf yanlarını oluşturmaktadır.

Talep Koşulları: Devlet kurumlarının teknokentteki firmaların en büyük müşterileri olduğu tespit edilmiştir. Özellikle e-devlet projeleri ile askeri projeler bilişim firmalarının projelerinin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunun yanında özel sektör pazarının fazla gelişmediği belirlenmiştir.

İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar: Teknokentteki firmaların, bilişim kümelenmesinde yer alan diğer kuruluşlarla (bilgi üreten kuruluşlar, kamu kuruluşları ve ilgili sivil toplum kuruluşları) ilişkileri incelendiğinde aşağıdaki şekilde görülen sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının genel merkezlerinin genelde Ankara'da, firmalara coğrafi olarak yakın olması, bilişim firmalarının bu kuruluşlarla işbirliği kurmaları, çeşitli finansal ve yatırım problemlerini çözmeleri açısından avantajdır. Şekil'de de görüldüğü gibi firmaların en fazla ilişkili oldukları kamu kuruluşları sırasıyla TİDEB, TÜBİTAK, ve KOSGEB'dir. Ancak, firmalarla diğer küme aktörleri arasındaki bağların, birlikte geliştirdikleri proje sayılarının dünyadaki başarılı bilişim kümeleriyle karşılaştırıldığında yeterli olmadığı değerlendirilmiştir.

Firma Stratejisi ve Rekabet Yapısı: Bilişim kümelenmesindeki firmaların temel olarak dört alanda; finans, pazarlama, eğitim ve kuluçka merkezi desteği konusunda hizmet eksikliklerine sahip oldukları belirlenmiştir. Özellikle, genç girişimcilerin yatırım yapmak ve AR-GE için yeterli finansal araçlara ve sermaye kaynaklarına ulaşamadıkları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, firmaların özellikle harcalamalarının büyük bölümünü oluşturan AR-GE için kısıtlı kaynaklarını artıracak desteklere ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; bu çalışmada bilişim sektörünün gelişimini desteklemek için yeni yatırım araçlarının geliştirilmesine, yasal düzenlemeler yapılmasına, çoğunluğu küçük ölçekli olan firmaların ulusal ve uluslararası pazar araştırma ile pazarlama konusunda bilgilendirilmeye, ortak eğitim çalışmaları yapılmasına ve genç girişimcilerin desteklenmesi amacıyla kuluçka merkezi hizmetlerinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

Kaynak: Bulu ve ark, 2004'den derlenmiştir.

5.3.2.3 Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Sağlanan Destekler

Çerçeve Programlar[183]

AB, üye ülkelerin bilim ve araştırma alanı da dahil olmak üzere çeşitli alanlardaki politika ve uygulamalarının birbirine yakınlaştırılması amacıyla çeşitli Topluluk Programları oluşturmuştur. Bu programlara AB'ye aday ülkelerin katılımı, Katılım Öncesi Strateji'nin önemli bir parçasıdır. Böylece, aday ülkeler Topluluk politikaları ve çalışma usulleri hakkında bilgi sahibi olmakta ve bunları uygulama olanağına kavuşmaktadır. Söz konusu Topluluk Programları'ndan birisi araştırma ve teknoloji geliştirme alanındaki Çerçeve Programlar'dır. Çerçeve Programlar, amaçları ve bütçesi ile belli bir dönem için tasarlanan 4-5 yıllık programlardır.

Çerçeve Programların başlıca amaçları arasında, Avrupa'nın bilimsel ve teknolojik temelinin güçlendirilmesi, endüstriyel rekabetin desteklenmesi ve ülkeler arası işbirliğinin teşvik edilmesi sayılabilir. AB'nin Mart 2000'de yapılan Zirve Toplantısı'nda belirtilen ve Lizbon Stratejisi olarak adlandırılan strateji kapsamında ise, AB'nin "dünyanın en dinamik, rekabetçi ve bilgi temelli ekonomisi" olması hedeflenmiştir.

Türkiye Çerçeve Programlara, 2002-2006 yıllarını kapsayan 6. Çerçeve Programı'ndan itibaren katılım sağlamıştır. Halen devam etmekte olan ve 2007-2013 yılları arasında uygulanacak olan 7. Çerçeve Programı'na da aday ülke statüsü ile katılmıştır.

7. Çerçeve Programı, İşbirliği Özel Programı, Fikirler Özel Programı, Kişiyi Destekleme Özel Programı ve Kapasiteler Özel Programı'ndan oluşmaktadır.

İşbirliği Özel Programı ile sağlık, gıda, tarım ve biyoteknoloji, bilgi ve iletişim teknolojileri, nanoteknoloji, enerji, çevre, taşımacılık, sosyo ekonomik ve beşeri bilimler, güvenlik ve uzay tematik alanlarında sanayi ve araştırma kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek amaçlanmaktadır. 2007-2013 yılları arasında uygulanacak İşbirliği Özel Programı'na 32,3 milyar Avro ayrılması öngörülmektedir. Program kapsamında en fazla kaynak 9,1 milyar Avro ile bilgi ve iletişim teknolojileri alanına tahsis edilecektir.

[183] Bu bölümdeki bilgiler Tübitak resmi internet sayfasında yer alan Çerçeve Programlar bilgilendirme sayfası temel alınarak hazırlanmıştır. http://www.fp7.org.tr/home.do?ot=1&sid=3100 15.05.2008

Fikirler Özel Programı; en az 2 yıllık doktora derecesine sahip, bilimsel proje fikirleri olan araştırmacılara yönelik bir destek programıdır.

Kişiyi Destekleme Özel Programı'nın ana hedefi Avrupa'yı araştırmacılar için cazip hale getirmektir. Araştırmada insan kaynağının nitelik ve nicelik açısından güçlendirilmesine ve sektörler arasındaki dolaşıma odaklanan Programın toplam bütçesi 2007-2013 yılları için 4,7 milyar Avro'dur. Program dahilinde ortak eğitim programları, yaşam boyu eğitim ve kariyer gelişimi, Avrupa içi dolaşım bursları, Avrupa yeniden entegrasyon hibeleri, bölgesel, ulusal, uluslararası programlar için ortak fon, sanayi - akademi işbirliği, uluslararası boyut başlıkları altında destekler sağlanmaktadır.

Kapasiteler Özel Programı kapsamında, araştırma altyapılarının geliştirilmesi ve en uygun kullanımının sağlanması, Avrupa genelindeki araştırma potansiyelinin değerlendirilmesi, KOBİ'ler yararına olan araştırmaların teşviki, toplumun ve bilimin birbirine yakınlaştırılması, uluslararası bilim ve teknoloji işbirliklerinin oluşturulması ve bilgi bölgelerinin geliştirilmesi konularında projelerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Program için 4,217 milyar Avro tutarında bütçe ayrılması öngörülmüştür. Bu program kapsamında yer alan "Bilgi Bölgeleri" desteğinin temel amacı bölgeler arasındaki Ar-Ge farklılıklarını ortadan kaldırarak Avrupa'nın rekabet gücüne katkıda bulunmaktır. Bu amaca ulaşmak için; Avrupa genelinde ileri araştırma altyapılarına sahip bölgelerin oluşturulması ve varolan bölgelerin geliştirilmesi, bölgesel araştırma girişimlerinde yer alan aktörlerin (üniversite, araştırma merkezi, sanayi) bir araya getirilmesi, gelişmiş bölgelerin daha az gelişmiş bölgelere destek olması öngörülmektedir. Bu bağlamda bu destek kapsamında kamu ve özel sektör kuruluşları arasında oluşturulan küme yapılanmalarına da destek sağlanmaktadır.

AB 7. Çerçeve Programının 2007-2008 yılları için toplam bütçesi 53,2 milyar avrodur. Bu program kapsamında Türkiye Cumhuriyeti kaynaklarından ödenen toplam tutar 36,2 milyon Avrodur. Projelerle geri dönen miktar 35 milyon avrodur. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti kaynaklarından ödenene göre kazanım %97

oranında olmuştur. AB 7. Çerçeve Programı kapsamında ülkemizden katılımın %25'i özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir.[184]

Katılım Öncesi Mali Araç (IPA)

Avrupa Birliği 2007-2013 yıllarını kapsayan dönemde tüm katılım öncesi mali yardım programlarını IPA *(Instrument for Pre-Accession)* isimli tek bir program altında birleştirmiştir. IPA beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlar;

- Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma
- Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği
- Bölgesel Kalkınma
- İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi
- Kırsal Kalkınmadır.

IPA'nın bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi bileşenleri kapsamındaki Operasyonel Programlar için "referans kaynak" niteliği taşıyan politika belgesi Stratejik Çerçeve Belgesidir (SÇB). SÇB'de Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programının (BROP) öncelikleri arasında yer alan işletmelerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ve girişimciliğin teşvik edilmesi öncelikleri kapsamında işletmelerin kendi aralarında iletişim ağları oluşturmaları, kümelenmeleri ve dayanışma sağlamalarının teşvik edileceği belirtilmektedir.

SÇB ile uyumlu hazırlanan ve 2007-2009 dönemini kapsayan Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı, IPA'nın bölgesel kalkınma bileşeni altında bulunan üç alt bileşenden birisidir.[185] Operasyonel Program ile sektörel olarak imalat sanayii ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'lere, bilgi toplumu, Ar-Ge ve yenilikçilik konularına önem verilmektedir. Coğrafi olarak, 15 Cazibe Merkezine özel önem vermek suretiyle temel olarak kişi başı milli geliri Türkiye ortalamasının yüzde 75'inin altında bulunan 12 Düzey 2 bölgesine odaklanılmaktadır.

Programda iki öncelik alanı bulunmaktadır. Bunlar,

- iş ortamının geliştirilmesi,

[184] www.tubitak.gov.tr
[185] Diğer iki bileşen çevre ve ulaştırmadır.

- işletme kapasitesinin geliştirilmesi ve girişimciliğin desteklenmesidir.

İş ortamının iyileştirilmesi önceliği altında sanayi altyapısının geliştirilmesi, finansman araçlarının oluşturulması ve geliştirilmesi, Ar-Ge, inovasyon, teknoloji ve bilgi iletişim teknolojileri altyapısının geliştirilmesi, turizm altyapısı, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin iyileştirilmesi yönünde tedbirler uygulanacaktır.

İşletme kapasitesinin artırılması ve girişimciliğin desteklenmesi önceliği altında da işletmelere temel bilgi ve danışmanlık desteğinin sağlanması ve sanayi alanında işbirliğinin güçlendirilmesi yönünde tedbirler hayata geçirilecektir.

BROP'un 2007–2009 dönemine ait bütçesi şu şekildedir: 2007 yılında 55,9 milyon Avro, 2008 yılında 58,0 milyon Avro ve 2009 yılında 73,1 milyon Avro.[186]

Operasyonel Program kapsamında yapılan sosyo-ekonomik analiz sonuçlarında, KOBİ'lerin kendi arasında ve büyük firmalarla olan ilişki ağlarının geliştirilmesine yönelik kümeleşme faaliyetlerinin yaygınlaştırılamamış olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan, sektörel kümelenme oluşumuna yönelik halihazırda bir potansiyel bulunması da fırsat olarak değerlendirilmiştir.[187] Türkiye'nin orta vadeli ihtiyaçları ve hedefleri arasında da işletmeler ve onlara hizmet veren kurumlar arasında şebeke ve kümelenmelerin oluşturulması hususuna yer verilmiştir.

Operasyonel Programda yer alan öncelik ve tedbirlerde kümelenmelerin, ağ yapılarının ve işbirliklerinin destekleneceği sıklıkla vurgulanmaktadır. Operasyonel Program, uygulayıcı kuruluşu olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığının akreditasyon sürecinin tamamlamasının ardından uygulama süreci başlayacaktır.

5.3.2.4 Kalkınma Ajansları ile Bölgesel Düzeyde Kümelenmeye Sağlanacak Destekler

2006 yılında yürürlüğe giren "5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Kalkınma Ajansları önümüzdeki dönemde ülkemizde bölgesel gelişme alanında gerçekleştirilecek uygulamaların baş aktörleri haline gelmiştir. Bu Kanun ile ajansların kuruluş amaçları "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakları yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla

[186] STB, 2007:7
[187] STB, 2007:79

uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak" olarak ortaya konmuştur.

Ajansların idari yapısı; kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofisleri olmak üzere dört organdan oluşmaktadır. Kalkınma kurulunda bölgedeki kamu kurum ve kuruluşlarının, özel kesim temsilcilerinin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve yerel yönetimlerin bulunması işbirliğini ve sahiplenmeyi geliştirecektir.

Ajanslar, içinde bulundukları bölgenin uzmanlaşabileceği sektörler ve önceliklerin belirlenmesinde, bölgenin hâlihazırdaki yerel potansiyelin harekete geçirilmesinde bölgedeki yerel yönetimler, kamu kuruluşları, sivil toplum ve özel sektörün aktif katılımını sağlayarak bölge plan ve programlarının uygulama sürecinde etkinliği artıracaktır. Böylece bölgelerin rekabetçi üstünlüklerinin tespit edilerek güçlendirilmesinde mahalli idarelerin, diğer kamu kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün mevcut kaynakları ile çözüme kavuşturamayacakları ortak sorunlarının çözülmesinde katalizör görevi üstleneceklerdir. Bu kapsamda, kalkınma ajanslarının temel görevlerinden bazıları şunlardır:

- Bölgesel gelişme fonlarının kullanımına aracılık etmek,
- Bölgesel gelişme stratejilerinin hazırlanmasına destek vermek,
- Kamu, özel kesim ve STK'lar arasındaki koordinasyon, uyum ve işbirliğini geliştirmek,
- Bölgenin içsel potansiyellerine yönelik araştırmalar yapmak.

Kalkınma ajanslarının temel görevlerinden birisi, KOBİ'lere ve girişimcilere üretim, yönetim, tanıtım, pazarlama gibi muhtelif konularda destek vermek olacaktır. Bölgelerin kendi potansiyellerinin ön plana çıktığı günümüzde KOBİ'lere yönelik desteklerin de bölgesel düzeyde koordinasyonu önem kazanmıştır. Bu çerçevede, ajanslar; Ar-Ge ve yenilikçilik, kalite standartları, danışmanlık gibi konularda farklı alanlarda faaliyet gösteren KOBİ'lere destek sağlayacaktır. Bu destekler doğrudan hibe şeklinde ya da ajansların oluşturulmasında aktif rol alacakları çeşitli finansman

modelleriyle olabilecektir. Ajanslar KOBİ'lerin desteklenmesi için farklı kaynakların tanıtımının yapılması şeklinde kolaylaştırıcı rol de üstlenecektir.

Ajansların kümelenmeye sağlayabilecekleri desteklerden bahsetmeden önce bölgesel ekonomilerde rekabet gücü yüksek olan ve sağlanacak desteklerle azami faydanın elde edileceği alanların tespit edilerek bu yönde stratejiler geliştirmenin önemini tekrar hatırlatmakta yarar görülmektedir. Kümelenme çalışmalarında kamu-özel sektör diyalog mekanizmalarına önemli roller düşmektedir. Bu noktada kalkınma ajansları KOBİ'lere yönelik verecekleri desteklerin yanı sıra bölgesel düzeyde kümelenme analizlerinin yapılması, bölgeye uygun kümelenme stratejilerinin geliştirilmesi, kümelenme aktörleri arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, kümelenme stratejilerinin uygulanması gibi konularda önemli faaliyetler yürütecektir.

5.3.3 Türkiye'de Sektörel Yoğunlaşmalar

Çalışmada Türkiye'de kümelenme yaklaşımının yaygınlaştırılmasında etkili olan aktörlere ve halen kümelenme yönünde verilen desteklere değinilmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de kapsamlı bir kümelenme analizi yapılmış değildir. Kümelenme analizi çerçevesinde değerlendirilebilecek tek çalışma Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yapılan kısmi analiz çalışmasıdır. Ancak çeşitli çalışmalar ile Türkiye'deki sektörel yoğunlaşmalar ortaya konulmuştur. Bu bölümde sırasıyla bu çalışmalara yer verilecektir.

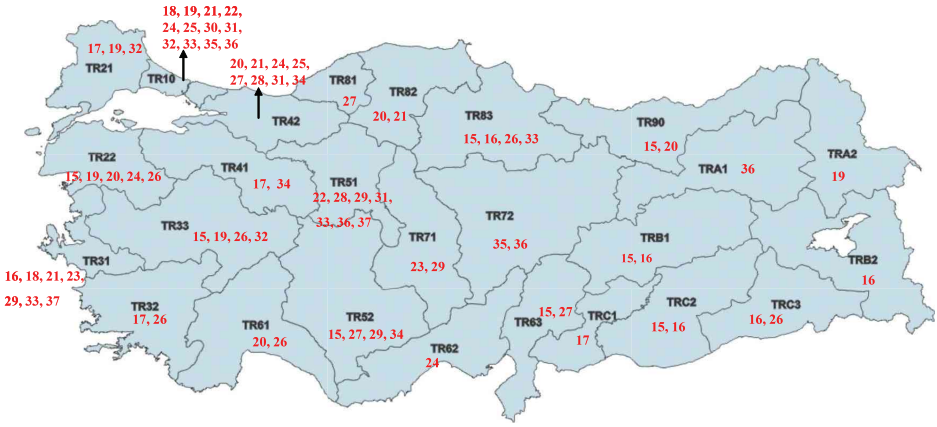
5.3.3.1 Türkiye'de Sektör-Bölge Yoğunlaşmaları Çalışması

Bu bölümde Türkiye'deki tarım, hizmetler ve sanayi sektörlerindeki uzmanlaşma ve yerelleşmenin boyutlarını ortaya koyan bir çalışmaya yer verilecektir. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2005 yılında yayınlanan "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları Sektör-Bölge Yığınlaşmaları" isimli çalışmada Türkiye'de sektörlerin hangi düzey 2 bölgelerinde ne düzeyde yoğunlaştığını tespit etmek amacıyla yığınlaşma oranları[188] hesaplanmıştır.

[188] Yığınlaşma oranı= $(E_{ij}/E_i)/(E_j/E)$ Eij:i bölgesinde j sektöründeki üretim değeri ya da istihdam; Ej:Türkiye'de j sektöründeki üretim değeri ya da Ei: i bölgesinde toplam üretim değeri ya da istihdam; E: Türkiye'deki toplam üretim değeri ya da istihdam

Yığınlaşma oranının 1'den büyük olması sektörde bölgenin Türkiye ortalamasından daha iyi olduğu anlamına gelmektedir. Yapılan analiz sonucunda düzey 2 bölgelerinde yığınlaşma katsayısının 1'den büyük olduğu sektörler aşağıda verilen harita 5.1 üzerinde gösterilmektedir.

Harita 5.1. Türkiye'de Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Sektörel Yığınlaşmalar

15: Gıda ürünleri ve içecek imalatı
16: Tütün ürünleri imalatı
17: Tekstil ürünleri imalatı
18:Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması
19: Derinin tabaklanması işlenmesi
20: Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı
21: Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
22: Basım yayım
23: Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleeryakıt imalatı
24: Kimyasal madde ve ürünleri imalatı
25: Plastik ve kaucuk ürünleri imalatı
26: Metalik olmayan mineral ürünleri imalatı
27: Ana metal sanayii
28: Makine ve teçhizatı hariç fabrikasyon metal ürünleri
29: Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat
30: Büro makineleri ve bilgisayar imalatı
31: Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve teçhizat
32: Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları
33. Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı
34: Motorlu kara taşıtları, römork ve yarı römork imalatı
35: Diğer ulaşım araçları imalatı
36: Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar
37: Geri dönüşüm

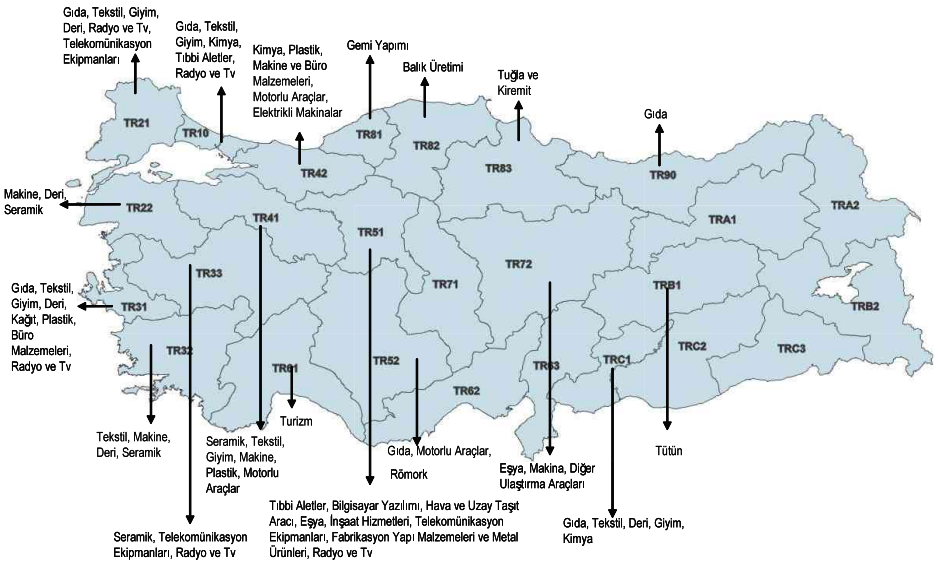
Kaynak: TÜSİAD ve DPT, 2005: 166

Bu çalışmanın bulguları, bölgelerde çeşitli sektörlerde yoğunlaşma bulunduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Harita 5.1'de Türkiye'nin batı bölgelerinde ve özellikle TR10 (İstanbul), TR42 (Kocaeli, Bolu, Sakarya, Yalova, Düzce), TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR51 (Ankara) ve TR31 (İzmir) bölgelerinde yoğunlaşma gösteren çok sayıda sektör bulunması dikkat çekici olup, bu bölgelerin kümelenme potansiyeli açısından daha avantajlı olduğu görülmektedir.

5.3.3.2 Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tarafından Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de coğrafi yoğunlaşma gösteren sektörlerden bazılarını ortaya koyan bir başka çalışma da Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programıdır. Bu program, Katılım Öncesi Yardım Aracı kapsamında AB tarafından sağlanacak yardımların Türk ekonomisinin rekabet edebilirliğinin artırılması ve bölgesel sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılması amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede söz konusu kaynakların, programın etkisinin ve katkısının en yüksek düzeyde olacağı belirli sayıdaki sektör, bölge ve önceliklere yoğunlaştırılması amaçlanmıştır. Program kapsamında yapılan çalışma ile Türkiye'de coğrafi yoğunlaşma gösteren sektörlerden bazıları ortaya konulmuştur.

Harita 5.2. Türkiye'de Coğrafi Yoğunlaşma Gösteren Sektörlerden Örnekler

Kaynak: Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı 2007:196

Bilindiği üzere 2007, 2008 ve 2009 Yılı Programları ile ulusal düzeyde kümelenme destek politikasının geliştirilmesi görevi Sanayi ve Ticaret Bakanlığına verilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından halen yürütülmekte olan faaliyetler şu şekilde özetlenebilir.

Kümelenme analizi ve kümelenme haritalandırma çalışmasının tamamlanmasında ihtiyaç duyulacak olan güncel ve sağlıklı verilerin toplanması ve

doğal süreçler ile gelişen kümelenme potansiyellerinin ortaya çıkarılması amacı ile Sanayi Bilgi Sistemi kurulması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca kümelenmelere sağlanacak mali destek modeli çalışmaları çerçevesinde yönetmelik hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir. Yönetmelik hazırlıkları süresince Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile bir teknik destek anlaşması yapılması da planlanmaktadır.

5.3.3.3 Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi[189]

Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülen Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesinin ayrıntıları bir sonraki bölümde verilecek olup bu bölümde yalnızca proje kapsamında yürütülen kısmi küme haritalama çalışmasından bahsedilecektir.

Proje kapsamında ulusal düzeyde makro küme haritasının hazırlanması yönünde faaliyetler yapılmıştır. Çalışmada yerel ve sektörel bazda toplam 20 küme öncelikli olarak belirlenmiş ve bu öncelikli kümeler için küme haritalama çalışmaları yapılmıştır. Bu kümeler arasından 10 küme seçilmiş ve bu kümeler için stratejik yol haritaları hazırlanmıştır. Harita 5.3'de öncelikli olarak belirlenen kümeler görülmektedir.

Harita 5.3'de görülen Türkiye'nin batı bölgelerindeki kümeler olan Ankara yazılım ve makine kümeleri, Marmara Bölgesi otomotiv kümesi, Eskişehir, Bilecik ve Kütahya'da seramik kümesi, Konya'da otomotiv yan sanayi kümesi, Denizli ve Uşak'da ev tekstili kümesi, Muğla'da yat üretimi kümesi, Mersin'de işlenmiş gıda kümesi, İzmir'de organik gıda kümesi, Manisa'da elektrik elektronik ürünleri kümesi için stratejik yol haritaları hazırlanmıştır.

Harita'da Türkiye'nin doğu bölgelerinde görülen Samsun'da dış ticaret hizmetleri, Çorum'da makine, Yozgat'da mobilya, Sivas'ta doğal taşlar, Malatya'da kayısı, Kahramanmaraş'ta tekstil, Gaziantep'te makine halısı, Trabzon'da ağaç işlemeciliği, Erzurum ve Kars'ta kış turizmi, Kayseri'de mobilya ve Mardin'de turizm kümeleri Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı'nın hedef

[189] http://www.clusterturkey.com internet sayfası

bölgesi içerisinde oldukları için haksız rekabete yol açmamak adına yol haritası hazırlanmamıştır.

Harita 5.3. Türkiye'de Bazı Kümelenme Örnekleri

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı,

Türkiye'de halihazırda kapsamlı bir kümelenme haritası çıkartılmamış olmakla birlikte çeşitli çalışmalarda il ya da bölge düzeyinde bazı sektörel yoğunlaşmalar belirlenmiştir. Burada yer verilen çalışmalar Türkiye'de çok sayıda kümelenme potansiyelinin bulunduğuna dair açık ipuçlarını sunuyor olsa da Türkiye'de kümelenme yaklaşımı ulusal politikaların bir parçası haline gelmediği için bu yerlerdeki aktörler arası işbirliği yapıları geliştirilememiş ve bu yerler kümelenme olarak tanımlanamamıştır. Sektörel yoğunlaşma örneği gösteren bu bölgelerin kümelenme olarak kabul edilmesi için bölgesel istatistiklere ve analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bölgelerde yoğunlaşan sektörlerin ana sanayi ve yan sanayi ilişkileri, tedarikçi ilişkileri, ulusal ve uluslararası piyasada konumlarının açıklanması faydalı görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de ulusal düzeyde yürütülecek bir küme haritalama çalışmasının ve böylece bölgelerin kümelenme potansiyellerinin saptanmasının önemli bir ihtiyaç olduğu ifade edilebilir.

5.3.4 Türkiye'de Bazı Kümelenme Uygulama Örnekleri

Bu bölümde uygulamaları tamamlanmış ya da devam eden üç farklı kümelenme projesi incelenecektir. Birbirinden bağımsız olarak yürütülen bu projelerden elde edilen tecrübelerin bundan sonra uygulanacak projeler açısından

aydınlatıcı olacağı düşüncesinden hareketle her bir projenin güçlü ve zayıf yönleri irdelenecektir.

5.3.4.1 Türkiye'de Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi

İTKİB (İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri) tarafından uygulanan Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi (MTK), AB-Türkiye arasındaki 2003 yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği Programı kapsamında finanse edilmiştir. Projenin 22 aylık uygulama dönemi 2005 yılı Ocak ayında başlamış ve Kasım 2006 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Programın bütçesi 10 milyon Avro olarak tasarlanmış olup uygulama süresince ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda ilave kaynaklarla 17 milyon Avro'ya çıkarılmıştır. Projenin genel amacı tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin uluslararası rekabet gücünün artırılmasıdır. Projenin özel amaçları ise, tekstil ve hazırgiyim sektöründeki KOBİ'lerin birbiri arasındaki yerel, ulusal ve Avrupa düzeyinde ve aynı zamanda iş destek kurumları ve benzer yapılarla ağ bağlantılarının artırılması ile yine bu KOBİ'lere yönelik kamu ve özel sektördeki destek yapılarının güçlendirilmesidir.

Proje, küme analizinin yapılması, yatırım desteği analizi ve kurumsal gelişim olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Birinci bileşen kapsamında yapılan analiz çalışmalarında ağ yapıları incelenmiş, girdi-çıktı analizleri ile değer zincirleri tanımlanmış ve SWOT analizi yapılmıştır. Analiz çalışmalarına ilgili proje paydaşlarının katılımı sağlanmış ve kümenin genel yönetim ve koordinasyonundan sorumlu olacak Koordinasyon Merkezi için yapılanma önerisi ile moda enstitüsü, Ar-Ge merkezi ve danışmanlık merkezi kurulmasını kapsayan küme modeli geliştirilmiştir. İkinci bileşen kapsamında yatırım desteği için kümenin ihtiyaç duyacağı ortak kullanım ekipmanları belirlenmiş ve bunlar için ihale dosyaları hazırlanmıştır. Üçüncü bileşen olan kurumsal gelişim kapsamında İTKİB'in mevcut insan kaynakları, iç prosedürleri ve fiziksel destek hizmetleri değerlendirilmiştir. [190] Projenin sürdürülebilirliğini ve bağımsız yönetimini temin etmek amacıyla Küme

[190] Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi internet sayfası http://www.textilecluster.com/tr/es.html 26.03.2008

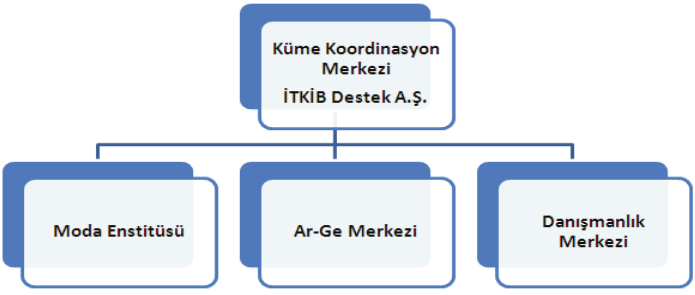
Koordinasyon Merkezi, İTKİB Destek A.Ş. şeklinde yapılandırılmıştır. Şekil 5.1'de bu kümelenmenin yapılanması görülmektedir.

Proje kapsamında yürütülen çalışmalar sonucunda kurulan moda enstitüsü sektör için oldukça önemli bir gelişmedir. Enstitüde mevcut eğitim sistemi tekstil teknolojisi ve mühendisliği üzerine tasarlanmıştır. Moda akademisi sektörün tasarımcı, stil uzmanı gibi ihtiyaçları doğrultusunda uzmanlaşmış işgücü havuzu temin edilmesi yönünde hizmet vermektedir. Ayrıca, uluslararası moda okulları ile işbirlikleri yapılmaktadır.

Ar-Ge merkezine sektördeki KOBİ'lerin güncel teknolojileri takip ederek daha yenilikçi olmaları için ortak kullanım ekipmanları alınmıştır. Bu merkez ile tekstil sektöründeki KOBİ'lerin güncel teknolojileri takip etmeleri sağlanmaktadır.

Danışmanlık merkezi ise kümelenmeye; ürün geliştirme, satış, pazarlama, marka geliştirme ve yönetme, insan kaynakları yönetimi, kalite yönetimi, ihracat geliştirme gibi konularda tavsiye ve yönlendirme yapmaktadır. Bu merkezin KOBİ'lere yenilikçi düşünce, bilgi ve uygulama desteği sağlayacak bir odak noktası olması planlanmaktadır.

Şekil 5.1. İstanbul Moda ve Tekstil İş Kümelenmesinin Yapılanması

Kaynak: Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi internet sayfası http://www.textilecluster.com/tr/es.html, 26.03.2008, uyarlanmıştır.

Projenin sektöre sağladığı ekonomik etkilerin değerlendirilmesi açısından erken olmakla birlikte genel olarak kümelenme yaklaşımının uygulanması yönü ile bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Projenin Türkiye'nin uluslararası rekabet gücüne sahip olduğu tekstil sektöründe ve İTKİB'in koordinasyonunda uygulanıyor olması, projeye doğrudan bir avantaj sağlamaktadır.1986 yılından itibaren tekstil, konfeksiyon, deri ve halı

sektörlerindeki ihracat potansiyelini artırmak, sektörel tanıtım sağlamak ve uluslararası ticari faaliyetlerinde üyelerine yardımcı olmak gibi sektör için oldukça önemli faaliyetler yürüten Birliğin sektörel kümelenme faaliyetlerinin merkezinde durması sahiplenme açısından projeye avantaj sağlamaktadır. Nitekim, yaklaşık 15.000 üyesi olan İTKİB'in sektörün sorunları ve ihtiyaçları konusunda önemli birikime sahip olduğu ve projenin de bu çerçevede şekillendirildiği düşünülmektedir. Zira, çok sayıda firmanın da İTKİB kanalıyla bu projeden faydalandığı görülmektedir.

Diğer taraftan, Küme Koordinasyon Merkezinin A.Ş. olarak yapılandırılması ve bu yapının altında kurulan Moda Akademisi, Ar-Ge Merkezi ve Danışmanlık Merkezi Türk tekstil sektörünün geleceği açısından önemli yatırımlar olarak değerlendirilmektedir.

Projenin AB eş-finansmanı ile, 17 milyon Avro tutarında bir bütçe ile uygulanması da sektörün ihtiyaçlarının proje kapsamında temin edilmesini sağlayarak projeye bir artı katmaktadır. Son olarak, bu projenin kümelenme konusunda ülkemizdeki ilk çalışmalardan birisi olarak kümelenme yaklaşımı hakkında sektörde farkındalık yaratılması ve bu yaklaşımın sektör firmalarınca benimsenilmesi açılarından faydalı olduğu düşünülmektedir.

5.3.4.2 GAP Girişimci Destekleme Merkezleri Tarafından Yürütülen Kümelenme Çalışmaları

GAP-GİDEM (Güneydoğu Anadolu Projesi Girişimci Destekleme Merkezi) Projesi, finansmanı Avrupa Komisyonu tarafından sağlanan ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Ofisi ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının işbirliği içerisinde yürütülmüş olan bir KOBİ geliştirme projesidir. Proje kapsamında Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa'da kurulmuş olan Girişimci Destekleme Merkezleri KOBİ'lere eğitim, danışmanlık ve bilgilendirme hizmetleri sunmuştur[191]. Projenin uygulaması 2002 yılında başlatılmış ve 30 Kasım 2007 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır.

Projede yerel ekonomik gelişme faaliyetleri kapsamında Adıyaman'da tekstil ve hazır giyim, Şanlıurfa'da organik tarıma dayalı sanayi, Diyarbakır'da mermer

[191] GAP, 2004:5

işleme sanayi ve Mardin'de gıda ürünleri (un, irmik, makarna gibi) ile ilgili olarak rekabet gücünün geliştirilmesi amacıyla kümelenme faaliyetleri yürütülmüştür. Bu bölümde her bir kümelenme çalışması hakkında bilgiler verilecek ve değerlendirme yapılacaktır.

Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Kümelenme Çalışması

Adıyaman kümelenme programı ile Adıyaman odaklı olmak üzere Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya, Şanlıurfa, Diyarbakır İllerini de içerisine alan bir coğrafyada tekstil ve hazırgiyim sektörünün rekabet gücününün yükseltilmesi ve toplam katma değerin artırılarak bölgenin refahının artırılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.[192]

Bu çalışma ağırlıklı olarak Adıyaman ilinde yürütülmüştür. Kümelenme programının katılımcıları arasında Adıyaman Valiliği, Adıyaman Belediyesi, Adıyaman Ticaret ve Sanayi Odası, Adıyaman tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren işadamları ve Adıyaman Üniversitesi Tekstil ve Hazır Giyim Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır.[193]

Çalışma kapsamında ilk olarak sektörün mevcut durumu analiz edilerek küme haritası oluşturulmuş ve değer zincirindeki eksik oyuncular tespit edilmiştir. Bu kapsamda 120 işletme ile mülakat ve anket çalışmaları yapılmıştır. Adıyaman Küme Geliştirme Komitesi[194] kurulmuş ve bu komite vasıtasıyla sektörün geliştirilmesi için projeler üretilmiş ve projelerden sorumlu olacak paydaşlar belirlenmiştir.

Adıyaman tekstil ve hazır giyim kümelenme çalışmasının önemli kazanımlarından birisi bahsi geçen Komitenin dernekleşerek süreklilik kazanması olmuştur. Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Kümelenme Derneği (ATEKS) sektörün gelişmesi yönünde faaliyet gösterecek yerel sahip rolünü üstlenmiş durumdadır ve halen 17 üyesi ile faaliyetlerine devam etmektedir.[195] Buna ek olarak valilik, belediye ve KOSGEB işbirliğinde kurulan Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Merkezi (ATEM) de ATEKS'e tamamlayıcı olmuştur.

---

[192] Sayın, 2006:350
[193] Sayın, 2006:350
[194] Bu komitede sektörü temsil eden 15 kişi yer almıştır.
[195] Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Kümelenme Derneği internet sayfası http://www.ateks.org/?sayfa=2&lang=tr 02.06.2008

Adıyaman'da uygulanan bu kümelenme çalışmasının en önemli avantajı sürecin en başından itibaren yerel yönetimin, üniversitenin ve özel sektörün desteğinin ve katılımının sağlanmış olmasıdır. GİDEM proje ofisinin Kasım 2007 itibarıyla faaliyetlerini tamamlamasının ardından projenin kurulan ATEKS ve ATEM ile devam edecek olması da sahiplenmenin açık bir göstergesi ve sürdürülebilirlik yönünden önemli bir işaret olarak değerlendirilmektedir. Projenin en temel kısıtının kümelenme kapsamındaki işbirliği çalışmalarının proje kapsamında herhangi bir mali kaynakla desteklenmemesi olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan ATEM ve ATEKS'in İstanbul'da İTKİB tarafından uygulanmakta olan MTK projesi ile işbirliğine gitmesinin ve tecrübe ve bilgi paylaşımı şeklinde çeşitli faaliyetler yürütmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Şanlıurfa Organik Tarıma Dayalı Sanayi Kümelenme Çalışması

Bu çalışmanın amacı, Şanlıurfa İlinin sahip olduğu organik toprakların ve buna dayalı ürün üretebilme potansiyelinin kümelenme yaklaşımı çerçevesinde rekabet avantajına dönüştürülmesidir. Çalışma kapsamında tedarik zincirinde yer alan 60 kuruluş ile mülakat yapılmıştır. Sektörde küme analiz çalışmaları ve sektörde yer alan üreticilere yönelik bilinçlendirme ve farkındalık yarartılmasına yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Tarım İl Müdürlüğü, KOSGEB, sivil toplum ve özel sektör temsilcileri ile GAP Bölge Kalkınma İdaresinin yer aldığı "Organik Tarımı Geliştirme Yerel Komitesi" kurulmuştur. Diğer taraftan, GAP-EKODER isimli bir "Ekolojik Tarım Derneği" kurulmuştur.[196]

Gelinen aşamada, kümelenme girişiminin bölgede başlatılmış olduğu ancak sınırlı bir ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Kurulan dernek yeterince etkin olamamış ve yerel aktörler arasında işbirliği ve güven istenilen düzeyi yakalayamamıştır. Çalışmanın herhangi bir mali kaynakla desteklenmememiş olması da çalışmanın etkinliğini azaltmıştır[197].

Diyarbakır Mermer İşleme Sanayii Kümelenme Çalışması

Diyarbakır merkezli yürütülen "mermer işleme sanayii kümelenme çalışması"nın amacı, mermer sektöründe küresel rekabet avantajının yakalanması olarak belirlenmiştir. GİDEM ekibi tarafından sektörde bilinçlendirme ve farkındalık

[196] Sayın, 2006:353
[197] Seyhan, 2008:8

yaratma faaliyetleri yürütülmüştür. İlin sahip olduğu yüksek kalitede ve miktarda mermer stoğuna ve çok sayıda üretici firmanın bulunmasına rağmen çalışmada istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır. Çalışmada belirlenen temel sorun alanları, yerel aktörler arası işbirliğinin geliştirilememiş olması ve aktörler arası güven düzeyinin düşüklüğüdür. Şanlıurfa çalışmasına benzer şekilde yerel sahiplenmenin sağlanamaması ve mali destek eksikliği de çalışmanın diğer dezavantajlarıdır[198].

Mardin Gıda Ürünleri Sanayii Kümelenme Çalışması

Bu çalışmanın amacı, GAP Bölgesinde gıda ve gıdaya bağlı alt sektörlerin etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunulması olarak belirlenmiştir. Gıda sektöründe Mardin odaklı olmak üzere Diyarbakır, Batman, Gaziantep ve Şanlıurfa'yı da içine alan bir çalışma yürütülmüştür. Sektörel ithalat ve ihracat durumları ile tehdit ve fırsat unsuru taşıyan hususlar analiz edilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde orta ve uzun vadeli hedefler ve yol haritası ortaya konmuştur.[199] Ancak bu çalışmada da yerel sahiplenme, işbirliği ve mali destek eksiklikleri bulunduğundan istenilen sonuçlar elde edilememiştir.

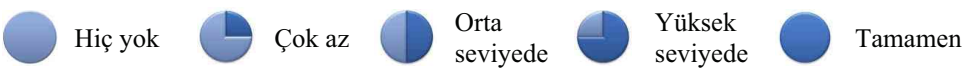
GİDEM'ler tarafından yürütülen bu dört farklı kümelenme çalışmasının genel değerlendirilmesi yapıldığında Adıyaman kümelenme çalışmasında işbirliği ve yerel sahiplenmenin diğer illere kıyasla daha fazla olduğu ve sürdürülebilirlik yönünden en avantajlı durumda olduğu söylenebilir. Ancak, yapılan çalışmaların bazı mali teşviklerle de desteklenmiş olması durumunda daha fazla faydanın ve sahiplenmenin sağlanabileceği düşünülmektedir. GİDEM'lerin bölgedeki faaliyetlerini Kasım 2007 itibarıyla tamamlamalarının ardından aktörlerin bu kümelenme girişimlerini ne ölçüde sürdürecekleri de bir soru işareti yaratmaktadır. GİDEM projelerindeki eksik kalan bir diğer unsur da, kümelenme isteğinin ya da talebinin özel sektörden gelmemiş olmasından kaynaklanan sahiplenme düzeyinin yetersizliğidir.

Sonuç olarak GİDEM'ler tarafından yürürütülen çalışmaların Adıyaman İli dışında bölgede kümelenme konusunda farkındalık ve bilinçlendirme gibi yarar sağlamanın ötesine geçemediği ve sürdürülebilirlik yönünün eksik kaldığı söylenebilir. Tablo 5.2'de MTK projesi ile GAP GİDEM'ler tarafından yürütülen projelerin genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir.

[198] Sayın, 2006:354; Seyhan, 2008:9
[199] Sayın, 2006:353-354

Tablo 5.2. Türkiye'de Yürütülen Kümelenme Çalışmalarının Karşılaştırılması

	Adıyaman Tekstil	Şanlıurfa Organik Tarım	Diyarbakır Mermer	Moda ve Tekstil İş Kümesi
Kümelenme Analizi				
Kümelenme Gelişimi				
Kritik Yoğunlaşma				
Yerel Sahiplenme				
İşbirliği				
Güven				
Mali Kaynak				

Kaynak: Seyhan, 2008:13'den uyarlanmıştır.

5.3.4.3 Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi

Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülmekte olup proje finansmanı 2005 yılı Katılım Öncesi Mali İşbirliği kapsamında AB tarafından karşılanmaktadır. Proje üç aşamalı olarak 36 milyon Avro bütçeli ve çok yıllı bir program şeklinde tasarlanmıştır. Projenin birinci aşamasının teknik yardım, ikinci ve üçüncü aşamasının ise seçilen kümelere ortak makine ekipman tedariki, yatırım desteği ve teknik yardım içermesi öngörülmüştür.

Birinci aşamanın uygulaması Mart 2007'de başlamıştır ve 24 ay sürecektir. Teknik yardım temini şeklinde yürütülecek ilk aşamanın bütçesi 6 milyon Avro'dur. Proje kapsamında yapılan ihale neticesinde bir müşavir firma görevlendirilmiştir. Projenin birinci aşaması üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar;

- Ulusal politika için temel kurumlarda kapasite geliştirme,
- Ulusal kümelenme politikasının geliştirilmesi,
- Küme haritalaması ve stratejik iş planları olarak belirlenmiştir.

Birinci bileşen kapsamında temel kurumların ve Dış Ticaret Müsteşarlığının eğitim ihtiyaçları analiz edilerek eğitim programları tasarlanmakta ve çalışma turları düzenlenmektedir.

İkinci bileşen ulusal politika için rapor ve iletişim stratejisi hazırlanması faaliyetlerini içermektedir.

Üçüncü bileşen ise ulusal makro küme haritası hazırlanması, küme önceliklendirmede niteliksel ölçütlerin belirlenmesi, yerel/sektörel tabanda 20 kümenin önceliklendirilmesi ve haritalarının çıkarılması, bunlar arasından 10 kümenin seçilmesi ve stratejik yol haritalarının hazırlanması faaliyetlerini içermektedir.

Proje, Türkiye'de bir merkezi kurum eliyle yürütülen ilk kapsamlı çalışma olması yönüyle de önemlidir. Bu itibarla, proje Türkiye'de kümelenme politikasının geliştirilmesi yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Faaliyetleri halen devam etmekte olan projenin gerek tasarım gerekse uygulamasına dönük bazı hususlar dikkat çekmektedir. İlk olarak, projenin üç aşamalı olarak tasarlanmış olduğu ve ilk aşamada Türkiye'de rekabet gücü yüksek 10 kümeye yol haritası hazırlanmasını, ikinci ve üçüncü aşamalarda ise bu kümelere makine ekipman tedariki ve teknik yardım hizmeti teminini içerecek şekilde çok yıllı planlandığı görülmektedir. Ancak, AB Katılım Öncesi Mali Yardım Kurallarının 2007-2013 dönemi için değişikliğe uğraması ile bu projenin ikinci ve üçüncü aşamalarının uygulamasına dönük bazı belirsizlikler oluşmuştur. Dolayısıyla, belirlenen on kümenin rekabet güçlerinin artırılması amacıyla hazırlanacak yol haritalarının uygulanması için herhangi bir mali destek verilmemesi durumunda GAP-GİDEM'lerce uygulanan çalışmalarda yaşanan sahiplenme sorununa benzer sorunlarla bu projede de karşılaşılması riski bulunmaktadır.

Proje her ne kadar ulusal kümelenme politikasının geliştirilmesini hedeflemekte ve bunun için de ulusal düzeyde 20 adet kümenin belirlenmesi ve belirlenen 10 kümelenme için yol haritası hazırlanmasını içerse de, sonuç olarak

ulusal düzeyde kümelenme politikasının geliştirilmesi için kısmi analiz ve saha çalışması içermekte olan bir projedir.

Daha önceki bölümlerde belitildiği gibi, 2008 Yılı Programında kümelenme politikası geliştirilmesi kararlaştırılmış ve kümelenme potansiyellerinin belirlenmesinden sorumlu kuruluş Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından başta OSB'lerde olmak üzere işletmeler arası kümelenme faaliyetlerinin destekleneceği ve KOSGEB tarafından ortak tasarım, üretim, Ar-Ge, test ve analiz merkezlerinin destekleneceği belirtilmektedir. Bu itibarla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığının yürüttüğü çalışmaların mükerrerlik arz etmesi riski bulunmaktadır.

Politikanın uygulanmasında çift başlılığın ortadan kaldırılması amacıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülen çalışmaların ortak bir anlayış çerçevesinde yürütülmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Programın ikinci ve üçüncü aşamalarının IPA kapsamında desteklenmesi durumunda ise faydalanıcı kuruluşun Dış Ticaret Müsteşarlığı yerine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olmasının da uygulamanın etkinliği açısından daha iyi sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Son olarak, bu projeden elde edilecek tecrübelerin bundan sonraki çalışmalara aktarılması önem taşımaktadır.

5.3.4.4 Diğer Çalışmalar

Çalışmanın önceki bölümünde yer verilen kümelenme proje örnekleri dışında da halen yürütülmekte olan bazı projeler mevcuttur.

Ostim Organize Sanayi Bölgesi ile Çankaya Üniversitesi birlikteliği ile kurulan Üniversite-Sanayi İşbirliği Projesi: Çankaya Üniversitesi ile Ostim Organize Sanayi Bölgesinde yapılan bazı kümelenme çalışmaları sonucunda ilk olarak iş ve inşaat makineleri sektöründe bir kümelenme projesi yapılması kararlaştırılmıştır. Halen Ostim'de bu sektörde faaliyet gösteren 73 firma kümelenme çalışmalarına katılmaktadır. Böylece kısa vadede belirli sıkıntıların giderilerek gerekli altyapının kurulması ve orta vadede inovasyon kanalıyla yeni projelerin geliştirilmesi ve nanoteknolojinin Ostim'e sokulması amaçlanmaktadır. Ostim'de savunma yan sanayinde faaliyet gösteren 64 firma ile Ostim Savunma Yan Sanayi Kümesi kurulmuştur. Bu kümenin ana hedefi ordumuzun ihtiyaçlarının karşılanmasında yerli

üretimin payını artırmak ve savunma sanayi KOBİ'lerini uluslararası pazarda rekabet edebilir hale getirmektir. Ostim'de ayrıca Yenilenebilir Enerji ve Çevre Teknolojileri Kümelenmesi ile Sağlık ve Medikal Malzemeleri Kümelenmesi çalışmaları da halen devam etmektedir. Ostim Organize Sanayi Bölgesi Yönetimince de desteklenen bu projelerin sanayiciler tarafından kümelenme modelinin benimsenmesi açısından önemli çalışmalardır.

Havacılık Kümelenmesi Projesi: Üniversite-sanayi işbirliği modeline örnek teşkil edebilecek bir çalışma da Ege Serbest Bölgesi A.Ş. ve Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı önderliğinde faaliyetlerine başlanılan Havacılık Kümelenmesi projesidir. Ege Bölgesi Sanayi Odasının, İzmir Ticaret Odasının ve İzmir'de mevcut 5 üniversitenin de projeye destekleri sağlanmıştır. Projenin finansmanının AB 7. Çerçeve Programı kapsamında kapasiteler-bilgi bölgeleri başlığı altında oluşturulan kümelenmelere verilecek destekler ile sağlanması öngörülmektedir. İzmir İlinde faaliyet gösteren İzmir Kalkınma Ajansı ile ortak çalışma imkânlarına sahip olunması proje açısından bir avantajdır. Proje henüz başlangıç aşamasındadır.

Konya Sanayi Odası tarafından "Konya Sanayi Bölgelerinde Kümeleşme Potansiyeli ve Bir Pilot Uygulama" isimli bir proje uygulanmıştır. Proje AB-Türkiye eş finansmanı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı koordinasyonunda yürütülen TRA2, TR72, TR52 ve TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı kapsamında yaklaşık 90.000 Avro hibe kaynak ile desteklenmiştir.[200] Projenin amacı Konya İlinde kümelenme potansiyelinin tespit edilerek, KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmaktır. Proje kapsamında 1400 firma üzerinde anket çalışması yapılmış ve elde edilen bilgiler ışığında Konya'daki sanayi bölgelerinde 12 adet potansiyel kümenin varlığı otaya konulmuştur. Potansiyel kümeler arasından uluslararası bütünleşmesi ve ağ ilişkileri bakımından otomotiv yan sanayii sektörü pilot uygulama olarak tespit edilmiştir. Bu sektöre girdi sağlayan döküm, makine, imalat, kalıpçılık vb sektör temsilcileri ve otomotiv sektöründen işletmecilerin katıldığı bazı bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir. Projenin sonuçlanmasının ardından Konya Sanayi Odası bünyesinde bir küme merkezi oluşturulmuştur. [201]

[200] DPT, Avrupa Birliği Bölgesel Programları Dairesi internet sayfası, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/Programlar/AKKM_bilgi.html 10.05.2008
[201] Mercan ve ark, 2009:202

Son olarak, Mersin Sanayi ve Ticaret Odası tarafından tarım sektörüne ilişkin kümelenme çalışmaları yürütülmektedir. Mersin ilinde işlenmiş gıda konusunda kümelenme çalışmaları DTM tarafından yürütülen proje kapsamında da ele alınmıştır.

5.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Dünyada bölgesel gelişme yaklaşımlarındaki değişimin paralelinde, Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemine kadar bölgesel politikalar değişime uğramıştır. Kamu ve özel sektör yatırımlarının az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesini hedefleyen politikalar zamanla içsel potansiyel, yerel uzmanlaşma, yenilik ve işbirliği gibi kavramları içerecek şekilde değişmiştir. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında rekabet gücünün geliştirilmesi ve bölgesel gelişmenin sağlanması konuları beş temel eksenden ikisini temsil eder olmuş ve bölgelerin içsel potansiyellerine verilen önem daha da artmıştır. Bu çerçevede, yerel dinamiklerin ve yerel aktörler arası koordinasyon ve işbirliğinin önemi açıkça vurgulanmıştır. Neticede, Türkiye'de kümelenmelerin desteklenmesine olan ihtiyaç öncelikle Dokuzuncu Kalkınma Planında ve devamında 2009 Yılı Programında yer bulmuştur. Bu durum önümüzdeki dönemde Türkiye'de sektörel ve bölgesel olarak kümelenmelerin destekleneceğine işaret etmektedir.

Bu doğrultuda Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, kümelenme yaklaşımının benimsenmesi açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Program kapsamında cazibe merkezlerinde öne çıkan sektörlerde analizler yapılmalıdır. Bu çerçevede yapılacak girdi-çıktı analizleri, yoğunlaşma katsayılarının hesaplanması ve uzman görüşlerinin toplanması ile seçilen illerin sosyo-ekonomik gelişmesi için gerekli olan tedbirler alınabilecektir. Örneğin rekabet gücü olan ya da rekabet etme potansiyeline sahip sektörlerin gelişmesinin önündeki temel darboğazların bölge temsilcileri ile görüşülerek tespit edilmesinin ve Program kapsamında stratejik müdahaleler yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de hâlihazırda kümelenmeleri ulusal düzeyde doğrudan ya da dolaylı olarak destekleyen bazı kurum ya da araçlar bulunmaktadır. Adı küme ya da kümelenme desteği olmasa da bazı özellikleri itibarıyla kümelenme oluşumlarına

benzeyen OSB'ler, teknoloji geliştirme bölgeleri, TEKMER'ler gibi yapılar vasıtasıyla ve KOSGEB, TÜBİTAK ve TTGV tarafından sağlanan mali desteklerle işletmelerin işbirliği yapmaları ve/veya mekânsal olarak yakınlaşmaları teşvik edilmektedir. Diğer taraftan; AB Çerçeve Programları, IPA ve kalkınma ajansları yoluyla da önümüzdeki dönemde küme oluşumlarının desteklenmesi öngörülmektedir. Görüldüğü üzere çok çeşitli kurum ve kuruluş tarafından kümelenme yaklaşımı ile ilgili destek sağlanmakla birlikte bunlar arasında bir koordinasyon yapısı bulunmamaktadır. Bu yüzden mevcut faaliyetler ve destekler birbirinden bağımsız uygulanmaktadır.

Farklı kurumlar tarafından verilen desteklerin ortak bir sektörel ve bölgesel gelişme politikası çerçevesinde geliştirildiğini söylemek mümkün değildir. Zira, önümüzdeki dönemde sektörel ve bölgesel politika anlamında uyumun sağlanamaması durumunda çalışmaların etkinliğinin azalması riski bulunmaktadır. Bu itibarla, özellikle bölgesel rekabet avantajının ve ileri teknoloji kullanımının olduğu sektörlerin ve kümelenme potansiyeli taşıyan alanların mevcut kaynaklardan faydalanmaları hususunda teşvik edilmeleri önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de uygulamaya konulan kümelenme projeleri incelendiğinde yalnızca GAP GİDEM'ler tarafından yürütülen kümelenme çalışmalarında bölgesel rekabet avantajının geliştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Bu çalışmaların etkisi ise, mali destek eksikliği, sahiplenme ve işbirliği düzeyinin yetersizliğinden sınırlı kalmıştır. Sektörel bir program olarak tasarlanan MTK projesi ise görece başarılı bir uygulama örneği sergilemiştir. Diğer taraftan, Dış Ticaret Müsteşarlığı koordinasyonunda yürütülen Türkiye'de kümelenme politikası geliştirilmesi konulu teknik yardım projesi ise ihracat odaklı kümelere yönelik bir proje olup temelde bölgesel gelişme perspektifi taşımamaktadır. Ayrıca bu Projenin ikinci ve üçüncü aşamaları için oluşan belirsizliğin projenin etkisini kısıtlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülen Proje kapsamında oluşacak farkındalığın korunması ve seçilen kümeler için hazırlanacak yol haritalarının uygulamaya geçirilebilmesi adına programın daha önce tasarlandığı şekilde ikinci ve üçüncü aşamaları IPA kapsamında desteklenecek farklı bir proje ile desteklenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Ancak, uygulamada mükerrerliğin giderilmesi ve

eşgüdümün sağlanması adına bu projenin de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile işbirliği halinde yürütülmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Son olarak, OSTİM'de iş makineleri kümesi, İzmir'de havacılık kümesi, Konya'da otomotiv yan sanayi kümesi oluşumları ise Türkiye'deki kümelenme potansiyelini ve yerel aktörlerdeki kümelenmeye olan ilgiyi ortaya koyması açısından önemli çalışmalar olarak değerlendirilmektedir. Ancak, halen kümelenme konusunda yerel aktörlerin daha fazla bilinçlendirilmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Bu noktada, Türkiye'de bölgesel gelişme için önemli bir adım olan kalkınma ajanslarının hazırlayacakları bölge planlarında ve stratejilerinde kümelenme potansiyeli olan sektörleri ya da konuları tespit etmeleri ve özellikle gelişme potansiyeli olanların küme yaklaşımını benimsemeleri konusunda teşvik edici ve destekleyici olmaları beklenmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de kümelenme yaklaşımının belirli bir sistem ya da program çerçevesinde desteklenmediği söylenebilir. Bu bağlamda, bundan sonraki süreçte yıllık program ile kümelenme oluşumlarını destekleme görevi verilen Sanayi ve Ticaret Bakanlığının bu konuda gerekli girişimleri başlatması beklenmektedir. Nitekim, kümelenme konusunda Türkiye'deki farklı kurumlar arasında yapılan çalışmaları tek çatı altında toplayacak ulusal düzeyde bir kümelenme destek yönetişim modelinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

6 GENEL DEĞERLENDİRME VE KÜMELENME DESTEK MODELİ ÖNERİSİ

6.1 Genel Değerlendirme

Dokuzuncu Kalkınma Planının temel gelişme eksenlerinden olan rekabet gücünün artırılması ve bölgesel gelişmenin sağlanması hedefleri, ekonomik ve sosyal anlamda bütüncül politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Planda, bölgesel gelişme politikalarının bir taraftan bölgelerin verimliliğini yükselterek ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama diğer taraftan da bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya hizmet edeceği belirtilmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda bölgelerin içsel potansiyelini ön plana çıkaran, yerel aktörler arası ağ oluşumunu destekleyen ve katılımcı yöntemlerle uygulanan araçlara yer verilecektir.

Bu çalışmada, işletmelerin birbirleriyle ve üniversite, meslek kuruluşları ve araştırma enstitüleri ile bağlantılarını ve işbirliklerini güçlendiren, böylece tüm tarafların rekabet gücünü artıran kümelenme yaklaşımı politika yapıcılara etkili bir araç olarak sunulmaktadır.

Çalışmada ilk olarak, kümelenmenin literatürde yeri, bölgesel gelişme yaklaşımlarındaki değişim süreci ve bu sürece paralel olarak kümelenme kavramının gelişimi incelenmiştir. Daha sonra, kümelenmelerin gelişmesi için ne tür modeller kullanılabileceği sorusu cevaplandırılmaya çalışılmış ve farklı ülke örneklerindeki uygulama tecrübeleri incelenerek çıkarımlarda bulunulmuştur. Son olarak, Türkiye'de kümelenme yönünde verilen desteklere ve kümelenme uygulamalarına yer verilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma ile, Türkiye'de politika belgelerinde yeni ele alınmaya başlanmış olan kümelenme yaklaşımının bölgesel gelişme açısından etkili bir araç olarak kullanılmasına ve bölgesel küme oluşumlarının etkin bir şekilde desteklenmesine yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak, önerilere geçilmeden önce çalışmada vurgulanan bazı hususların tekrar hatırlatılmasında fayda görülmektedir.

Kümelenme kelimesi çeşitli disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Kümelenmenin bölgesel gelişme literatüründe yer bulması Michael Porter'ın 1990'daki çalışması sonrasında olmuştur. Porter bu çalışmasında, geliştirdiği Elmas Modeli ile, uluslararası rekabet gücünün unsurlarını açıklamıştır. Porter'ın çalışması;

bir ülkedeki rekabet gücü yüksek sanayilerin, Elmas Modeli'ndeki unsurların birbirleriyle etkileşimi neticesinde, kümelenme eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur.

Porter'ın çalışması sonrasında kümelenme, politika yapıcılar açısından yeni bir düşünme şekli, anlayış ve destek modeli olarak kabul edilmeye başlamıştır. Geliştirilen bu yaklaşımın temel hedefi; ulusal ya da bölgesel düzeyde rekabet gücünün artırılması ve sürdürülmesidir.

Ancak, kümelenmenin tanımının ne olduğuna ilişkin konunun uzmanları arasında fikir birliği bulunmamaktadır. Farklı yazarlarca yapılan tanımların incelendiği bu çalışmada, kümelenme "*aynı ya da tamamlayıcı sanayi-hizmet sektöründe faaliyet gösteren ve coğrafi olarak yakın olan, birbiriyle işbirliği, bağlılık ve rekabet ilişkisi içindeki firmaların, ilgili destekleyici kurumlarla bir araya gelerek oluşturduğu örgütlenme biçimleri"* olarak kabul edilmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kümelenme resmi bir ortaklık anlamına gelmemektedir.

Kümelenmenin temelini, coğrafi yakınlığın sağladığı artan iletişim, işletmelerin birbirleriyle ve ilgili yerel aktörlerle etkileşimi ve böylece tüm taraflara katma değer sağlayan işbirliği anlayışı oluşturmaktadır.

1990'lardan sonra, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişime paralel olarak, kümelenmelerin yenilik yapma üzerindeki pozitif etkisi daha çok dikkat çekmiştir. Zira, günümüz rekabet koşullarında bir firmanın rekabet avantajı, yalnızca ucuz girdilere sahip olması ile değil bu girdileri ne kadar verimli kullandığına ve yeni ve farklı ürünler üretebilme kapasitesine göre belirlenir olmuştur. Kümelenmeler; yenilikçi bilgiyi, işbirliği anlayışını ve ihtisaslaşmış işgücünü içerisinde barındırmaktadır.

Mekânsal yakınlık ile artan ilişkiler yeni bilgilerin oluşması ve yayılması için uygun bir atmosfer yaratmaktadır. Belirli bir mekânsal yakınlık içerisinde yerleşmiş ve aynı ya da benzer alanda faaliyet gösteren aktörlerin müşterek çalışmaları hem kendileri hem de bulundukları bölgenin yenilikçi kapasitesini artırmaktadır. Kümeler; yenilikçiliği artırarak, bölgede katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin üretilmesinde, böylece ücretlerin yükselmesinde ve bölgenin daha iyi bir hayat standardına kavuşmasında etkili olmaktadır.

Porter'ın geliştirdiği Elmas Modeli'nde yer alan rekabet gücünün unsurları incelendiğinde, bölgesel rekabet gücünün artırılması için kamu desteğinin önemi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Devletin sağladığı hizmetler ve yaptığı mevzuat düzenlemeleri genel iş ortamını şekillendirmektedir. Genel iş ortamındaki değişiklikler ise Elmas Modeli'nde yer alan rekabet gücünün temel unsurlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Kümelerin gelişmesi ve rekabet gücünün artırılması için devletin uyguladığı farklı politikalar arasında uyum sağlanmalıdır.

Kümelenme yaklaşımı bölgesel gelişme, sanayi, bilim ve teknoloji politikalarının kesişim kümesinde bulunmaktadır. Ancak bu politikaların sınırları net değildir. Bu yüzden, politikalar arası uyumu sağlamak için farklı kurumlar tarafından sağlanan desteklerin küme oluşumları etrafında birbirini tamamlaması gereklidir. Bu durumda kümelenme, yeni bir politika olarak değil mevcut ekonomik gelişme politikalarının bir tamamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir.

Bölgesel gelişme politikaları açısından kümelenme, bölgesel düzeyde ihtisaslaşmayı teşvik etmekte ve yerelin rekabet avantajının geliştirilmesi fikrini güçlendirmektedir. Bu anlayış çerçevesinde; bölgelerin kendilerine özgü nitelikleri, uygulanacak bölgesel gelişme politikalarını şekillendirmektedir.

Yeni bölgesel gelişme yaklaşımında, kamu kaynakları ile sağlanacak desteklerde bireysel işletmelerin ötesine geçilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla; özel sektör, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve ilgili diğer aktörler arasında işbirliğinin hızlandırılması ve teşvik edilmesi gündeme gelmiştir. Buna göre yerel aktörlerin tamamının sorumlulukları paylaştıkları uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kümelenme ile yerel aktörlerin işbirliğine dayanan projelerinin desteklenmesi bu yaklaşımı diğer araçlardan farklı kılmaktadır.

Kümelenme; farklı politikaların uyumunu sağlaması, aktörler arası işbirliğini güçlendirmesi ve bölgelerin güçlü yanlarını teşvik etmesi özellikleri ile stratejik bir müdahale biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Kümelenme ekonomik olduğu kadar sosyal bir olgudur. Kümelenme yaklaşımının işbirliği ile müşterek fayda elde edilmesini vurgulaması bu kavramın "birlikten kuvvet doğar" deyiminin ekonomik ve sosyal politikalara yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu aktörlerin müşterek fayda için bir arada olma eğilimlerini

belirlemesi açısından sosyal sermaye kavramı da kümelenmeler için anahtar unsur olarak kabul edilmektedir.

Uygun iktisadi ve sosyal koşulların oluştuğu bir iş ortamında kümelenmelerin de kendiliğinden gelişmesi beklenebilir. Ancak pek çok ülkede bu süreci hızlandırmak için çeşitli kümelenme destekleri geliştirilmektedir.

Etkili bir destek modelinin sağlam bir analize dayanması gerektiği açıktır. Kümelenme analizi çerçevesinde yapılan yoğunlaşma katsayısı hesaplaması, girdi-çıktı analizleri ve uzman görüşüne başvurulması gibi yöntemlerle bölgesel düzeyde rekabet gücü en yüksek olacak sektörler belirlenmektedir.

Kümelenme destek modelinin geliştirilmesi sürecinde yapılan analizler ile aday kümeler belirlenmektedir. Daha sonra, belirlenenler arasında küme kimliğinin oluşturulmasına yönelik olarak iletişimin artırılması, güven sağlanması ve ortak marka geliştirilmesi gibi faaliyetler yürütülür. Küme kimliğinin oluşturulmasının ardından, eğitim, altyapı ya da bilgiye erişim gibi ortak ihtiyaçların giderilmesine çalışılır. Bu aşamadan sonra kamu kurumları, meslek kuruluşları ve özel sektörün bir arada çalışması ile bölgelerin güçlü yanlarının harekete geçirilmesi, içsel yeteneklerinin geliştirilmesi ve böylece verimliliğe dayalı olarak rekabet gücünün artırılması hedeflenir.

Kümelenme destek sürecinin aşamaları olan analiz yapılması, tarafların bir araya getirilmesi, sosyal sermaye ve güven oluşumu gibi faaliyetler bir bütün olarak dikkate alındığında, kümelenme yaklaşımında süreçlerin de en az kavramsal içerik kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler ışığında kümelenmenin yeni bir politika olmadığı ancak yeni bir "politika aracı" olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Kümelenme, bölgesel gelişme, sanayi ve bilim ve teknoloji politikalarının amaçlarını gerçekleştirmek için katalizör görevi gören bir araçtır.

Çalışmada, farklı uygulamaların incelenmesi amacıyla kümelenme destek modelleri açısından başarılı uygulamalara imza atmış ülkeler olan Fransa ve İsveç örneklerine yer verilmiştir. Her iki ülke örneğinde de politikalar arası uyumun sağlanması için farklı kurumlar kümelenme programlarının uygulama sürecine dâhil edilmiştir. Programların yönetimine bakıldığında ise, merkezi kamu kurumları; uygulanan programların sahibi, bütçenin sahibi ve proje seçimini yapan birim

olmuşlardır. Merkezden yürütülen bu uygulamalarda, yerel birimlerin rolü, kümeleri yerinde desteklemek ve uzun vadede sürdürülebilirliklerini sağlamak olmuştur. Bu durumda, ülke örneklerinde uygulanan küme programlarının merkezi kurumlarla bölgesel kurumları buluşturan bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür.

Ülke örneklerinde, kümelenme desteği bir politika olarak değil bir program olarak tasarlanmıştır. Bu durum, kümelenmenin bir amaç değil araç olduğu tezini güçlendirmektedir. Örnek vermek gerekirse Fransa'da uygulanan Rekabet Odakları Programı bölgesel gelişme, sanayi ve bilim ve teknoloji politikalarına hizmet eden bir araç olarak nitelendirilebilir.

Kümelerde yer alan işletmeler farklı kurumlar tarafından sağlanan destekler için de öncelikli olmuştur. Bu durum, kümelenmede yer alan işletmelere, üniversitelere, araştırma enstitülerine ve meslek kuruluşlarına bir etiket kazandırması ve bölgesel markalaşmanın teşvik edilmesi olarak değerlendirilmektedir.

Ülke örneklerinde dikkat çeken bir diğer özellik de küme seçim süreci olmuştur. Fransa ve İsveç'te uygulanan programlarda ilan edilen teklif çağrıları belirli kapasiteye sahip olan tüm isteklilere açılmış ve belirli kriterlere göre seçim yapılmıştır. Kümede yer alacak aktörlerin küme kimliğini benimsemesi, işbirliğine açık olması ve aktif katılım sağlaması için istekli gruplar arasından seçim yapılması yerinde bir uygulamadır. Diğer taraftan, İsveç'te uygulanan kümelenme desteğinin çok yıllı tasarlanması ve kümelerin performansına göre kaynağın tahsis ediliyor olması da uygulamada etkinlik açısından önemli bir tecrübe olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de mevcut yapılar incelendiğinde, OSB'ler, teknoloji geliştirme bölgeleri, TEKMER'ler gibi yapılar kümelenme desteği olarak nitelendirilemese de kümelenmenin felsefesine paralellik taşıdığı söylenebilir. Aynı şekilde; KOSGEB, TTGV ve TÜBİTAK gibi kurumlarca sağlanan bazı desteklerde de kümelenme yaklaşımının kısmi olarak benimsendiği görülmüştür. Uygulanan kümelenme projeleri ise Türkiye'deki mevcut küme potansiyellerini ve kümelenme yaklaşımına olan ilgiyi ortaya koyması açısından önemli tecrübelerdir.

Ancak; ülke örneklerindeki gibi bir kümelenme destek programı Türkiye'de henüz geliştirilmemiştir. Diğer taraftan, Türkiye'de hâlihazırda kapsamlı bir kümelenme analizi de yapılmış değildir. Mevcut projeler kapsamında kısmi nitelikte

bazı analizler yapılmış olsa da, merkezi düzeyde yürütülecek bir kümelenme analizi ile küme haritasının çıkartılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Önümüzdeki süreçte Türkiye'de bölgesel kalkınma politikasının temel aktörleri olacak kalkınma ajansları için kümelenme uygulamaları önemli bir araç olarak kabul edilmelidir. Ajansların, hazırlayacakları bölgesel gelişme stratejilerinde kümelenme yaklaşımının benimsenmesi beklenmektedir. Her bölgenin özellikleri farklı olacağından "bir bölgede en az şu sayıda küme oluşumu tespit edilmelidir" gibi genelleme yapılamasa da her bölgenin kendi içerisinde gelişmeye açık alanları kalkınma ajansları tarafından tespit edilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de kümelenmelerin desteklenmesi amacıyla stratejik bir çerçeve çizilmesine, belirli merkezi aktörlerin rollerinin netleştirilmesine, bir yönetişim yapısı kurulmasına ve kurumlar arası koordinasyon sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

6.2 Kümelenme Destek Modeli Önerisi

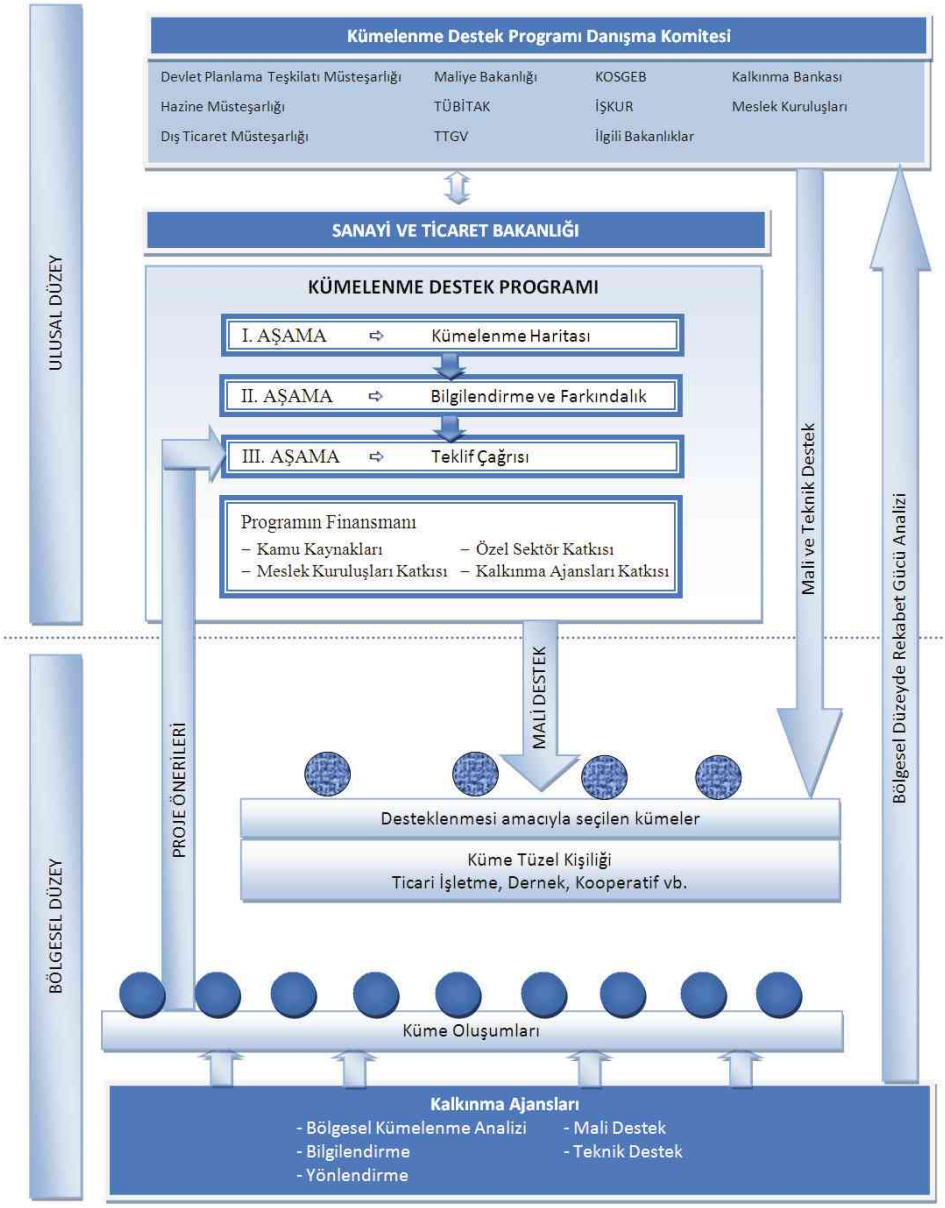
Çalışmada yer alan değerlendirmeler ışığında ve Türkiye'de kümelenmelerin bölgesel gelişme açısından etkin bir şekilde desteklenmesi amacı doğrultusunda kümelenme destek modeli geliştirilmiştir. Geliştirilen kümelenme destek modeli üç temel ayak üzerinde kurulmuştur. Bunlar;

- **program düzeyinde**; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından kalkınma ajansları ile işbirliği halinde uygulanacak olan Kümelenme Destek Programı ile kümelenme projelerinin desteklenmesi**;**
- **politika düzeyinde;** sektörel ve bölgesel politikalar arası uyumun sağlanacağı merkezi bir platform olan Kümelenme Destek Programı Danışma Komitesi oluşturulması;
- **bölgesel düzeyde;** kalkınma ajansları tarafından yerel bilginin ve kapasitenin bu modelle bütünleşmesinin sağlanması,

olarak özetlenebilir.

Şekil 6.1'de bu modelin şematik gösterimi bulunmaktadır.

Şekil 6.1. Kümelenme Destek Modeli Önerisi

6.2.1 Kümelenme Destek Programı Uygulanması

Türkiye'de son yıllarda kümelenme konusuna olan ilgi ve istek oldukça artmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'de kümelenme potansiyeli taşıyan çok sayıda sektörel yoğunlaşma, OSB, ihtisas OSB'si ve teknoloji geliştirme bölgeleri bulunmaktadır. Mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi açısından, sahibi, bütçesi, süresi ve kriterleri açıkça belirlenmiş bir kümelenme destek programına ihtiyaç vardır. Böyle bir program ile bölgelerin içsel potansiyeline dayalı olarak rekabet gücünü artırabilecek kümelenme oluşumları desteklenmelidir. Nitekim, böylesi bir program kümelenme konusunda Türkiye'de ulusal fonlarla yürütülen ilk program olma özelliğini de taşıyacaktır.

Söz konusu kümelenme destek programının uygulayıcı kurumu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olmalıdır. Nitekim 2008 ve 2009 Yılık Programları ile az gelişmiş bölgelerden başlamak üzere kümelenmelerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmasına ilişkin tedbirden sorumlu kuruluş olarak da Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tespit edilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığının faaliyet alanında OSB'ler ve teknoloji geliştirme bölgeleri bulunması ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programının uygulayıcı kurumu olarak da Sanayi ve Ticaret Bakanlığının belirlenmiş olması dolayısıyla Bakanlığın, farklı uygulamalar arasındaki eşgüdümü sağlayabilmesi açısından da yerinde bir tercih olacağı düşünülmektedir.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılması önem arz eden ilk çalışma Türkiye'de mevcut kümelenme oluşumlarının tespit edilmesi amacıyla Fransa örneğinde olduğu gibi ulusal düzeyde bir kümelenme haritası çıkartmak olmalıdır. Küme haritasının çıkartılması süreci yalnızca yoğunlaşma katsayısının hesaplanması şeklinde kalmamalı yerelde çeşitli girdi-çıktı analizleri yapılmalı ve uzman görüşlerine de başvurulmalıdır. Bu süreçte Bakanlık, bölgesel düzeyde bilgi ve tecrübeden de faydalanmak üzere kalkınma ajansları ile işbirliği halinde çalışmalıdır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hâlihazırda kümelenme potansiyeli taşıyan yerlerin tespitinin ardından buralarda, yerel aktörlerle ve kalkınma ajansları ile işbirliği içerisinde OSB'lerde ve sektörel yoğunlaşma ya da kümelenme potansiyeli bulunan diğer yerlerde kümelenme konusunda farkındalık ve

bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmelidir. Bu faaliyetlerin amacı, küme kimliğinin oluşturulması, aktörler arası güven sağlanması ve ortak ihtiyaçların tespiti olmalıdır.

Bu sayede uygulanacak kümelenme destek programı için gerekli bilgilendirme çalışmaları da yapılmış olacaktır. Ayrıca, bu bilgilendirme çalışmaları kapsamında küme olma potansiyeli taşıyan yerlerde programa başvuru yapılması yönünde teşvik edilmiş olacaktır. Böylesi bir hazırlık çalışması Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında verilmesi planlanan kümelenme desteklerine de hazırlık mahiyetinde olacaktır. Önerilen bilgilendirme faaliyetlerinin bir diğer faydası da temel aktörlerin kümelenme yaklaşımını en doğru şekliyle anlamaları yönünde önemli bir fırsat teşkil etmesi olacaktır.

Bu aşamada; gerek bir aktör olarak projelere katılımlarının sağlanması gerekse işletmelerin bir araya getirilerek aralarında koordinasyon sağlamaları yönünden meslek kuruluşlarının da sürece dâhil edilmesi faydalı olacaktır.

Küme destek programının tek seferlik bir program olarak değil çok yıllı bir program olarak tasarlanması önerilmektedir. Bu çerçevede, İsveç'te uygulanan programlar gibi aşamalı bir uygulama olmasının çeşitli faydaları bulunmaktadır. İyi performans gösteren kümelerin artan miktarlarda mali kaynaklarla desteklenmesi küme oluşumlarının gelişmesi yönünde teşvik edici olacaktır.

Uygulanması önerilen kümelenme programı ile KOBİ'lerin birbirleri arasındaki ve KOBİ'ler ile eğitim kurumları ve meslek kuruluşları arasındaki işbirliği kültürünün kümelenme yaklaşımı çerçevesinde desteklenmesi amaçlanmalıdır. Bu itibarla, Fransa'daki Yerel Üretim Sistemleri Programı ve İsveç'teki Visanu ve Bölgesel Kümelenme programlarında olduğu gibi öncelikli olarak süreç desteği verilmelidir. Bu çerçevede, işletmelerin birlikte iş yapabilme kültürlerinin ve ortak proje yürütme kapasitelerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Böylece, yerel işbirliklerinin oluşturulması ve uzun vadede de bu işbirliklerinin güçlendirilmesinin önü açılmalıdır. Bu uygulama uzun vadede, tıpkı Fransa'da uygulanan Rekabet Odakları Programı gibi daha büyük bütçeli ve daha geniş katılımlı programların da temelini atacaktır.

Bu noktada dikkate alınmasında fayda görülen bir husus da Türkiye'de uygulanacak ilk kümelenme destek programında başarılı uygulamalara imza atılmasının daha sonrakiler için de teşvik edici olacağı gerçeğidir. Bu itibarla,

programın kurgusu ve uygulama sürecinde şeffaflığın sağlanması ve objektif kriterlerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle, proje tabanlı bir yaklaşımın benimsenmesi ve seçim yöntemi olarak kuralları önceden açıkça belirlenmiş ve ilan edilmiş teklif çağrısı yönteminin kullanılması önerilmektedir.

Küme oluşumlarında aktörlerin kümeyi sahiplenmesi ve küme oluşumunu benimsemeleri önem taşıyan bir konudur. Bu çerçevede, ilgili aktörlerin kendilerini küme olarak tanımlamaları ve sınırlarını kendilerinin belirlemesi faydalı olacaktır. Bu nedenle, küme oluşumlarının rekabet gücünü artıracak olan müdahaleleri kendi istekleri doğrultusunda tanımlamaları ve bu kapsamda destek almalarının esneklik ve sahiplenme yönünden etkili olacağı düşünülmektedir. Seçim kriteri yönünden bakıldığında da temel ölçüt, küme girişiminin bölge plan ve programları ile uyumlu ve bölgenin rekabet gücünü artırabilecek nitelikte olup olmadığını değerlendirmek olmalıdır. Değerlendirme objektif kriterlere dayandırılırken, projelerin içeriğinde esneklik tanınmalıdır. Böylece programın talep yönelimli, ihtiyaca dayanan ve proaktif bir yaklaşımla uygulanması sağlanabilecektir.

Program kapsamında desteklenen kümelenme oluşumlarına sağlanacak destekler bir defayla sınırlı kalmamalıdır. Bu çerçevede, tıpkı Fransa ve İsveç örneklerindeki gibi sürdürülebilirlik konusunda çeşitli girişimlerde bulunulmalıdır. Bunun için de bir sonraki öneride yer alan danışma komitesi tavsiyesi ile yüksek performans gösteren kümelerin, tıpkı İsveç örneğindeki gibi, programın ileriki safhalarında da desteklenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca; bu kümelerin kalkınma ajansları ve KOSGEB tarafından da öncelikli olarak desteklenmesi önerilmektedir. Bunu sağlamak için düzenli olarak performans değerlendirmesi yapılması ve izleme faaliyetleri yürütülmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan desteklenen kümeler, farklı uygulama örneklerinin tecrübelerinden faydalanmaları amacıyla, aynı ya da benzer alanlarda faaliyet gösteren uluslararası kümelerle irtibat sağlamaları yönünde teşvik edilmelidir.

Kümelenmelerin desteklenmesi amacıyla uygulanması önerilen destek programının finansmanı uygulamaın ilk yıllarında Sanayi ve Ticaret Bakanlığının bütçesi içerisinde bu programa tahsis edilecek özel bir kaynak ile sağlanmalıdır. Uygulama süresince başarılı kümelenmelerin tanıtımları yapılmalı, özel sektörün kümelenme konusuna olan ilgisi artırılmalıdır. Bu şekilde uzun vadede kamu

kaynaklarına ilave olarak kalkınma ajanslarının ve TOBB ya da TÜSİAD gibi özel sektör meslek kuruluşlarının katkı yapacağı bir fon havuzu oluşturulmalıdır. Kümelenme desteklerine tahsis edilmesi öngörülen bu fon havuzunun oluşturulması ile temelde kamu, STK ve özel sektör işbirliği de sağlanmış olacaktır. Bu fon havuzuna ilave olarak kümelenme katılımcıları tarafından da eş-finansman sağlanmalıdır. Böylece kümelenmede yer alan işletmelerin kümelenmeyi sahiplenmeleri ve küme bilincini benimsemeleri sağlanacaktır.

Kümelenme destek programı kapsamında kümenin tüzel kişiliğinin ne olması gerektiği tartışmalı olabilecek bir konudur. Kümelenmenin tanımlanmasında ve destek modellerinin belirlenmesinde ortaya çıkan çeşitlilik tüzel kişiliğin belirlenmesini de zorlaştırmaktadır. Bu konuda genel kabul görecek bir tanımlama yapılması oldukça zordur. Örneğin İstanbul Moda ve Tekstil İş kümelenmesi tüzel kişiliği anonim şirket iken, Adıyaman Tekstil Kümelenmesi dernek olarak yapılanmıştır. OSTİM'de oluşturulmakta olan iş ve inşaat makineleri kümesi de organize sanayi bölgesi çatısı altında gelişmektedir. Diğer taraftan, tarımsal faaliyetlerde bulunacak küme oluşumları için de kooperatif uygun bir alternatif olabilecektir. Bu durumda, küme kavramının esas olarak ilgili bölgenin ve sektörlerin yapısını yansıtacağı hatırda tutularak, belirlenecek tanımlar içerisinde kalmak üzere, en uygun tüzel kişiliğin küme katılımcıları tarafından belirlenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

6.2.2 Kümelenme Destek Programı Danışma Komitesi Oluşturulması

Kümelenme Programı kapsamında kümelenme oluşumlarının desteklenmesinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olan kurumların uygulamaları arasında eşgüdümü sağlayacak bir yapılanma olarak, ilgili aktörlerin katılımı ile Kümelenme Programı Danışma Komitesi oluşturulması önerilmektedir. Söz konusu Komite ile sanayi politikası, bölgesel gelişme politikası, bilim ve teknoloji politikası ile kümelenmenin faaliyet alanı ile ilgili olan sektörel politikalar arasında uyumun daha rahat sağlanacağı düşünülmektedir. Bu komitenin en önemli katkısı, ilgili kurumların kümelenme oluşumları üzerinde etkili olabilecek faaliyetlerini yönlendirmek amacıyla tavsiye kararları almak olmalıdır. Böylece, komite çalışmaları işletmelere sağlanan çok çeşitli mali destekleri tek bir çatı altında ele

alacak ve farklı uygulamaların etkinliğinin artırılması amacıyla merkezi kurumlar arası uzun vadeli işbirliğini sağlamak adına bir hazırlık çalışması mahiyeti de kazanmış olacaktır. Bu Komitede programın uygulayıcısı konumunda olan **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı** ile aşağıda yer alan aktörlerin de yer alması önerilmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı: Türkiye'de bölgesel ve sektörel politikaların eşgüdümünde doğrudan etkili kurum olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı bu komitede yer almalıdır. Komitede alınacak kararların kalkınma planları, yıllık programlar ve orta vadeli programlar ile uyumunun gözetilmesini Devlet Planlama Teşkilatı sağlayacaktır. Ayrıca, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde hazırlanması öngörülen Ulusal Düzeyde Bölgesel Gelişme Stratejisi ile bölgesel düzeyde kalkınma ajansları tarafından hazırlanacak olan bölgesel gelişme stratejileri arasındaki uyumun ve tamamlayıcılık ilişkisinin kümelenme yaklaşımı açısından gözetilmesinden de Devlet Planlama Teşkilatı sorumlu olacaktır.

Hazine Müsteşarlığı: Halen Hazine Müsteşarlığı tarafından geliştirilen bölgesel teşvik sistemi kümelenme oluşumlarının desteklenmesi açısından oldukça önemli bir araçtır. Bölgesel teşvik sisteminin yerelden düzenli olarak doğru ve güncel bilgi ile beslenmesi gerekecektir. Diğer taraftan; kalkınma ajansları tarafından bölgesel düzeyde öncelikli sektörlerin düzenli olarak tespit edilmesi ve bu çerçevede diğer kurumlarca kümelenme yaklaşımı çerçevesinde ilgili ve destekleyici sektörlerin de güçlendirilmesi beklenmektedir. Bu itibarla, Hazine Müsteşarlığının komitede yer alması ile bölgesel düzeyde güçlendirilmesi gereken sektörler hakkında doğrudan bilgi transferi sağlanacak ve yürütülecek olan bölgesel teşvik sistemi ile sektörlerin bölgede desteklenmesi yönünde gerekli tedbirler alınacaktır.

Dış Ticaret Müsteşarlığı: İhracata yönelik teşviklerin düzenlenmesinden sorumlu kurum olarak Dış Ticaret Müsteşarlığının bu komitede yer alması faydalı olacaktır. İhracat potansiyeli olan ya da ihracat potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde tedbirlere ihtiyaç duyulan kümelenme oluşumlarının desteklenmesi için bu komiteden tavsiye kararları alınabilecektir.

Maliye Bakanlığı: Çeşitli vergi teşvikleri ile KOBİ'lere destek sağlayan kurumlardan birisi de Maliye Bakanlığıdır. Bölgelerin rekabet gücünü artıracak nitelikte olan küme oluşumlarında yer alan işletmeler için sağlanacak ayrıcalıklardan birisi de tıpkı Fransa örneğinde olduğu gibi düşük vergi oranları ya da çeşitli

muafiyetler olmalıdır. Bu çerçevede komitede Maliye Bakanlığının yer alması ve alınacak tavsiye kararları ile kümelerin vergi teşvikleri ile de desteklenmesi faydalı görülmektedir.

TÜBİTAK ve TTGV: Sanayinin rekabet gücünün artırılması için akademik ve endüstriyel araştırma geliştirme çalışmalarını destekleyen kurumlar olan TÜBİTAK ve TTGV, üniversite-sanayi işbirliği sağlanması yönünde uygulanacak kümelenme modellerinde rol almaları bakımından bu komitede yer alması uygun görülmektedir. Bireysel işletmelere verilecek teknoloji geliştirme desteklerinde küme oluşumlarında yer alan işletmelere öncelik tanınması ve kümede yer almanın teşvik edilmesi gibi hususlarda bu iki kurumun etkili olacağı düşünülmektedir.

KOSGEB: KOSGEB tarafından işletmelere, bireysel ya da ortaklık şeklinde çeşitli mali destek sağlanmaktadır. KOSGEB'in bu komitede yer alması ile her bir bölgenin rekabet gücünü artırabilecek sektörlerin daha da güçlendirilmesi ve kümelenmelerin KOSGEB kaynakları ile de desteklenmesi sağlanacaktır.

İlgili Bakanlıklar: Kümelenme faaliyeti ile ilgili olan bakanlıkların gerektiği durumlarda bu komitede yer alması faydalı olacaktır. Örneğin turizm kümelenmesi ya da tarım kümelenmesi ele alındığında ilgili bakanlıklar olan Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlıklarının Komiteye davet edilmesi ile ilgili kümeye verilen desteklerin eşgüdümü sağlanarak etkinliği artırılacaktır.

Kalkınma Bankası: Sanayi, turizm, enerji, eğitim ve sağlık sektörlerindeki işletmelere mali destek sağlayan ve çeşitli sektörel analizler yapan kurum olarak Kalkınma Bankasının bu komitede yer almasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bankanın vereceği mali desteklerde küme oluşumlarını dikkate alması ve kümelenme yaklaşımı çerçevesinde, bölgesel düzeyde birbirini tamamlayan sektörlerin analiz edilmesi faydalı olacaktır.

İŞKUR: Bölgede gelişmeye açık sektörlerde ihtiyaç duyulan işgücü eğitiminin karşılanması amacıyla İŞKUR'un bu komitede yer alması faydalı olacaktır.

Meslek Kuruluşları: Üyeleri arasında kümelenme yaklaşımının benimsetilmesi ve işletmelerin bir araya getirilmesi konularında katalizör görevi yapacak olan meslek kuruluşlarının gerektiği durumlarda komitede yer almasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, küme oluşumlarının altyapı ihtiyacının giderilmesini hızlandırmak için **yerel yönetimlerin** ve yeni gelişen küme oluşumlarının bölgesel düzeyde desteklenmesi için **kalkınma ajanslarının** da gerektiği durumlarda bu komiteye davet edilmesi faydalı olacaktır.

6.2.3 Bölgesel Düzeyde Kümelenmelerin Desteklenmesi

Önümüzdeki süreçte bölgesel düzeyde kümelenme yaklaşımının benimsenmesinde en aktif rol alacak kurumlar her düzey 2 bölgesinde kurulan kalkınma ajansları olacaktır. Kalkınma ajansları, bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyetleri destekleyecektir. Kalkınma ajanslarının kümelerin belirlenmesi aşamasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Kalkınma ajanslarının bölgesel düzeyde kümelenmelerin desteklenmesi açısından temel görevleri; düzenli küme analizleri yapmak, aktörleri bir araya getirmek, küme oluşumlarını fonlarla desteklemek ve Komiteye düzenli bilgi sağlamak olmalıdır. Ajansların, kalkınma ve yönetim kurulunda yer alan özel sektör ve kamu kurumlarının temsilcileri ile ekonominin temel aktörlerini bir araya getiren bir yönü bulunmaktadır. Ajansların bu yönünün, kümelenme anlayışının yaygınlaştırılması açısından da kolaylaştırıcı olacağını söylemek mümkündür.

Çalışmada daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere küme tanımlama sürecinde yoğunlaşma katsayılarına, girdi-çıktı verilerine ve uzman görüşlerine başvurulabilmektedir. Ancak, analizde kullanılan verilerin güncelliğini bir süre sonra kaybedebilecek olması ve sadece yoğunlaşma katsayısının bir küme oluşumuna işaret etmekte yetersiz kalması nedeniyle kalkınma ajansları tarafından saha çalışmaları yapılarak uzman görüşüne başvurulması ve girdi-çıktı analizlerinin yapılması faydalı olacaktır. Bu süreçte kalkınma ajansları ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı arasında işbirliği anlayışı çerçevesinde ortak faaliyetler yürütülmelidir.

Kalkınma ajansları tarafından, düzenli olarak bölgesel rekabet gücü analizleri yapılmalıdır. Böylece ajansların, bölgelerinde gelişme potansiyeli gösteren sektörlerde İsveç örneğinde kullanılan diyalog yöntemini kullanarak işletmeler arasında işbirliğini geliştirmeleri ve diğer aktörlerle bir araya gelerek kümelenme yaklaşımını benimsemeleri konusunda katalizör görevi üstlenmeleri beklenmektedir. Bu itibarla kalkınma ajansları tarafından işletmelerin geliştirilmesi amacıyla

sağlanacak desteklerin bir kısmı da kümelenme oluşumlarını geliştirmeye tahsis edilmelidir.

Kalkınma ajansları rekabet gücü analizleri ile öncelikli olarak tespit ettikleri sektörlerin gelişmesi için, bölgeye verilecek her türlü destekte yönlendirici olmalıdır. Bunun için de kalkınma ajansları Kümelenme Destek Programı Danışma Komitesine düzenli aralıklarla bölgelerindeki gelişmeye açık sektörler hakkında bilgi vermelidir. Kalkınma ajansları uzun vadede bölgenin rekabet gücünü ulusal ölçekte ya da küresel ölçekte geliştirecek kapasiteye sahip kaynakların neler olduğuna ve bunların nasıl desteklenmesi gerektiğine ilişkin öneriler geliştirmelidir.

Tüm bu çabaların temel amacı ise birbirini tamamlayan kümelenme oluşumlarının desteklenmesi ile değer zincirinin tamamlanması ve uzun vadede bölgesel markalaşmaya doğru adımlar atılması olmalıdır. Bir diğer önemli husus da birbirini tamamlayan ve yenilik yapma kapasiteleri yüksek olan küme oluşumlarının bölgesel yenilikçilik sistemi geliştirilmesi yönünde desteklenmesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

Adıyaman Tekstil ve Hazır Giyim Kümelenme Derneği internet sayfası http://www.ateks.org/?sayfa=2&lang=tr 02.06.2008

AKKAHVE, D., Bölgesel Gelişme Planlarının Yönetişim Açısından Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Yönetişim Sempozyumu, 17-18 Ekim 2003, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi, Yayınları http://ipc.sabanciuniv.edu/tr/?ArastirmaAlanlari/BolgeselYonetisimKonferansi.html 18.03.2008

ANDERSON,T., S.S.SERGER, J. SÖRVIK, E.W. HANSSON, *The Cluster Policies Whitebook,* International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development, Holmbergs, 2004

ASHEIM, B., P.COOKE, R. MARTIN, ed. *Clusters and Regional Development* Routledge, 2006

ASHEIM,B., P.COOKE, R. MARTIN, The rise of the Cluster Concept in Regional Analysis and Policy: a critical assessment (in *Clusters and Regional Development,* Routledge 2006 pp: 1-30)

AYAŞ, N. "Bölgesel Rekabet Gücünü Geliştirmeye Yönelik Alternatif bir Yaklaşım: Yeni Endüstriyel Bölgeler Yaklaşımı (Denizli Örneği) Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Aralık 2003

BACHTLER, J., D. YUILL, Policies and Strategies for Regional Development: A Shift in Paradigm?, *University of Strathclyde- European Policies Research Center*, UK, August 2001

BELUSSI, F. In search of a Useful Theory of Spatial Clustering. (in *Clusters and Regional Development,* Routledge 2006 pp: 69-89)

BERGMAN, E. M, E.J. FESER, The web book of *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comperative Applications*, http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm, 10.10.2007

BİLEN, G. "Türkiye'de Yeni Bölgesel Politikaların Oluşumu" *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 7-8 Eylül 2006, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2007

BOEKHOLT, P.; B. THURIAUX; "Public Policies to Facilitate Clusters: Background, Rationale and Policy Practices in International Perspective" pp 381-412 in OECD 1999

BROWN, R.; Cluster Dynamics in Theory and Practice with Application to Scotland, *European Policies Research Center, University of Strathclyde*, UK, March 2000

BULU, M., H. ERARSLAN, Ö. ŞAHİN, Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi, *3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir

CEGLIE, G., M. DINI, *SME Cluster and Network Development in Developing Countries: The Experince of UNIDO*, 1999

CORTRIGHT, J. "Making Sense of Clusters: Regional Competitiveness and Economic Development" A Discussion Paper Prepared for the The Brookings Institution Metropolitan Policy Program, March 2006

Council on Competitiveness, "Cluster Based Strategies for Growing State Economies" National Governors Association, March 2007

Clusters Linked Over Europe, http://www.clusterforum.org/downloads.php 25.03.2008 çevrimiçi Cluster Management Guide- Guidelines for the Development and Management of Cluster Initiatives 2006

DEVRİM,F., A.İ. ÖZPENÇE, "Rekabet Gücünün Artırılmasında Kümelenmeye Dayalı KOBİ Politikları" *4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi Kitabı*, ss 61-72, 2007

Deutschland Networking for Innovation; "French Competetiveness clusters unveiled" www.kompetenznetze.de/navi/en/root,did=124020.htm 20.09.2007

DİNLER, Zeynel, *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005

DÖNMEZ, Ö., *Kavram, Teori ve Politikalar*, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül 2004

DPT, 1963-1967 Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), Ankara, 1962

DPT, 1968-1972 Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, Ankara, 1967

DPT, 1973-1977 Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, Ankara, 1972

DPT, 1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1978

DPT, 1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1984

DPT, 1990-1994 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1989

DPT, 1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1995

DPT, 2000a, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara

DPT, 2000b Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000

DPT, 2008a, Dokuzuncu Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008, Ankara

DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2006.

DPT, 2007a, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara, 2007a

DPT, 2007b, 2008 Yılı Programı, Ankara, 2007b

DPT, 2008b Orta Vadeli Program 2009-2011, 2008

DPT, 2008c, 2009 Yılı Programı, Ankara, 2008

DPT, Avrupa Birliği Bölgesel Programları Dairesi internet sayfası, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/Programlar/AKKM_bilgi.html 10.05.2008

European Commission, Regional Clusters in Europe, Enterprise Publications, 2002

European Commission, Final Report of the Expert Group on Enterpise Clusters and Networks, Enterprise Directorate General

ERAYDIN, A., *Yeni Sanayi Odakları:* Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara, 2002

ERAYDIN, A., Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS), Cilt-I,* Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi, Ankara, Mart 2004, ss. 126-146

GAP, *Adıyaman Tekstil Sektörü Kümelenme Raporu*, GAP-GİDEM Yayınları No:3, Ankara, 2004

GENÇYILMAZ, G. "Kümelenme" *4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi*, İstanbul Kültür Üniversitesi, 7-8 Aralık 2007, ss:xii-xiv

HARRISON, B. Industrial Districts: Old Wine in New Bottles? *Regional Studies,* Vol.26.5, pp. 469-483 1992

HANSEN, E. Clustering: What Works! Lessons from Sucessful Clustering Project Implementation, Background Paper August, 2002

IONESCU, D. Sosyal Sermaye: Komünizm Sonrası Toplumlardaki Kümelenmeler için Anahtar Unsur, (OECD 2005 içerisinde) Çeviren :KOSGEB

İstanbul Politikalar Merkezi, *Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Temmuz 2008

İstanbul Politikalar Merkezi, *Yerel Kalkınmada İyi Örnekler*, Ocak 2009

KARA, M. *"Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politiklarına Yansımaları"* DPT Uzmanlık Tezi Ankara, 2008

KARLSSON, C. "Clusters, Functional Regions and Cluster Policies" *CESIS Electronic Working Paper Series*, March 2007

KETELS, C., Cluster-Based Economic Development, Sunum: EDA Annual Conference, Washington, D.C. May 9, 2003

KETELS, C., Michael Porter's Competitiveness Framework-Recent Learnings and New Research Priorities, *J Ind Compet Trade* 6:115-136 2006

Kobitek internet sitesi: http://www.kobitek.com/makale.php?id=38 31.05.2008

KOSGEB, *Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü*, Mart 2005, Ankara

KOSGEB, internet sayfası, www.kosgeb.gov.tr

LINDQVIST, G; A. MALMBERG; Ö. SÖLVELL, Swedish Clusters 17.02.2003 tarihli sunum, Harvard Business School internet sayfası http://www.isc.hbs.edu/pdf/Swedish_Clusters_(Feb_2003).pdf 26.12.2007

LUBLINSKI, A.E, Geographical Business Clusters-Concepts for Cluster-Identification with an Application to an Alleged Aeronautics Cluster in Northern Germany, Hamburg, June 2002

MASKELL, P.; L. KEBIR "What Qualifies as a Cluster Theory" (in *Clusters and Regional Development*, Routledge, 2006, pp: 30-50)

MERCAN, B., S. HALICI, N. BALTACI; "Küresel ve Bölgesel Rekabet Avantajı Sağlayıcısı Olarak Sanayi Odaklarının (Clusters) Oluşumu ve Gelişimi" http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/04-03.pdf, 26.07.2007

MERCAN, B., ARICIOĞLU, M.A., KORAŞ,M. "Kümeler ve Konya Otomotiv Yan Sanayi Üzerine Yürütülen Bir Proje Çalışması" (İstanbul Politikalar Merkezi, Yerel Kalkınmada İyi Örnekler kitabı sf: 195-214) Ocak, 2009

Moda ve Tekstil İş Kümesi Oluşturulması Projesi internet sayfası http://www.textilecluster.com/tr/es.html 26.03.2008

MORGAN, J.Q. *"The Role of Regional Industry Clusters In Urban Economic Development: An Analysis of Process and Performance"* A dissertation submitted to the Graduate Faculty of North Caroline State University for the Degree of Doctor Philosophy Public Administration. Raleigh, 2004

OECD, *Boosting Innovation: The Cluster Approach*, Paris, 1999

OECD, *Territorial Reviews:Öresund, Denmark/Sweden*, 2003

OECD, *İşletme Kümelenmeleri: Orta ve Doğu Avrupa'da İşletmelerin Desteklenmesi* çeviren: KOSGEB, 2005

OECD, *Territorial Reviews, France,* 2006

OECD, *Competitive Regional Clusters*, 2007

ÖZ, Ö. Assessing Porter's Framework For National Advantage: The Case Of Turkey *Journal of Business Research 55 (509-515)*, 2002

ÖZ, Ö. *Clusters and Competitive Advantage*, Palgrave-Macmillan, 2004

ÖZASLAN, M. Küresel-Yerel Etkileşimin Yeni Örgütlenme Biçimleri, Ağ-Şebeke (Network) Tarzı Firma ve İdari-Kurumsal Örgütlenmeler, *Kensel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu* (KEAS), Pamukkale, Denizli, 2004

PORTER, M. *The Competitive Advantage of Nations*, Macmillan, London and Basingstoke, 1990

PORTER, M.,The Role of Location in Competition, *Journal of the Economics of Business*, Vol. 1, No 1, 1994

PORTER, M., Clusters and New Economics of Competition, *Harvard Business Review*, November-December 1998a

PORTER, M., On Competition, *Harvard Business Review*, November, December 1998b

PORTER, M. Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy, *Economic Development Quarterly* 2000;14;15 pp: 15-24

PORTER, M., National Executive Summary of Clusters of Innovation: Regional Foundations of U.S. Competitiveness, Council on Competitiveness, 2001

RAINES, Philip, Developing Cluster Policies in Seven European Regions, *European Policies Research Center,* University of Strathclyde, UK, December 2000

RAINES, Philip, Local or National Competitive Advantage? The Tensions in Cluster Development Policy, *European Policies Research Center, University of Strathclyde*, UK, February 2001a.

RAINES, Philip, The Cluster Approach and the Dynamics of Regional Policy-Making, *European Policies Research Center, University of Strathclyde*, UK, September 2001b.

Regional Economic Strategy for The Central Puget Sound Region, Puget Sound Regional Council Adopted September 27 2005

ROSENFELD, Stuart, *Beyond Clusters, Current Practices & Future Strategies*, University of Ballarat, Victoria, Australia, 2005

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı, 2007

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı İnternet Sitesi, www.stb.gov.tr , 12.05.2008

SAYIN, Meral. "Yerel Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak GAP-GİDEM Projesi", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 7-8 Eylül 2006, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2007

SEYHAN, T. Türkiye'de Küme Geliştirme Çalışmaları, Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi kapsamında yapılan sunum Şubat 2008

SÖLVELL,Ö.; G. LINDQVIST, C. KETELS *"The Cluster Initiative Greenbook*" Bromma Tryck AB, Stockholm, 2003

ŞİRİN, E. *İnovasyon Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*, 7. Baskı, Acar Matbaacılık, İstanbul 2006

TAYLOR, S; P. RAİNES; "Learning to Let Go: The Role of the Public Sector in Cluster Building in the Basque Country and Scotland" Regional and Industrial Policy Research Paper Number: 48, Europen Policies Research Center, September 2001

TEKELİ, İ., "Bir Bölge Plancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzlukları", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu* (KEAS), Cilt-II, Devlet Planlama Teşkilatı, Pamukkale Üniversitesi, Ankara, Mart 2004, ss.244-262.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, internet sayfası http://www.ttgv.org.tr/page.php?id=104 30.05.2008

Türkiye'de Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi İnternet Sayfası;

http://www.clusterturkey.com/TR

TÜBİTAK, Çerçeve Programlar bilgilendirme sayfası http://www.fp7.org.tr/home.do?ot=1&sid=3100 15.05.2008

VOGELMANN, H. Transforma- Nuteks Regional Clusters, Sunum 24.01.2007 International Cluster Conference http://www.ecluster.it/ecluster/export/sites/ecluster/_download/conference/presentations/helene_vogelmann.pdf , 26.02.2008

YAMAN, A. KARA, M. Türkiye'de Bölgesel Politikanın Dönüşümü Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Çalışmaları: Son Durum ve Değerlendirmeler, (İstanbul Politikalar Merkezi, Bölgesel Kalkınma Ajansları kitabı ss: 31-60) Temmuz 2008

YAVAN, N. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2006

YURDAKUL, E. Türkiye'de Sanayileşme Sürecinde Organize Sanayi Bölgeleri ve Eskişehir OSB Uygulaması, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Ağustos,2 005

World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2007-2008